NEMZETI
IGSŐSÉGÜNK

AUFRECHT ÉS GOLDSCHMIED BUDAPESTEN

Debreceni Egyetem
Egyetemi és Nemzeti Könyvtár
7225 4196

NEMZETI
DICSŐSÉGÜNK

SZALON KIADÁS

A NÉPKÖNYVTÁRI KÖZPONTTÓL BP. NEM ADHATÓ EL!

FÉNYES KORSZAKOK
A MAGYAR NEMZET
TÖRTÉNELMÉBŐL

[1902]

998179

BUDAPEST
NEMZETI DICSŐSÉGÜNK
KIADÓ VÁLLALATA

◇ UTÁNNYOMÁS TILOS ◇
MINDEN JOG, KÜLÖNÖSEN A
FORDITÁSHOZ, FENTARTVA

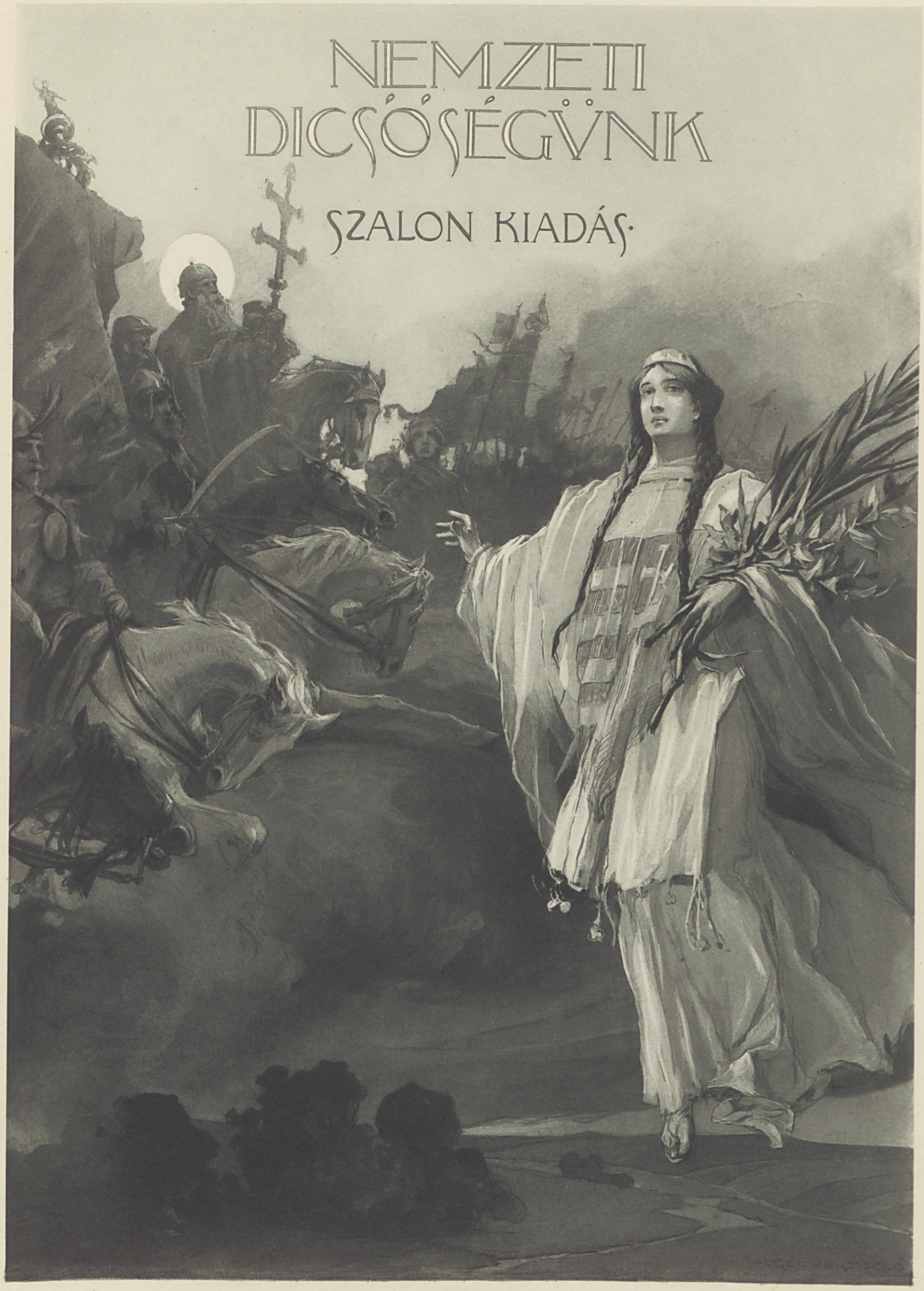

A NÉPKÖNYVTÁRI KÖZPONTTÓL
NEM
ADHATÓ
EL!
BP.

ISTITUTO BOTANICO
UNIV.
CATANIA
ITALIA

NEMZETI DICSŐSÉGÜNK

SZALON KIADÁS·

DEBRECEN EGYETEMI KÖNYVTÁR

A KÉPEK JEGYZÉKE

THAN MÓR:	Atilla lakomája	1
VÁGÓ PÁL:	A magyarok Kiev előtt	2
KOVÁCS MIHÁLY:	Árpád paizsraemeltetése	3
MUNKÁCSY MIHÁLY:	A honfoglalás	4
LOTZ KÁROLY:	A kereszténység hirdetése	5
BENCZÚR GYULA:	Vajk megkereszteltetése	6
LOTZ KÁROLY:	Szent István kora	7
PÁLYA CELESZTIN:	Cserhalmi ütközet	8
WEBER FERENCZ:	Szent Lászlónak felajánlják a keresztes hadak fővezérségét	9
LOTZ KÁROLY:	Kálmán király kora	10
THAN MÓR:	Imre király elfogja pártütő Endre öcscsét	11
LIETZENMAYER SÁNDOR:	Magyarországi Szent Erzsébet	12
GRÜNWALD BÉLA:	A tatárjárás	13
THAN MÓR:	Kún László és habsburgi Rudolf találkozása a morvamezei csatatéren	14
ORLAY SOMA:	Zách Feliczián	15
MOLNÁR JÓZSEF:	Dezső hősi önfeláldozása királyáért, Róbert Károlyért	16
LOTZ KÁROLY:	Nagy Lajos kora	17
MATEJKÓ JÁNOS:	A várnai csata	18
BIHARI SÁNDOR:	Zsigmond a nagyváradi székesegyházban Ulászló lengyel királyt fogadja	19
SZÉKELY BERTALAN:	V. László udvara	20
WAGNER SÁNDOR:	Dugovics Titusz önfeláldozása	21
TORNAY GYULA:	Hunyadi János halála	22
GYÁRFÁS JENŐ:	V. László esküje a Hunyadi-háznak	23
BENCZÚR GYULA:	Hunyadi László búcsúja	24
MADARÁSZ VIKTOR:	Hunyadi László ravatala	25
WAGNER SÁNDOR:	Mátyás viadala a cseh Holubárral	26

Koroknyai Ottó:	Mátyás Bécs előtt	27
Ligeti Antal és Wagner Sándor:	Mátyás király hazatér a vadászatból Hunyad-várába	28
Lotz Károly:	Mátyás király kora	29
Székely Bertalan:	A mohácsi vész	30
Székely Bertalan:	II. Lajos tetemeinek feltalálása a Csele-pataknál	31
Madarász Viktor:	Martinuzzi bemutatja a gyermek-királyt a töröknek	32
Wagner Sandor:	Izabella búcsúja hazájától	33
Székely Bertalan:	Dobozy	34
Than Mór:	Nyáry és Pekry elfogatása a törökök által	35
Székely Bertalan:	Az egri nők	36
Székely Bertalan:	Zrinyi Miklós kirohanása Szigetvárából	37
Lotz Károly:	A hitujitás	38
Kriesch Aladár:	A tordai országgyülésen kimondják a vallás-szabadságot	39
Madarász Viktor:	Bethlen Gábor tudósai között	40
Lotz Károly:	Zrinyi Miklós a költő	41
Madarász Viktor:	Zrinyi és Frangepán	42
Madarász Viktor:	Zrinyi Ilona Munkács várában	43
Székely Bertalan:	Thököly Imre menekülése	44
Dudits Andor:	Az ónodi országgyülés	45
Than Mór:	Mária Terézia kora	46
Holló Barnabás:	Az akadémia megalapitása	47
Than Mór:	Széchenyi, Kossuth, Deák	48
Zichy Mihály:	Erzsébet királyné Deák Ferencz ravatalánál	49
Pataky László:	A király a szegedi árviznél	50

A DISZMŰ TARTALMA

Hock János:	Nemzeti dicsőségünk	1
Benedek Elek:	A hunok Atilla mondakörével	7
Fekete József:	A magyarok Kiev előtt	13
Dr. Marczali Henrik:	Árpád paizsra emeltetése	16
Dr. Jókai Mór:	A magyarok honfoglalása	19
Dr. Vaszary Kolos:	A keresztény királyság	22
Dr. Csuday Jenő:	Szent István kora	24
Dr. Váradi Antal:	A cserhalmi ütközet	34
Hock János:	Dicsőségünk Szent László alatt	39
Hock János:	Szent László a nemzeti hős	44
Hock János:	Szent László a csudatévő	49
Seress Imre:	Kálmán király törvényhozása	52
Varga Ottó:	Pártviszályok	57
Kabos Ede:	Tatárjárás	60
Dedek C. Lajos:	Az Árpádház szentjei	69
Varga Ottó:	A morvamezei ütközet	76
Rózsa Miklós:	Az Anjou-korszak fénye	80
Molnár Ferencz:	Zách Feliczián	84
Ábrányi Emil:	Dezső hősi önfeláldozása	88
Ignotus:	Nagy Lajos kora	93
Ambrus Zoltán:	A második nagy megpróbáltatás	96
Varga Ottó:	Császártalálkozás Nagy-Váradon	99
Herczeg Ferencz:	V. László udvara	102
Inczédy László:	Dugovics Titusz halála	105
Palágyi Lajos:	Hunyadi János halála	108
Divald Kornél:	V. László esküje	111
Heltai Jenő:	Hunyadi László	118
Dr. Fraknói Vilmos:	A Hunyadiak fénykora	120
Mikszáth Kálmán:	Mátyás, a hős	126
Dr. Lipcsey Ádám	Mátyás dicsősége	135

Balogh Pál:	A harmadik megpróbáltatás	137
Bársony István:	A szegény kis királyról	142
Dr. Acsády Ignácz:	Kettős királyság	145
Rózsa Miklós:	Dobozy Mihály és hitvese	153
Balogh Pál:	Pekry és Nyáry elfogatása	157
Gárdonyi Géza:	Dobó István	160
Sebők Zsigmond:	Szigetvár hősi védelme	167
Dr. Kacziány Géza:	Reformáczió és ellenreformáczió	176
Dr. Czobor Béla:	Pázmány Péter	184
Jakab Ödön:	A tordai országgyülés	187
Dr. Acsády Ignácz:	Harczaink a szabadságért	190
Széchy Károly:	Zrinyi Miklós	201
Hock János:	Szabadsághősök és vértanuk	209
Dr. Molnár Géza:	Zrinyi Ilona	212
Lovik Károly:	Thököly Imre a szabadsághős	215
Hock János:	II. Rákóczi Ferencz	219
Dr. Kacziány Géza:	Az ónodi országgyülés	223
Divald Kornél:	Kurucz vitézség	231
Bródy Sándor:	Mária Terézia	238
Dr. Kenedi Géza:	Az ujkor kezdete	240
Szomaházi István:	A nemesi inzurrekczió	246
Rákosi Jenő:	A költők hatása nemzetünkre	249
Makai Emil:	Szabadságharczunk Tyrteusa	255
Gracza György:	Mindent a hazáért	258
Bartha Miklós:	Kossuth hatása nemzetünkre	270
Rákosi Viktor:	A névtelen hősök	275
Ifj. Ábrányi Kornél:	A kiegyezés	278
Gr. Andrássy Gyula:	Alkotmányunk és a királyság	283
Ifj. Ábrányi Kornél:	A király	287
Hock János:	Nemzeti jövőnk	291

ELŐSZÓ

Midőn e díszmunkát sajtó alá rendeztük, oly könyvet akartunk adni a magyar közönség asztalára, amely kiállitásának fényességében, képeinek művészi becsében, szövegének választékosságában és tartalmasságában a legelső helyek egyikére tarthasson igényt az irodalomban. Az a gondolat vezetett bennünket, hogy a magyar nemzetnek világraszóló történelmi dicsőségéből összegyüjtsünk minden fényt és ragyogást, mely a férfi-szivet lelkesedésre buzdithatja és egyrészt, mint emlékezet, másrészt, mint példa-adás kitörölhetetlenül véződjék a szivekbe.

Ezért szólitottuk sorompóba a magyar irók elitegárdáját, hogy genialitásuk szikrájával gyújtsák fel a lelkekben a honszerelem tüzét. Ahol pedig az irott szó nem tudna közvetetlenül hatni az olvasó-közönségre, oda hivtuk segitségül a magyar művészeket, hogy alkotásuknak melegségével és ihletével felébreszszék a magyar nemzet legjelesebb erényeit: a kegyeletes hálát az ősök emléke iránt és a hazaszeretet forrásából fakadó reménységét a jövendőnek. Igy egésziti ki e könyvben a művész genieje az iró művészetét! Kölcsönös erővel emeljék a magasba a hazafias érzések áhitatát és szárnyat adjanak azoknak a fenkölt vágyaknak és indulatoknak, amelyeknek czélja és egyúttal éltető levegője a szabadság!

Mi alkalmasabb eszköz a hazaszeretet erényének megtermékenyitésére és a lelkes fajszeretet áttüzesitésére, mint azok a gyújtó példák és csudálatos hőstettek, amelyek a magyar történelem évezredes küzdelmeiből lépnek elő, hogy bámulatra ragadják az egész világot?... A hősök tiszteletének, a haza és trón iránt való hűség évezredes kultuszának óhajtottunk hódolni, mikor a magyar történelem

kincseiből kiválogattuk a legbecsesebb anyagot, mely valaha a magyar művészi geniet megihlette és alkotásra sugalmazta.

Erre pedig fényes alkalmat nyujtott nekünk a magyar nemzet dicsőségesen uralkodó királyának 70-ik születése napja, amely mindnyájunkat kegyeletes hálával és szeretetteljes örömmel tölt el a mi bölcs Uralkodónk koronás Személye iránt, akit a Gondviselés nehéz próbákon keresztül emelt fel a dicsőség és népszerüség piedesztáljára. Egy egész korszakot töltött be az ő jóságos uralkodása s nincs sziv, amely megindulás nélkül ne pillantana vissza a nevével összeforrott utolsó évszázadra. Megmutatta ezt minden hű alattvalója, midőn a szeretetnek és hálának annyi megnyilatkozásával halmozta el Uralkodóját, amely még a külföldön is tiszteletet ébresztett és rokonszenvet keltett.

E szeretetnek megindulásától vezéreltetve teszszük le magas trónja zsámolyához e könyvet, amely Szent István koronája viselőinek: az Ő dicső Elődeinek nagyságáról és a magyar nemzetnek az Ő trónusához való évszázados hűségéről regél. Leteszszük azzal az imaszerü fohászszal, hogy a Gondviselés engedje felkent fején még sokáig dicsőségben ragyogni koronáit népei üdvére és a monarchia nemzeteinek boldogitására.

Hock János
szerkesztő.

NEMZETI DICSŐSÉGÜNK

IRTA
HOCK JÁNOS

Hősök és vértanuk sírján nő a nemzeti dicsőség virága! A népek történelmi nagyságához csak az a hazafi járulhat egy-egy porszemmel, aki önzetlen szeretettel és önfeláldozó munkában adja oda életét részben, vagy egészen a hazáért. Minden dicsőség a Megváltás nagy eszméjéhez van kötve. Hogy milliókat tehessünk erőssé, boldoggá, hatalmassá, életünk árán kell példát adnunk, hogyan lehet szenvedni és meghalni egy eszméért.

Az ily példák a tettek erejével hatnak s uj életre keltik a népeknek elalélt lelkét. Egy-egy tüneményes hős, egy-egy nemeslelkü vértanu sokszor a végpusztulástól mentheti meg nemzetét. Kötelesség teljesitésével — mely a halálmegvetésig terjed — megállithatja nemzetének erkölcsi rothadását s előidézheti azt a jóirányu gerjedést, amely „nagy időknek“ és „nagy embereknek“ csiráit hordozza méhében.

Emlékezzünk csak vissza gyermekéveink megindulására. Mikor csattant ki arczunkon a lelkesedés pirja?! Mikor dobogott fel szivünk a nemzeti büszkeség önérzetétől áradozva?! Valahányszor atyáink térdén, vagy iskolapadunkon ülve, visszafojtott lélekzettel lestük a halálba menő hősök történetét, akik életük vértanuságával szerezték meg a mi nemzeti dicsőségünket. Az ily példák ragadnak az égbe s lángra gyujtják szivünkben a hazaszeretet tiszta idealizmusát. Egy gondolat fogamzik meg ilyenkor lelkünkben, hogy milyen szép volna nekünk is igy cselekedni és ha kell, meghalni a hazáért.

Óh! az emberiségnek mindig szüksége volt egy-egy vezető alakra, aki valamely szent eszmének a zászlóját a kezébe ragadta s bátran vitte lépésről lépésre, mindig magasabbra — ha kellett, egész a Golgotháig. Akit nem riasztott vissza semmi mélység, nem széditett meg semmi magasság. Aki mosolyogva nézett szemébe az erőszaknak és megvetéssel tudott felülemelkedni minden csábitáson. Aki el tudta fojtani szivében az önzést s azt a silány földi dicsvágyat, amely meg nem fér a hazáért mindent feláldozni kész szivnek véghetetlen szerelmével!

Az ily vezérek sodorták magukkal a tömeget s ujraszülték megváltó életükkel nemzetüket a dicsőségben. Uj eszményeket adtak hanyatló korszakoknak s késő századok nemzedékeit nemesitették meg példaadásukkal. Ezekről mondja a költő:

Csak törpe nép felejti ős nagyságát,
Csak elfajult kor hős elődöket;
A lelkes eljár ősei sírlakához,
S gyujt régi fénynél uj szövétneket!

Valóban a szavak csak tanitanak, de a példák hatnak. Ez az oka, hogy minden ország, amely hőseinek emlékezetét nem tiszteli, saját nemzeti életét gyilkolta meg. Nemcsak a kegyelet szent érzését tiporja sárba, de elfojtja azt a nemzeti erőforrást, amelyből az utódok a hazaszeretet lelkesedését és e lelkesedés önzetlenségének történelmi tanuságait merithetik.

A mi hazánk hősöknek és vértanuknak temetője. Minden talpalatnyi földet honszerző ősök és nemzetfenntartó vitézek vére áztatott. Nincs e haza szent földjén egy maroknyi por, amelyet még szentebbé ne tenne elhunyt vértanuk ereklyéje. Nincs olyan népfaj a világon, amelynek multjában annyi fény, annyi dicsőség egyesülne, nehéz megpróbáltatások szenvedéseivel, mint az én édes magyar vérem. Miért rejtenénk tehát véka alá a mi világosságunkat?!

Hadd lépjenek elő évszázadok homályából azok a mesés hősök és martirok, akik vérükkel irták fel az égre a magyar név dicsőségét! Ne csupán a kegyelet őrizze porladozó ereklyéiket az anyaföldben, hanem bontakozzanak ki sirjaik sötétségéből s a vihar erejével rázzák fel sziveinket uj eszmények kultuszára. Önzetlen, megalkuvást nem türő hazaszeretetre, hogy méltó utódok sarjadzanak a hős elődök törzsökéből.

Vigyük a világ elé a mi dicsőséges történelmünket, hadd ragyogjon be fényével az egész világ szemébe . . .

Irigylem azt a bérczi sast, amely izmos szárnyaival áttöri a fellegek homályát s éles szeme előtt feltárul a végtelenség. Egyetlen pillantással tekinti át a messzeséget s e lebegő, könnyü mozdulatlanságban egy pontról lát meg egyszerre mindent.

Óh! végy szárnyaidra engem is emlékezet! Emelj föl az idők magaslatára, hogy megmérhessem egy ezredév történelmének mélységeit. Hadd nézzek be a századok ködös messzeségébe — csak egy futó pillanatra bár — csak addig, mig egy hulló csillag kilobban az égen és fénybe vonja a sötét éjszakát.

Hadd gyönyörködjem nemzetem multjának dicsőségében! Hadd fürödjék meg lelkem ott, a napfényes magasságban, az emlékeknek üde illatában. Hadd nézzem végig a honfoglaló ősök dicső küzdelmeit, szent királyaink apostoloskodását, mikor a vad, kemény törzsbe a kereszténység friss gallyát ojtják, hogy ezt az életerős fajt vele megnemesitsék. Hőseink diadalmas harczait, megpróbáltatásaink véres tusáit, martirjaink magasztos haldoklását, mikor életüket -- a földi embernek legdrágább kincsét — áldozták fel hazájuknak csodálatos szerelméért.

Mennyi fény, mennyi dicsőség! Hálát adok neked mindenható Isten, aki a nemzetek szivét igazgatod, hogy ez a nemzet az én nemzetem. Az én elhagyott vérem, akit a népvándorlás vihara — mint az ágról elszakadt levelet — ide sodort a messze idegenből, hogy uj hazát találjon e hősök vérétől ázott, megszentelt földön. Itt éltünk, itt küzdöttünk végig egy hosszu ezredévet, hogy fajunknak nemes tulajdonaival pótoljuk a rokoni és baráti támogatás hiányát.

Te adtad Uram ezt a hazát s a te szent segedelmeddel hősök tartották ezt fenn nekünk. Oda tüzték keresztedet Kárpátunk bérczére és szent királyaink felkent homlokára. E kereszt árnyékában pihentünk meg a jó és a balsors napjaiban. Ezt ölelték szivükhöz a mi atyáink buzgó hittel, mikor már-már elmerültünk a századok hullámveréseiben. Ez a kereszt volt a mi biztosságunk horgonya, mely ideszegezte e nemzetet az anyaföldhöz s nem engedte kisiklani a biztos kikötőből, hogy szét ne törjön a kalandos vállalkozások zátonyán.

E jelvény ékesitette diadalmas lobogóinkat a dicsőségteljes csatákban, mikor a családi tüzhelylyel együtt kellett védelmeznünk a keresztény nyugatot is és benne a te szent tanaid szellemében felépült műveltséget és haladást.

Nehéz napok voltak ezek. Mi is, mint egykor a templomukat épitő zsidók, csak fél kézzel rakhattuk a téglát hazánk kulturjának szentélyéhez, mert a másikban kardot kellett forgatnunk, hogy megvédelmezzük a nyugoti czivilizácziót.

Ezért gázolt rajtunk keresztül a Keletnek minden erőszakos hatalma. Testünkkel fogtuk fel a csapásokat, mint az anya keble a gyermekére irányozott vasat. Hányszor roskadtunk össze saját vérünkben, mikor szomoru tekintetünket elhagyatva emeltük az égre?! Nemzedékeket irtottak ki emberöltőkre s rakásra gyilkolt csecsemők hulláin tört elő a pusztitás, hogy üszköt vessen a családi tűzhely szentélyébe és kiirtsa onnan a mosolyt és a boldogságot.

De az összeroskadó hamvakból mindig csak megujulva támadt fel ez a nemzet, mert nincsen olyan tátongó örvény és ijesztő mélység, amelyeken egy kiválasztott népet biztosan keresztül ne vezetne az Urnak szent keze.

Ezt a szent kezet válságos pillanatokban mindenkor éreztük. Megkönyörült rajtunk s a fölemelt fegyvert, melyet a diadalmas ellenség a letiport nemzet szivébe készült verni, mindig kicsavarta kezéből az erős Isten. Megtörte kezükben az aczélt, hogy össze ne tiporhassák Szent István nemzetét, melyet egy haldokló szent és király ajánlott az Isten anyjának pártfogásába.

Ez a pártfogás volt a mi ezredéves történetünk. Egy gondviselő kéz igazgatta a mi nemzetünk sorsát, amelyet sokan csak azért nem látnak, mivel ez a kéz is árnyékot vet maga után.

De nézzetek csak egy kissé élesebben! Történelmünk minden lapja a Gondviselés titkos intézkedéseit tárja elénk. Még nemzeti megpróbáltatásaink nehéz napjai is csak javunkra szolgáltak, bár hatásaik gyakran csak évszázadok mulva voltak érezhetők.

Egy ezredév alatt népek tüntek és enyésztek el a semmiségbe. Virágzó nemzetek porát szórta szét az idők vihara s világhóditó birodalmak roskadtak össze saját sulyuk alatt. Régi nagyságuk most már csak történelmi emlék. Hol vannak? Hova tüntek az idő áramlatában?! Nem a vihar törte le büszke fejük koronáját, hanem összeroskadtak észrevétlenül az Urnak egyetlen lehelletére. Eltüntek, mivel betöltötték már azt a feladatot, amely nekik kiosztott szerepük volt abban a világ-összhangban, melylyel a Gondviselés az egyetemes emberiség sorsát intézi.

Vajjon melyik élt közülük ezredévet?!

S ez a kis nemzet, ez a maroknyi nép, amely az európai fajok és nagy népcsaládok tengerében csak egy magányos, elhagyott szigetecske, visszatekint egy elmult ezredévre s a megszentelt multnak dicsőségteljes emlékeiből merithet uj erőt és kitartást a szebb jövendőre. Él még annyi megpróbáltatás után is s büszkén tekinthet vissza a messze századokba, reménységgel a jövendőkbe.

Itt látom én a Gondviselés kezét. Nem a mi erőnk, nem a mi gyengeségünk tartott fenn bennünket, hanem az Ő szent akarata. Mert bárminő parányi is ez a nemzet, egy sulyt képviselt a Gondviselés mérlegében. Az Isten bölcsesége hosszu időkre terjedő feladatot rótt e nemzetre s élni is fog mindaddig, mig e feladatát teljesiteni képes lesz.

Mi ez a feladat — tisztán látható. Kidomborodik történelmi emlékeinkből s mint vezető eszme bontakozik ki egy évezred eseményeinek tanuságaiból.

Ez a nemzet akkor volt legdicsőbb, akkor volt leghatalmasabb, mikor a kereszttel együtt védelmezte a szabadságot és a nyugoti műveltséget — akkor fog elpusztulni, mikor e hivatását megtagadja.

Ezt a szerepet mérte nemzetünkre az Ur, világkormányzatának összhangjában.

1

THAN MÓR

ATILLA LAKOMÁJA

ΤΗΛΝ ΜΟΡ
ΜΙΙΙΛΑ ΙΛΚΟΜΛΙΛ

1

KÖNYVTÁR DEBRECEN EGYETEMI

A magyar fajnak tehát fönséges, isteni hivatása van s meggyőződhetünk hazánk történelméből, hogy e nemzetnek minden nagy férfia, minden hőse átérezte fajának magasabb rendeltetését. Senki náluk hazáját jobban nem szerette!

Haza! Te szent titok, fönséges szó, megérthetetlen szeretetnek hatalmas forrása. Óh mindaz, ami szivünknek kedves, amiért élni édes és jó, föltalálható a te nevedben. Nem egy elvont eszmény, egy hideg szimbolum vagy te csupán, hanem élő valóság, amelyet látunk, érzünk és tapinthatunk. Anyánknak könye, mely egykor szivünk sebére hullott, gyermekünk mosolya, mely földöntúli boldogsággal tölti el keblünket; lelkünknek legelső megindulása; az a begyepesedett hant, amely szülőink és gyermekeink porladó testét födi; az a legelső dal, mely ott fészkel emlékezetünkben, azok a rokonok és jóbarátok, akik közel állnak szivünkhöz; az üditő napsugár, az aranykalászos mező, amelyből a tápláló élet fakad; ringó bölcsőnk tündérmeséje; rónáink délibábja; suttogó erdőink mélysége; magasra törő bérczeink zúgó fenyvese csobogó patakjaival és vizesésének harsogásával, mind-mind együttvéve — ez a mi hazánk.

Ez a föld az, ahol megszerettük anyánkat, megismertük az Istent; amelynek tiszta tűzhelyén születtek gyermekeink, vérünknek sarjai s amelynek hantjai ide kötik szivünket mindörökre; mert könyjeink csak ezekre a sírokra folyhatnak.

Ki ne szeretné tehát hazáját, ezt az élő valóságot, amelyért atyáink boldogan mentek a halálba?

Üssük csak föl krónikáinkat, a hazaszeretetnek oly példáival találkozhatunk, mely rögtön megmagyarázza, hogy ez a maroknyi, elhagyatott magyar faj, minő tulajdonságával tudta fenntartani ezer veszély között imádott hazáját.

Nézzétek azokat a szent királyokat, akik állambölcsek, törvényhozók, hősök és diadalmas hadvezérek egy személyben! Nézzétek azokat a vértanukat, hogyan rohannak hazaszeretetük tüzétől égve a biztos halálba, Spanyolországnak egy nemese föláldozza életét, hogy megmenthesse a királyt. Századok regélnek heroizmusáról. Az ily vértanuságnak egész sorozatát mutatja föl a magyar történelem. Vagy nézzétek azt a hőst, aki lerántja magával a bástyafokról a dulakodó ellent — s meghal a hazáért.

A vértanuknak önfeláldozó haláltusáját beszéli nekünk Szigetvár, Temesvár, Drégely — s ezek a jelenetek csak egyes drágakövek a magyar faj hazaszeretetének koronáján. Hiszen még a legujabb szabadságharcznak is oly dicsőséges jeleneteit ismerjük, amelyek az ősi vér romlatlanságáról beszélnek csodákat a világnak. Nőket látunk álruhában küzdeni, mint ahogy anyáik harczoltak Eger bástyáin. Gyermekek hagyták ott

a szülői fészket s ifju jegyesek és anyák kötötték föl a kardot szeretteik oldalára s mosolyogva küldték őket a halál mezejére. Látunk gyenge gyermekeket, akik titokban csókolják meg anyjuk képét, hogy azután keblükbe rejtve rohanjanak föl az ostromlott falakra és ifju vérükkel öntözzék meg a bástya fokát. A fiu haldokló atyjának kezéből veszi ki a fegyvert s mikor ő is összeroskad s elönti arczát az a végső sápadtság, amely a megtört szemek rémületével beszél a közelgő halálról, akkor odalép melléje a legifjabb testvér. Előre tör, mig az ő szőke fürtei is vérben csapzanak össze s mély sebében összeroskadva haldokló arcza átszellemül hazája szerelmétől s utolsó sóhaja: Csak előre!

Ily hősöknek és vértanuknak ezreit mutathatjuk föl a világnak. Ezeknek a történetéből áll a magyar történelem: a mi nemzeti dicsőségünk!

E hősöket és vértanukat, akik a magyar művész-zsenit valaha kiválóbb alkotásokra inspirálták, mutatjuk be e könyvben: a magyar nemzetnek bibliájában. Régi idők szent emlékeit ujitjuk föl s alázattal fordulunk a népek Istenéhez, termékenyitse meg e példákkal ifjuságunk szivét s tanitson meg minden magyart atyáinkhoz méltó hazaszeretetre.

Kicsiny hazát adott az Isten, de ezt is nagygyá tehetik hősi erények és önfeláldozó erkölcsök. Dicső példa erre a mult. Okuljunk belőle!

Te pedig hatalmas Isten, aki itéled a népeket igazságban és a nemzeteket a földön kormányozod, ébreszd föl a szivekben őseink lelkesedését, hazaszeretetük lángoló tüzét, hogy hazánkat mi is oly nagygyá és dicsővé tehessük, mint ők tették hősi életükkel és vértanui halálukkal. Térdre hullva fohászkodunk Hozzád:

Isten! áldd meg a magyart!
Jó kedvvel, bőséggel,
Nyujts feléje védő kart,
Ha küzd ellenséggel.
Balsors, a kit régen tép,
Hozz reá víg esztendőt,
Megbünhődte már e nép
A multat s jövendőt!

A HUNOK ATILLA MONDAKÖRÉVEL

IRTA
BENEDEK ELEK

... És fölkerekedék pitymallatkor Nimród két dali fia: Hunor és Magyar s útközben vadászgatván, mentek, mendegéltek elébb, elébb, nyugat felé. Szemmel be nem lephető végtelen nagy rónaságon vitt keresztül útjok s közbe-közbe rengeteg erdőségekbe jutottak, melyek tele valának vadakkal. Meg is sokallották, annyi volt a vad. Bölénybikák, szarvasok, őzek ott legelésztek a tisztásokon: nem bántották. Jobban esett, ha egy-egy vadat külön vehettek üzőbe. És megpillantának egy olyan vadat, amilyet még soha. Szarvas volt ez, csodaszép, melyhez hasonlatost emberi szem még nem látott. A két ágas-bogas szarva össze volt fonódva s lebegett a feje fölött, mint egy koszoru. A két szeme feketéllett, ragyogott, mint a fekete gyémánt. A dereka karcsu, hajlékony, mint a lengő nádszál s szaladván, nem látszott érinteni a földet.

— Nézd, öcsém, Magyar, csodaszép egy szarvas! — kiáltott Hunor.

— Csodaszép, csodaszép! — kiáltott Magyar is. — Utána!

Szaladott a csodaszép szarvas, mint a sebes szélvész, utána Hunor és Magyar s velök száz dali legény. Tisztásról sűrűbe, sűrűből tisztásra, hegyeken föl, vizeken át. Hol eltünt, hol felbukkant a csodaszép szarvas: csalta, csalogatta Hunort és Magyart. Habba keveredtek a vitézek paripái, mind lassubb, lassubb lett a vágtatásuk, de Hunor és Magyar nem hagyták félbe az üldözést. Reggeltől alkonyatig üzték. Hiába. Leszállt a nap s a csodaszép szarvas eltünt egy ingoványos helyen, sűrű nádas rejtekébe. De ha a csodaszép szarvast meg nem is foghatták, elvezette őket ez olyan szép földre, amilyet még nem láttak. Szépséges szép sziget volt ez, körös-körül, ameddig a szem ellátott: erdők és folyóvizek. Övig gázoltak fűben és virágban. Nagy terebélyes fák adtak pompás gyümölcsöt és enyhe árnyékot. A vizeknek szinén kicsiny és nagy halaknak ezrei uszkáltak s játszadoztak a nap verőfényében.

— Be szeretnék itt maradni örökre! — mondá Hunor áradozó szivvel. Hát te öcsém, Magyar?

— Én is bátyám, én is!

És ott maradtak. S im, amint egy napon kalandoztak a nagy rónaságon, mit látnak! Egy nagy csapat leány, egyik szebb a másnál, ott tánczolt karikába-körbe, egy csörgedező forrásnak a tövén. Lehettek százan, ha nem többen s a körnek közepén két leány lejtett, de olyan szép, mind a kettő, hogy a napra lehetett nézni, de rájok nem. Dulnak, az elánok fejedelmének gyermeke volt ez a két leány. E kettőt rendelte Isten Hunor és Magyar élete párjául. S választottak a többi vitézek is.

— Te az enyém, én a tied; ásó, kapa válaszszon el minket!

Ez volt az esküjök. És Isten megáldá frigyöket s szaporodtak ivadékról-ivadékra. Ugy elszaporodtak, hogy nem volt elég nagy a szép sziget Hunor és Magyar nemzetségének. Uj hazát, ennél nagyobbat kellett keresniök. Fölkerekedett hát mind a két nemzetség, vándoroltak hegyeken, völgyeken, erdőkön, mezőkön keresztül s addig mentek, mendegéltek, mig Szittyaországba nem értek.

Na, ez jó darab föld volt, ezen elfértek, pedig laktak ottan más népek is, még pedig rég időktől fogvást. Nem is fogadták ezek nagy örömmel a jövevényeket. Hanem Hunor és Magyar ivadékai nem sokat kérdezték, elfoglalták az országot s felosztották száznyolcz részre a száznyolcz nemzetség között. És nem is láttak szükséget sokáig, mig ez a száznyolcz nemzetség is még erősebben el nem szaporodott. Szűk lett nekik Szittyaország is. Akkor aztán összeültek a nemzetségek vezérei s tanakodtak, hogy merre vezessék a népet. A hún nemzetségek vezérei azt javallották, hogy menjenek nyugat felé; a magyar nemzetségek vezérei meg azt, hogy inkább menjenek vissza az őshazába, honnét eleik: Hunor és Magyar elszakadtak. De Hunor ivadékai mondák: hiába mennénk vissza, már ott sem férnénk el; menjünk csak nyugatnak, majd a jó Isten elvezérel olyan helyre, ahol a világ végéig lakhatik a hún s a magyar nemzetség.

— Hát menjetek el ti! — mondák a magyarok — mi itt maradunk. Ha találtok elég nagy földet, adjátok hirül s utánatok megyünk. Ha nem találtok: forduljatok vissza. Összeszorulunk, ahogy lehet. Kicsi helyen is megférnek, kik egymást szeretik.

Helyeselték mindannyian ezt a beszédet. Menjenek a húnok, maradjanak a magyarok. Hanem mikor éppen indulóban voltak, búcsuzkodtak, megszólal Atilla, Bendeguznak fia: Hát az Isten kardja kié lesz ezután? A húnoké-e, vagy a magyaroké?

Mert tudjátok meg, hogy mikor a húnok és magyarok elfoglalták Szittyaországot, egy kardot szenteltek Istennek, ki megsegitette, hogy legyőzhessék az uj haza népét. Ezt a kardot Isten kardjának hivták, jussa volt rá minden nemzetségnek. Azt mondták a táltosok: mig ez a kard meglesz, ne féljetek semmiféle népektől, veletek az Isten.

Elészólitották a bölcseket: tegyenek igazságot. Három nap s három éjjel tanakodtak ezek és azt határozák: adják a kardot egy világtalan ember kezibe, az hétszer egymásután penderitse meg, a hetedik penderités után ejtse ki a kezéből s ha nyugot felé esik, vigyék a húnok, ha kelet felé, maradjon a magyaroké.

Ebbe mind belényugodtak. Elévezettek egy ősz, öreg, világtalan embert, az hétszer megpenderité a kardot, hetedik penderités után kiejtette kezéből, de — halljatok csudát! — a kard nem esett le a földre. Hirtelen rettentő forgószél kerekedett, fölkapta a kardot s repitette magával, vitte, vitte nyugot felé s egyszerre csak eltünt a messzeségben . . .

— Lássátok, lássátok, — mondá az ifju Atilla — az Isten is azt akarja, hogy nyugotnak menjünk. Ne búsuljatok a kard után, megtaláljuk mi azt s hogyha megtaláljuk, hirül adjuk nektek: jertek ti is, jertek!

És elindultak a húnok nagy reménykedéssel. Elől ment az öreg Bendeguz, két oldalán két dali fia: Atilla és Buda. Utánuk tenger nép, ki lóháton, ki gyalogszerrel. Meg-megállapodtak erdőn, mezőn, folyóvizek mentén, megvizsgálták a földet, a vizet, a merre haladtak, de nem találtak kedvökre valót, mig a Duna s Tisza közé nem értek. Ez a föld tetszett nekik erősen. Egy szóval-lélekkel mondták: nem megyünk tovább, itt maradunk. De még le sem telepedhettek, jött rettentő nagy sereggel a vasfejü Detre. Messze földről hivták segitségül a megrettent népek, akik itt laktak a Duna s a Tisza mentén. Mint két fekete felleg, ugy csapott össze a két sereg s a hogy összecsaptak, kiáradt a Duna, annyi vér folyt belé. Ha kiáradt, nem áradt hiába. Győztek a húnok, övék lett a szép tartomány. És telt, mult az idő, éltek a húnok békességben, nem is gondoltak hadakozásra, ámde Atillának nem volt nyugodalma. Kicsi volt neki a Duna s Tisza köze: meg akarta hóditani az egész világot. Mondta Bendeguz:

— Ne is gondolj erre, fiam, mig az Isten kardját meg nem találod. Hiába a nagy vitézséged, ha nincs veled Isten.

Eközben meghalt Bendeguz s a húnok Atillát királyuknak választották. És ez naptól fogvást különösen mindig az Isten kardja volt a fejében. Hej, csak megtalálja!

S im egyszer oly csudálatos álmot lát, hogy nem tudja megfejteni, mit jelenthet az. Hivatja a táltosokat s elémondja nekik:

— Hallgassatok ide: mi csudálatos álmot láttam ma éjjel. Mintha fényes nappal történt volna, ugy emlékszem rá: egy ősz öreg ember szállott le hozzám a levegő-égből s egy ragyogó kardot kötött az oldalamra. Aztán ahogy felkötötte, eltünt, mintha föld nyelte volna el. Nézem, nézem a kardot s hát „ki világra“ olyan mint az Isten kardja. S valamiképpen az Isten kardját szemünk láttára felkapta s elvitte vala sebes forgószél, azon-

képpen engem is sebes forgószél kapott fel s vitt erdők, hegyek, végtelen rónaságok, rengeteg nagy városok felett. Én pedig, amint repültem, le-lesujtottam kardommal s im, az erdők meghajoltak, folyók s tengerek kétfelé nyiltak, a városok lángba borultak. Erre fölébredtem. Mondjátok, táltosok, mit jelent az álmom?

Eléállott Torda, a legvénebb táltos s mondá, amint következik: Felséges királyom, életem, halálom kezedbe ajánlom, a te álmod azt jelenti, hogy megkerül az Isten kardja és te vele meghóditod az egész világot.

Hát ebben a szempillantásban szalad feléjök egy pásztorfiu nagy lelkendezve s mondja Atillának:

— Felséges királyom, a pusztán egy kardot találtam. Ihol, fogadd el én tőlem.

Nézi Atilla a kardot, megforgatja, villogtatja s ég, föld megzendült, akkorát kiáltott nagy örömében.

— Ez az Isten kardja, emberek!

Nézik a táltosok, nézik Szittyaországból jött vének s mondják ezek is: Ez az Isten kardja, ez!

Kérdé Atilla a pásztorfiut:

— Hol találád ezt a kardot, fiam?

— Felséges királyom, mondá a pásztorfiu, amint a nyájam után mendegéltem, látom, hogy egy tavaji üsző „sajnálja a lábát.“ Nézem, mi baja lehet s hát vérzik az utóballába. Tünődtem magamban: vajjon mi vérezheté meg, mikor gyenge hajlós fűnél nincs egyéb a pusztán. Nézek erre, nézek arra s ihol egy kard hegyét pillantom meg a földben. Megfogom, hogy kihuzzam s im abban a szempillantásban láng csap ki a kard hegyén. Megijedtem, elszaladtam, de visszanéztem s mit látok? A kard kipattan a földből s forog, forog, mintha szél forgatná. Aztán egyszerre csak ellobban a lángja s a kard elterül a földön. Most már neki bátorodtam, visszamentem s fölvettem a kardot.

— Ez az Isten kardja, ez az! — kiáltották a népek.

— Ez az, ez az! — kiáltá Atilla, háromszor vágván vele a négy anyaszélnek. És megrendelé, hogy tüzeket gyujtsanak mindenfelé Istennek, aki a kardját visszaadta nekik.

És beteljesedék a vén táltos jövendőmondása: Atilla meghóditja a világot . . .

Rege és irott történet együtt hirdetik a nagy világhóditást, Atillának és népének csudálatos tetteit, melyekhez hasonlatosról nem tud a világtörténelem. Isten kardjával kezében, küldetésszerü hit hajtja előre: meghóditani az egész világot. A rémület és csodálat hangján emlegetik nevét: az egyik Isten ostorát látja benne, a másik dicsőiti benne a „nagy,

bölcs, hatalmas, gazdag és bőkezü, nagylelkü, emberséges és igazságos királyt, kinek párja sohasem volt és sehol nem található, kinek udvarában tizenkét király, herczegek és grófok szolgáltak s meg volt benne mindaz a kellék, miket a germánok képzeltek egy igazi királyban." A Kaspi tengertől a Rajnáig, az Al-Dunától a balti tengerig Atilláé ez az óriás birodalom; ebben a birodalomban a húnokon és sarmatákon kivül a népek nagy keveréke: osztrogótok, gepidák, a középdunai svévek visszamaradt részei, a markomannok, bastarnák, herulok, rugiok, turkibányok, skirek, turingok, brukterek, saxok, szlávok, neurok, a balti, volgai és kámai juru-ugorok, mind e népeknek Atilla a királya, mind e népek félmilliónyi harczosának Atilla a vezére!

Az igazi haza: a Duna és Tisza köze. Itt van a fából épült város, itt van az ő fából épült palotája: itt piheni ki a harcz fáradalmait; itt él a világhóditó király nagy egyszerüségben, itt zsongják körül királyok, herczegek, grófok, mind fényes, ragyogó öltözetben, de mind szolgál valóképpen. „Félelemmel vigyáznak legkisebb mozdulatára, szemének minden pillantására, hogy akaratát minél gyorsabban teljesithessék." Nem a mesemondó nép, a történetiró mondja ezt. Komoly fenséggel ül királyi székében s arczán nem villan mosoly, derü, hallgatván a dalnokoknak szertelen dicsőitésektől áradozó dalait az ő világhóditó, népeket leigázó harczairól.

S e regének ismét melléje áll a történelem, mondván: Midőn Priscus Atillánál járt, a szintén ott időző nyugatrómai követeknek már volt tudomásuk Isten kardjáról és a hozzá füződő babonás hitről s komor sejtelmek közt mondák a konstantinápolyi követeknek, hogy Atilla többé nem római vezérnek, hanem a császárral egyenrangunak tekinti magát, vezéreit a maga polgárainak nézi s nagyon lehet tartani attól, hogy ha a perzsákon is győzedelmeskedik, akik ellen épp akkor készült hadat viselni, a rómaiaknak nem mint barátja, hanem mint ura tér vissza.

S a rómaiak aggodalma nem volt alaptalan. A catalaunumi síkságon vívott szörnyü harcz eldöntetlen maradt, bár 165 ezer ember halálával végződött s maga a római vezér, Aetius is elesett, de a következő évben, 452-ben már a bevehetetlennek hitt Aquileát földig rombolja s az örök várost Leó pápa könyörgése menti meg az elpusztulástól. De Atilla nem mond le Róma világuralmának megdöntéséről s nagy tervének végrehajtásában csak hirtelen jött halála akadályozhatta meg. A világhóditó, az Isten ostora nem a harczmezőn hal meg: Ildikóval, a burgundi királylánynyal tartja nászát, a nász éjjelén orra vére elered, torkába száll s megfojtja.

A húnok fájdalma megmérhetetlen. Hajukat tőbe levágják, arczukat felhasogatják: igy gyászolják a világhóditót. A síkság közepén selyemsátor alatt teritik ki a nagy halottat s fölzokog a hún éneknek gyászdala:

„Atilla, a húnok hires királya, Mundzuk sarjadéka, a legvitézebb nemzetek ura, előtte hallatlan hatalommal egymaga uralkodott a szittya és germán országokon s a két római világ birodalmait, városaikat elfoglalva, rémülettel töltötte el s midőn könyörögtek, hogy a többit ne bocsássa zsákmányra, megengesztelődve, az évi adófizetéssel is megelégedett. Miután pedig a szerencse kedvezésével mindezt véghez vitte, nem az ellenség sebeitől, nem övéinek árulásától, hanem saját nemzetében sértetlenül, örömök közt, a fájdalom érzése nélkül halt meg. Ki mondja ezt halálnak, melyért senki boszut nem követelhet?“

Igy jegyezte ezt föl Jordanes. És tartának nagy tort a holttest fölött, melyet hármas: arany-, ezüst- és vaskoporsóba zártak s fegyvereivel, ékszereivel együtt eltemették . . .

És eltemették vele a nagy hún birodalmat is. Már a fűszál is feltámadt Atilla fiai ellen s mert másként nem győzheték le, egymásra tüzelték a testvéreket. Két pártra szakadtak a húnok s a vég? Szertezüllődött a rengeteg birodalom. S tovább füzi rege és krónika: fölkerekedett Csaba királyfi megmaradt vitézeivel s elindult Kelet felé. Arra, amerről vezette Bendeguz e földre a húnokat Szittyaországból. Itt hagyának pár ezer vitézt, hadd őrizzék Atilla földjét, mig ők visszatérnek Magyar ivadékaival. Ám világhóditó Atilla halála után négyszáz esztendő telék el, mig Magyarnak maradéki megmozdultak, hogy visszaszerezzék Atilla földjét. Azt a földet, melyről csudálatos szépeket regélt őseiknek a visszatért Csaba. A legszebb mindazon országok közt, melyeket Atilla meghóditott. Fekete a földje, édes a vize. Zöld selyemnél zöldebb s puhább a füve. Megmérhetetlen síkságon keresztül két nagy folyam hömpölyög: a Duna és a Tisza. S köröskörül a végtelen síkságot erdőboritotta hegyek szegik. Tündérek földje nem lehet szebb és ékesebb. Vajjon ott találják-e még Csaba hátrahagyott húnjainak maradékait?

Ott találták, ott. Imé, testvérek fogadják Magyar ivadékait Atilla földjének határán. Hunor és Magyar ivadékai ujból találkoznak: egymás kebelére borul a magyar és a székely: Hunor és Magyar ivadékai. Egy a nyelvök: megértik egymást. Egy gondolatban dobban össze a szivök: visszaszerezzük Atilla földjét, vissza!

— Együtt élünk, együtt halunk! — kiáltott magyar és székely, hogy ég, föld rengett belé.

— Együtt élünk, együtt halunk! — valljuk ma is, ezer év multán, valljuk mindörökké, Hunor és Magyar ivadékai . . .

2

VÁGÓ PÁL

MAGYAROK KIEV ELŐTT

МУЗЕЙНОК КІЕВ ЕГОТТ
ЛУСО РУГ

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

A MAGYAROK KIEV ELŐTT

IRTA
FEKETE JÓZSEF

Hogy az egyetemes emberiség sorsát egy magasabb isteni kéz igazgatja, az leginkább szembetünik a népvándorlás csudálatos áramlatában. Ki tudja megfejteni az okát: miért özönlöttek Európa földjére rajonként azok a nyers, vad elemek, akik ismeretlen tájakról szedték fel sátorfájukat s elhagyták családjaikkal együtt szülőhelyüket, hogy a távol idegenben szerezzenek maguknak fegyverükkel uj hazát?!

E nagy népmozgalomnak egy láthatatlan erkölcsi rugója van, amely a Gondviselés beavatkozását árulja el. A nagy római birodalom kettészakadván, rohamosan sülyedt az erkölcsi pusztulás felé. Fényüző, kicsapongó zsarnokok uralkodtak felette és a római társadalom fenékig megromlott. Kiélt, elcsenevészedett az a hatalmas latin faj, amelyből az államfentartó közerények és az egészséges erkölcsi érzék kipusztult. Egy kéjelgő, bűnös nemzedék növekedett fel, amely nem volt alkalmas a Krisztusi erények megértésére és befogadására. Az átöröklött latin gőg nem tűrte meg a keresztény alázatosságot; az elharapódzott érzékiség nem fért meg a tisztaság nagy eszméjével; a kegyetlenség durva és állatias vonásai nem hajlottak a keresztény szelidségre, igazságosságra, türelemre és szeretetre.

Ha a testben a vér megromlott, nincs meg többé az életnek eme legnemesebb folyadékában a tápláló és fentartó erő, mely a szervezetet lüktető áramlatával épségben tarthatja. Ilyenkor csak egy egészséges vérátömlesztés segithet, amely azután a megromlott anyagot friss, életerőtől pezsgő vérrel üditheti fel. Ezt a friss vért eresztette bele a Gondviselés az európai népek poshadt szervezetébe. Hogy uj virágzás válthassa fel a fonnyadást, a kereszténység nemes galyát egészséges törzsbe kellett beojtani!

Ezért özönlötték el egész Európát azok a félvad, de romlatlan erkölcsi érzékkel rendelkező néptörzsek, amelyeket a római czivilizáczió erkölcsi kicsapongásai még meg nem mételyeztek s amelyek edzett, kemény nyakukat alázatossággal tudták hajtani később a Krisztusi erények igájába.

Ezek közül faji tulajdonságokban, nemes kvalitásokban főleg a magyar nemzet tünt ki. A hét törzs nemzedéke, amelynek egy magasabb küldetés

jutott osztályrészül, mert hazánk szent földjén telepedett meg, mely évszázadokon keresztül a keleti barbárságnak és a nyugoti czivilizácziónak ütközőpontja volt. Az a bölcs Gondviselés jól kiválasztotta fensőbb czéljához az eszközöket! A mi fajunknak kellett a népvándorlás forgatagában a legtisztább, legvitézebb törzsnek lennie, mert hiszen a legnehezebb küldetés is méretett reá! Folyton harczban kellett állania, hogy megtörhesse a Keletnek ostromló hullámcsapásait, melyek elborítással fenyegették az egész kereszténységet.

E feladatra az a harczban edzett és a természet keblén élő romlatlan magyar faj teljesen képesítve is volt. Hiszen maguk a római történetirók beismerték a scythiai fajokról: „igen bölcsek és szelidek voltak, kik a földet nem művelék vala és csaknem semmi vétek sem vala közöttük. Mert nem voltak mesterséggel készített házaik, hanem csak szövetből készített sátraik; húst, halat, tejet és mézet esznek vala, sok barmot tartnak; nyusztok és más vadak bőrével ruházkodnak vala.“ (Anonymus.) Piszkos önzés és anyagi haszonlesés nem férkőzik a mi őseink szivéhez; „az aranyat, ezüstöt és gyöngyöket olybbá veszik vala, mint a köveket, mivel azon föld folyóiban találtatnak vala. Máséra nem vágynak vala, mivel mindnyájan gazdagok voltak, barmaik és eleségök bőven lévén.“ (Anonymus.) Erkölcsi életük tisztaságát és házi tűzhelyeik erényeit pedig e következő szavak jellemzik: „nem voltak paráznák sem, hanem kinek-kinek csak egy felesége vala.“ E nemes erkölcsi tulajdonságokhoz vitézséget, kitartást, hősiességet csatoltak. „E nemzet edzett volt minden bajt kiállani; kemény volt a csatára, gyors a lovaglásban; fejökön sisakot viseltek s íjjra és nyilazásra a világ minden nemzeténél derekabbak voltak.“ (Anonymus.)

Ezt a nemzetet, mint egykor a zsidó népet, a pusztaságban való vándorlással edzette meg az Isten, mielőtt az igéret földjére bejuthattak. Honnan indultak utjokra? ez történelmileg ma is vitás kérdés. A kozárok földjéről-e, mely a mai orosz déli síkságon feküdt, vagy Scythiából? — nem tudjuk eldönteni; de hogy második hazájuk Lebédia volt, a Fekete-tenger északkeleti részén, az kétséget nem szenved. Itt a magyar nemzet ketté válik s az egyik Keletre megy, a másik Nyugotra, uj hazát foglalni.

Igy jutottak Etelköz tartományába, ahol érintkezésbe léptek már a szlávokkal és hadjárataik emlékét megőrizték az orosz krónikák is. Ez az a híres kievi ostrom és csata, melyet Anonymus is leír.

„Etil vizén tömlőre ülve úsztattak át és minden ellenmondás nélkül Kiev városáig hatoltak. És midőn Kiev városán túlhaladtak, a Deneperfolyón áthajózva a ruthének országát meg akarák hódítani . . . A kievi vezér seregével elébök mene s a kúnok segítségével sok fegyveressel Álmos vezér ellen indula. Álmos vezér pedig – kinek segítője vala a Szent lélek —

fegyverbe öltözve és a sereget rendezve, lóháton jár s kel vala; bátorítva vitézeit s neki szöktetve megállott minden övéi előtt és mondá nekiek:

— Scythák, bajtársaim, hős férfiak! Emlékezzetek útra-keléstekre, midőn azt mondtátok, hogy földet, melyen lakozhassatok, fegyverrel és haddal fogtok keresni! Ne döbbenjetek azért meg a ruthének és kúnok sokaságán, kik ebeinkhez hasonlítanak, mert a kutyák mindjárt, hogy uraik szavát hallják, nemde megfélemlenek? Mert az emberség nem a nép sokaságában, de a lélek erejében áll. Vagy nem tudjátok-e, hogy egy oroszlán sok szarvast megfutamtat! — amint egy bölcs mondja... De ezeket mellőzve mondom nektek: ki birt ellentállni Scythia vitézeinek? Nem-e a scythák szalasztották meg Dárius persa királyt s így az rémülten és nagy csúffal futott Persiába s elvesztett 80,000 embert!? Vagy nem a scythák vágták-e le Cyrus persa királyt 330,000 emberével? Vagy magát Nagy Sándort is, Philep király és Olimpiás királyné fiát, ki harczolva sok országot meghódított volt, nem szalasztották-e meg a scythák csúfosan?... Azért is serényen és vitézül harczoljunk ellenük, kik ebeinkhez hasonlítnak és csak ugy féljünk sokaságuktól, mint a legyek sokaságától!...

Ezt hallván Álmos vezér vitézei nagyon megbátorodának s mindjárt megfúvák a hadi kürtöket mindenfelől és összegyült a két ellenfél serege s kezdének keményen vívni egymással és igen sok elhulla a ruthének és kúnokból. A ruthének és kúnok vezérei pedig övéiket a hadban hanyatlani látván, futásnak eredének és hogy életüket menthessék, sietve Kiev városába vonulának. Álmos vezér és vitézei a ruthénokat és kúnokat Kiev városáig űzvén, a kúnok tar fejeit Álmos vezér vitézei, mint a nyers tököt, ugy aprítják vala. A ruthének és kúnok vezérei pedig a városba bemenvén, a scythák merészségének láttára, mint a némák ugy elhallgatának. Álmos vezér és vitézei pedig győzedelmet nyerének, a ruthének földjét meghóditák és jószágaikat elszedvén, másod héten Kiev városát kezdék vívni. És midőn hágcsókat kezdének a kőfalhoz rakni, a kúnok és ruthének vezérei a scythák merészségének láttára nagyon megfélemlének. És miután által-látták, hogy azoknak ellentállni nem birnak, a kievi vezér és a ruthének más vezérei, mint szintén a kún vezérek, kik ott voltak, követeket küldve, kérik vala Álmos vezért és főembereit, hogy kössenek velük békét. Akkor Álmos vezér övéivel tanácsot tartva, igy bocsátotta el a ruthének követeit: „hogy a vezérek és előkelők adják túszokul fiaikat, fizessenek esztendőnként 10,000 márka aranyat s ezenfelül eleséget, öltözetet és mást, ami szükséges, adjanak.“ (Anonymus.)

Ez a kievi csata, amely után megindultak Pannonia földje felé a honszerző munkára. Mikor pedig az Isten által nekik kiválasztott földre bevonultak, az ősz Álmos kezéből átvette a kormányt Árpád, a tetterős, lelkes ifju, akinek emléke a honfoglalás szent történetével örökké fog élni a magyar szivekben.

ÁRPÁD PAIZSRA EMELTETÉSE

IRTA
MARCZALI HENRIK

Nemzetünk történetében két, látszólag ellentmondó elv váltja fel egymást uralmában és intézi a nemzet cselekedeteit, sorsát. Az egyik az egyenetlenség, pártoskodás, visszavonás, amely annyiszor teszi véressé, szomoruvá a mi történetünk évkönyveit; a másik a nemzet meghajlása egy ember akarata előtt, akit követ — mint azt Anonymus mondja — amerre útja viszi, jóban, rosszban, dicsőségre, veszélyre egyaránt. Mikor a magyar nemzet megalakul: ez a két elv egyaránt megvan benne. Mert miből lesz a magyar nemzet? Teljesen független, szabad törzsekből, akik azelőtt soha fejedelmet maguk fölött nem ismertek. És mi váltja ezt föl? Nemcsak egy embernek, hanem egy dinasztiának uralkodása, amely dinasztia — lehet mondani — sokféle ágazatában mai napig uralkodik, és ha genealogice nézzük át királyaink hosszu sorrendjét, azt látjuk, hogy az egy Hunyadi Mátyást kivéve, minden más királyunk kisebb-nagyobb fokban dicsekedhetett azzal, hogy az ő ereiben is Árpád vére folyik.

A magyar nemzetet és a magyar államot megalapitó tény az, amidőn Árpádot fejedelemmé teszik és — mint Konstantinos császár mondja — kozár szokás szerint paizsra emelik. Ezóta van ura, parancsolója a magyarnak; annyira, hogy az állam monarchikus szervezete feltünik az idegenek előtt. A scytha nemzetek közt — mint Leo császár mondja — a bolgáron kivül csak a magyar dicsekedhetett monarchiával.

Ilyen nagy változás, mint ez, amely kihat a nemzetnek nemcsak külső alakulására, hanem lelkére, egész életmódjára is, más népeknél rendesen valami nagy veszedelemnek következése szokott lenni; az kényszeriti őket arra, hogy maguk közt a legvitézebbet, akiben legjobban bíznak, szokatlan hatalommal ruházzák fel.

Arról, hogy Árpád megválasztatása idejében a magyart bárminő veszedelem fenyegette volna, semmi tudomásunk nincs. Mi okozta tehát azt, hogy azok a törzsfők, akik addig egyenlők voltak Árpáddal, akik közt — tudjuk — volt olyan is, akit rangra előbbrevalónak tartottak, azok most meghajolnak? Hódolnak azok, akik addig erejöknek teljes tudatában

3

KOVÁCS MIHÁLY

ÁRPÁD PAIZSRA EMELTETÉSE

ÁRPÁD FAISZKY EMLÉKTÉRSÉ
KOVÁCS MIHÁLY
3

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

daczosan, függetlenül nem hajtották meg büszke nyakukat senkinek. Ennek a tüneménynek más magyarázata nem lehet, mint azon férfiu kiváló nagysága, aki nem egy tény által nyeri meg nemzetének szivét, ragaszkodását, hanem egész élete, egész viselkedése által azt magával birja ragadni ugy, hogy természetesnek lássék előtte a legnagyobb áldozat is. Mert mi, akik hozzászoktunk gyermekkorunktól fogva a czivilizáczió áldásaihoz és nyügéhez, tudunk-e helyes fogalmat alkotni arról, hogy mi volt a régi pusztai embernek a szabadság? Ha pedig urat ismer el maga fölött, annak a szabadságnak régi értelemben vége. És mennél inkább biztosak vagyunk afelől, hogy a magyar ezt a nagy áldozatot közvetlen kényszeritő viszonyok nélkül hozta meg, annál bámulatosabban áll előttünk egyrészt a törzsfőknek, vajdáknak politikai szelleme, érettsége, másrészt Árpádnak a nagysága. Hogy mit tett Árpád, azt nem tudjuk. Konstantinos császár csak azt mondja róla, hogy a magyaroknak jobban tetszett Árpádot megválasztani, mint atyját Álmost, mert Árpád méltóságos és körültekintő vala és bátorsága és okossága miatt is mindenkép alkalmas arra, hogy fejedelem legyen. Ez a jellemzés felér sok tettel. Elképzelhetjük a hősiességet a csatatéren; elképzelhetjük a bölcseséget a tanácsban: pontosan egyikről sem tudunk. De biztos és e rövid jellemzésből kitünik, hogy Árpádnak nemcsak tettei, hanem egész személyisége, méltóságos és körültekintő magaviselete birták a magyar nemzetet hódolatra.

Megint ki kell mondanunk, hogy ez a hódolat nem is egy embernek, hanem egy egész családnak mindenkorra urokul elismerése igen nagy áldozat volt a magyarság, elsősorban pedig a törzsfők részéről. Hiszen nem is egy törzsből fakadtak mind! Leo császár egyenesen kimondja, hogy a magyar sokféle népből van összeróva. Nem hatott tehát itt az, amit fajszeretetnek nevezhetünk. Nem hathatott más, mint maga az a politikai belátás, hogy, ha van arravaló ember, az parancsoljon, mert javára válik nem egy embernek, nem egy törzsnek, hanem az egész népnek. Ez az, amit a nemzet követett történetének legszebb idejében.

Ezen fő tanulságon kivül, hogy a magyarban megvan és már akkor megvolt a politikai érettségnek, a politikai érzéknek azon legfőbb követelése, hogy alá tudja magát rendelni, még két igen nevezetes tanulságot vonhatunk le Árpád megválasztásából.

Tudjuk, hogy Konstantinos elbeszélése szerint az első vajda az utána való vajdát, Álmost ajánlja, a magyarok azonban nem Álmost választják meg, hanem fiát, Árpádot. Ebben éppen nincs meg az, hogy Álmos ne lett volna a fejedelemségre olyan méltó, mint akárki más a vajdák között. De az benne van, hogy Árpádnak ugyancsak sokkal méltóbbnak kellett lennie. Az egész törzsszerkezet, a nemzeteknek az őskora azon alapult,

hogy a családfőnek, a törzsfőnek van a legnagyobb tekintélye; a méltóság, az állás, a kor már magában véve hatalom. Hát még ha személyes érdem is járul hozzá! Ahol oly népet találunk, mely a régihez ragaszkodik, mindig azt fogjuk találni, hogy nemcsak a régen szerzett személyes érdemek, hanem az ősök, a távoli ősök érdemei is nagy becsben állnak. A magyar első nagy történeti tényénél ezen általános tradiczió ellen cselekszik. Nem a mult érdemet nézi, hanem a jelent, azt a tetterőt, amelytől boldog jövőt várhat. Azt mondhatnók, hogy ebben az állam princzipiuma nyilvánul a törzsi szerkezet elvével szemben.

Végre még egy harmadik pontra kell kiterjeszteni a figyelmünket. A fejedelemválasztás nem a magyar nemzet részéről kiinduló kívánság vagy mozgalom volt, azt külföldi fejedelem kívánta először. Konstantinos azt is mondja, hogy még maga a felavatás is kozár szokás és törvény szerint ment végbe. Az a külföldi hatalom, amelytől tehát ez kiindult, a kozár khán, azt a reményt táplálhatta, hogy ez az ujonnan alakult állam, annak fejedelme az ő vezetése alatt fog állani, hűbérese lesz. És mi történik? Azon pillanattól fogva, hogy Árpád a fejedelem, többé nemhogy függésről, de még az előző összeköttetésről sincs szó. Az egyes különálló és ezért gyönge törzseket sokféle érdek kötötte a szomszéd nagy birodalomhoz. Mihelyt a magyar egységes lett, ezek a szálak, akár erősek, akár gyöngék voltak, egyszerre megszakadtak. Az egyes magyar ember vesztett függetlenségéből, szabadságából; az egész magyar nemzet aztán teljes mértékben élvezte.

De ebből még egy más, általánosabb igazságot is vonhatunk le. Ez az első eset, de éppen nem az utolsó, hogy azok a nagy politikai és szellemi mozgalmak, amelyek a nemzet egész életét átalakitották, a külföldről indultak ki, ugy jutottak hozzánk. De mihelyt a nemzet magáévá teszi azokat, felhasználja a saját erősitésére. Nem arra szolgálnak, hogy a nemzetet függésben tartsák idegen befolyástól, hanem ellenkezőleg arra, hogy felszabaditsák tőle; felszabaditsák az által, hogy új elemeknek beplántálása által erősebbé tegyék a magyar szervezetet, vagy szélesebbé a magyar látókört.

Valóban jelentékeny események nemcsak magokban véve történeti érdekük, hanem az által is, mert élénken megvilágitanak minden tényezőt, amely végbemenésökre lefolyt. Árpád személyisége volt az első, mely nagy és tartós hatást gyakorolt akkor alakult nemzetünk fogékony lelkére. Egész államunk ezen hatás alatt épült fel. A hatalmas, bölcs és vitéz fejedelem és a szabadságára büszke és féltékeny, de törvényes ura iránt törhetetlen hűségü nemzet egyaránt dicsősége történetünknek, egyaránt ideálja multunknak, jelenünknek és jövőnknek.

A MAGYAROK HONFOGLALÁSA

IRTA

JÓKAI MÓR

Nehéz feladattal küzködöm, midőn éppen most, a keresztény vallás elfogadásának kilenczszázados örömesztendejében, ősapáink magukkal hozott ősvallásának képét akarom a dicső honfoglalás idejéből vázolni.

Minden magyar szivéből kiirthatatlan az a hit, hogy az Árpád fejedelem vezette honfoglaló nemzet ezelőtt ezer évvel is ugyanaz a magyar volt, a mi most, nyelvében, szokásaiban, testi alakjában, lelki tulajdonságaiban.

A vallásnak a lakhelye a sziv, a szivben kellett végbe menni annak a nagy átváltozásnak, mely a harczi dicsőség vágyát s a vándorlás ösztönét, a békés munka és honalapítás érzületévé átnemesitette. E csodatevő érzésnek csak egy neve lehet: a hazaszeretet.

Hagyományaink hirdetik, lelkünkhöz van nőve az a mondakör, mely honfoglaló őseinknek hazaszeretetéről beszél.

Nem háborgó szomszédok nyugtalankodása űzte el őket ázsiai őstelepeikről, hanem a firól-fira szállott hagyomány távol Európa közepén fekvő örökségükről, mely egykor Etele hun király birodalma volt: az vezette őket ide.

Regéink szólnak a turul madárról, a koronás sasról, s a fehér szarvasról: amaz fenn szárnyalva, az elől száguldva vezette a magyarok honkereső népét pusztákon, erdőkön, mocsaras folyókon keresztül a Kárpátok aljáig.

Itt pihenőt tartva, közben megvívott diadalmas harczok után, ujból sasok és keselyük serege száll alá az égből, vágva, tépve embert és barmot, hogy őket a rémséges hegylánczon átkelésre kényszeritse.

A hegy gerinczéről látják maguk előtt a megigért hazát, végtelen zöld rónájának a kerek éggel összefolyó látóhatárával: uj napot, uj vizet, uj földet maguk előtt; a nap melegebb itt, a viz éltetőbb, a föld termékenyebb, a lég tisztább, mint a régi otthonban volt. Kinek áldozzanak, ha nem ez éltető négy elemnek, mely együtt a hazát jelképezi?

Legelső áldozatuk maga az ősz fejedelem: Álmos, ki őket idáig vezette. Öreg ember már, keze a kardra, szive az elhatározásra gyenge.

Az uj hon behóditására erős kell mind a kettőből. Máglyát raknak fanyergekből a hegytetőn, arra az ősz fejedelem maga felhág s a meggyujtott máglya sziporka özönében vágtat előre tűzparipáján a nap mezejére. Pogány szokás: de értelme van. Helyébe paizsaikra emelik Árpádot, az ősz vezér egyetlen fiát, álomlátó Emős anyánk unokáját s a hét vezér közös kehelybe csorgatva ereinek vérét, esküszik hűséget a szabadon választott uj fejedelemnek: de a fejedelem is a napvágással fogadja nemzetének, hogy országát az ég mind a négy sarkáról támadó ellenség hóditó járásától meg fogja védelmezni: végül buzgón imádkozik az Istenhez.

A fejedelemválasztásra nagy áldomás következik. Táltosok, Gyulák, Kádárok nagy oltárköveken tüzeket gyujtanak; tiszta fehér ménlovat vezetnek elő, azt a Kádár dákosával leszúrja, fejét az oltár mellé dárdára tűzve illesztik, húsát felkonczolják, lakomát csapnak belőle, kürtjeikből bort és árpalevet isznak, mitől dalos kedvük támad: érzékeny népdalokat, imákat énekelnek, közbe bohó, tréfás sarkos verseket, miket kisér a méla tárogató, a sikoltozó igrecz: a kedv duzzadtával a dali legények fegyvertánczot járnak, birokra, fegyverre kapnak, igazi harczot vívnak, melynek gyakran bevert fejek, hült tetemek lesznek áldozatai. Ilyen áldozatokat még ma is gyakran tartanak a magyarok.

A ló volt a legdrágább áldozat-tárgya a magyarnak. Még a későbbi törvények és városi szabályok is fenntarták a szokást, hogy mikor lovat adnak-vesznek, azt áldomással kell felszentelni.

Ez adja meg az értelmét Árpád fejedelem béke-izenetének Szvatopluk morva fejedelemhez, kihez követeket küldött, felszólitva őt közös szövetségre, s ajándékul küldve neki, a mi vitézek közt legbecsesebb, délczeg hófehér mént, arany zablával, kengyellel s viszonzásul és szövetség jeléül követelve tőle, a keleti népeknél jelvényes föld, fű és viz ajándékot. A morva király elküldte Árpádnak a kivánt három jelvényt, kancsókban, vedrekben, kasokban, követei által, a miket azok a magyar fejedelem lábaihoz raktak; Nyitra televény göröngyeit, a Vág édes vizét, Trencsén kalászos füveit. A magyar vezérek aztán elmondják a tót követeknek, hogy a föld, fű és viz megküldése egyértelmü a meghódolással: a tót felföldből Magyarország lett. Mire a tót követek szószólója igy szólt volna a krónikás szerint: „akkor mi a ti ajándék-lovatokat agyonütjük, arany nyerget, zablát a vizbe dobálunk“. Erre viszont — ismét a krónikás szerint — a magyar vezér (talán Lehel?) igy tromfolt vissza: „az nem nekünk lesz baj: a leütött lovon a mi kuvaszaink fognak lakmározni, a vizbe hányt lószerszámmal jól járnak a halászok; de az országotok a mienk marad“. Megnyugtatja végül a derék tót követeket maga Árpád fejedelem: biztositva őket fejedelmi szóval, hogy a magyarok nem kivánják tőlük sem

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

házaikat, sem mezőiket elvenni, se szabadságukat csorbitani. Csupán azt kivánják, hogy a közös hazát velük egyetértve védjék és tartsák meg

Ha szabad idézni költők verses szavát: hadd álljon itt, amit Árpád akkor mondott: „nem jöttem én ide, mint Etele ősöm, Isten ostorául, népeket büntetni. Kezemben nem hozok lánczot, se korbácsot. Egyik kezemben vas, a másikban arany: ki melyikből kiván, osztom érdem szerint: aki ellenség lesz, annak a vasamból, aki járomnak áll, adok aranyamból. S az ellenségnek is, ha földre vetettem, nem hágok fejére, hanem fölemelem. Legyőztem a kúnt, az oroszt, a marohánt; És ime a földet, mit vérrel foglaltam, Felosztám közöttük. Az ő vezéreik legyenek ispánok a vármegyéikben. A legyőzött ellent én el nem fogyasztom; Hanem saját népem szaporitom véle.“

Bizonyára Árpád bölcs szavai nyugtatták meg Szvatopluk hiveit, hogy azok egyelőre szabad előnyomulást engedtek a magyaroknak kitüzött czéljuk, Etelvár felé.

Ezt a jelenetet látjuk megörökitve Munkácsy Mihály emlékszerü nagy festményében.

Senki sem kereshet, senki sem találhat e megörökitett emlékben gúnyt, kihivást, megalázást a benne szereplő nemzetiségre nézve.

Hisz az egész magyar államnak az alapja az a közös hazaszeretet, melynek meghódol minden ajku polgára e hazának: melyben egyesül minden nemzetiségi törekvés, melyet betetőz a közös alkotmányos szabadság.

A kereszt, a Jézus keresztje elenyésztette közülünk a külön imádatot követelő bálványok versenygését: ez a vallás egyesitő ereje. A kettős kereszt a hármas halmon, ez a hazaszeretet jelvénye, mely alkotó, összetartó erővel öleli össze e hazának minden hű szülöttét.

Munkácsy Mihály festményében a közös hazaszeretetnek való meghódolása van megörökitve, s ez nem megalázás: felmagasztalás, ez nem ködképes mese: ez vasigazság.

A KERESZTÉNY KIRÁLYSÁG

IRTA
VASZARY KOLOS

A hálás utókor kegyelete ünnepet szentel az elmult nagy idők: a századokra kiható üdvös események emlékének. Nemzeti multunk ily kimagasló eseményei: a kereszténységnek hazánkba való behozatala és a magyar királyság megalapitása.

A történelem igazolja, hogy még óriási birodalmak is, melyeket hóditás gyürt egy államtestbe, — de csak fegyver és nem egyszersmind erkölcsi erő tartott össze — lassankint szétbomlottak, vagy a szomszédnépekbe olvadtak.

Hősi bátorság lelkesité az Európa térein egykor hullámzott néprajokat: a húnokat, keleti gótokat, longobárdokat, kik nagy birodalmakat alapitottak. És e birodalmak hová lettek? Holt betük hirdetik, hogy léteztek, de rövid idő mulva megszüntek.

Őseink is vitézséggel szerezték meg e hazát, de biztosithatták-e függetlenségét, fenmaradását, csupán bárdjaikkal, a minden oldalról körülvevő ellenséges szomszédokkal szemben?

Százéves állami létünk, a testi erőnél szilárdabb alapot kivánt. Szellemi műveltséget! Ezt szerezte meg István nemzetünknek a kereszténység által, amelyben nemzetünk ujjászületett.

Kegyelettel, áldólag emlékszem küldetéséről a szentéletü Asztriknak, kinek kettős minőségben, ugyis mint a pannonhalmi szent Benedekrend első főnökének — ki akkor hittérito volt — ugyis mint Esztergom főegyházmegye első érsekének méltatlan utóda vagyok.

Ezen nagynevü elődöm István fejedelem megbizásából azon kéréssel járult az egyház feje elé, hogy fogadja be a magyar nemzetet az egyház kebelébe és küldjön neki koronát: tehát a szent keresztet és a királyi trónt egyszerre akarta felállitani a hazában.

Asztriknak mindkét kérelme teljesittetvén, oly előnyös eredménynyel tért vissza, melyhez hasonlót nem találunk a keresztény hitre tért nemzetek multjában.

Abban az időben azon elv uralkodott, hogy a keresztény világban csak két kard, illetve hatalom létezik: egyik az egyházi; a római pápa;

a másik, a világi: a római császár. Ezen elv szerint a keresztény hitre tért népek vallásilag a római pápának lettek hivei; államilag, politikailag a római császárnak lettek hűbéresei.

Nem igy nálunk!

Vallásilag hivei, hű fiai lettünk, voltunk, vagyunk egyházunknak és annak tanitásától egy vonalnyira sem térhetünk el. De államilag, politikailag, országunk kül- és belügyeiben, javaink és jogaink élvezetében függetlenek maradtunk, vazallusai soha semmiféle hatalomnak nem voltunk.

Kilenczszáz év előtt István a pápától küldött koronával Esztergomban, augusztus 15-én megkoronáztatott. Rendkivüli államférfiui bölcseséggel a keresztény vallás tanát és a magyar nemzet ősi alkotmányát oly összhangba hozta, hogy vallás és nemzet, mint lélek és test olvadt egybe.

Ezóta intézményeinket a vallás éltető szelleme hatotta át. Háromszinü zászlónk is állitólag akkor keletkezett, midőn a pápa a bibornokok gyülekezetében Nagy Lajos királyunkat az egyház zászlótartójává nevezte ki. S a vallásos király a keresztény hit három főerényének: a hitnek fehér, a reménynek zöld és a szeretetnek piros szineit választotta lobogóul s e zászló alatt hitért és hazáért vivta ki győzelmeit, e zászló alatt küzdött és győzött történetünk nagy alakja Hunyadi János, ki kora meggyőződését tolmácsolta e szavaival: „Ez a haza, ha a hithez nem ragaszkodott volna, soha fenn nem tarthatta volna magát.“

Bár a viszonyok megváltoztak, bár a vallás bennünket elkülönit: a szent korona mindnyájunkat egyesit. A szent koronával, mely nálunk nem jelent korlátlan hatalmat, egygyé olvad a haza fogalma, a koronának tagja minden polgár, bármilyen legyen felekezete, bármilyen legyen a nyelve, csak legyen magyar a szive.

Négy év előtt, az ezredéves ünnepség alkalmával én vettem ki tartójából a koronát. Első érintettem ajkaimmal a nemzet e klenodiunát, és láttam drágakövekkel ékitett egyes részeit s azt gondoltam, e drágakövek jelképezik a korona részeseinek, tagjainak hazafias erényeit, — láttam az aranyabroncsot, mely a korona egyes részeit összeköti s azt hittem, ez symboluma a szeretet aranyabroncsának, mely a korona tagjait egymással összefüzi.

Igy van-e? Nem kutatom. De, hogy igy kellene lennie, azt állitom s hogy igy legyen, szivből óhajtom.

SZENT ISTVÁN KORA

IRTA
DR. CSUDAY JENŐ

Nemzetünk életének fényes és dicsőséges korszaka volt az, amely első szent királyunk nevét viseli.

Az igéret földjére a honalapitó Árpád vezette népünket. Minő föld ez? minő isteni ajándék?! Fenn a Kárpátok magas gerincze övezi, délen pedig mély folyásu, vizben gazdag folyók határolják. A Kárpátok hatalmas folyói hegyeket, síkságokat osztanak részekre és egyesülnek a szőke Dunával, amely az ország szivétől délnek fordul, hogy végig öntözze ezt a földet. Hazánk már területi berendezésénél fogva földrajzi egységet képez; s még sem tudott itt más nép egységes hazát alapitani, csak a magyar! Erőre gyengébbek, szellemre sokkal szegényebbek voltak, semhogy betölthették volna a népek nagy versenyében azt a hivatást, melyet az itt lakóknak Gondviselésszerüen betölteniök kell. Ezért a mi vérünkön kivül mindnyájan csak ideig-óráig birhatták ezt az áldott országot, amely nekünk rendeltetett. Csak addig, mig messze keleten megerősödik a magyar nép, mely az egész földet el is foglalta s a maga nevéről Magyarországnak el is nevezte!

Méltó nép az istenáldott földhöz! Erős, edzett test, mely hideget, meleget, éhséget és szomjuságot egyaránt elbirt. Bátor, elszánt, mindenekfölött szabadságszerető, lovas hadi nép volt a nemzetszerző magyar faj, mely a nomád életet többre becsülte, mint a földmüvelést. Nem épitett magának állandó lakhelyet, hanem irámos barmai után legelőről-legelőre járt s ahol megállapodott, ott felütötte sátorát. Erejének öntudatában élt függetlenségben, — mint a puszták oroszlánja — de azért erkölcse szelid volt, élete feddhetlen. Csak mikor a körülmények kényszeritették, hogy előbb védelemből, később a benne szunnyadó erőtől ösztönözve, támadásra használja fegyverét, akkor ez a nép a hősök hőseit szülte. Egész Európa fegyvere gyönge volt ellenében s harcziványtól tüzelt diadalútját tűz és pusztitás jelezte.

Ilyen volt Árpád népe, a magyar: amelyet ősi alkotmánya, a „vérszerződés“ egygyé, nemzetté avatott. E fenséges törvény igazolta, hogy

5

LOTZ KÁROLY

A KERESZTÉNYSÉG HIRDETÉSE

A KÉPESZTÉNYSÉG HIRDETÉSE

LOTZ KÁROLY

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

nemcsak erőben voltunk teljesek, de jogérzékünk is kifejlett. Csakhogy ez mind nem volt elég!

E népet be kellett az európai népcsaládok körébe vezetni, ezekkel egyesiteni, megszüntetni az ellentéteket és új összekötő kapcsokat teremteni, hogy a magyar nemzetnek fönmaradását biztosithassák. Ez volt az a nagy, nemes feladat, amelynek megoldásához egy szent és egy állambölcs kellett. Ezért adta nekünk a Gondviselés szent Istvánt!

Négy nemzedék született már e haza földjén és hullott el Európa különböző csataterein, mikor első szent királyunk született.

A honalapitó Árpád beszüntette ugyan a rablókalandokat, de mielőtt e béke és nemzetföntartó művét folytathatta volna, 907-ben meghalt. Közvetlen két utóda zsenge korban jutott a hatalomra s nélkülözvén a bölcs tanácsot, a nép harczias szellemétől elragadtatva arra az útra léptek, amelyet a nagy honalapitó örökre el akart zárni. Pedig ekkor már nem egy vereséget szenvedett nemzetünk. Határainkat ugyan még nem fenyegették; de a veszélyt egész nagyságában már föl lehetett ismerni.

Géza vezér ezt látta, megértette a helyzetet, ezen okult, meg is tette az első, a legszükségesebb lépéseket. Útat nyitott a kereszténységnek országába s amennyiben a térités hatalmát is növelhette, annyiban elő is mozditotta.

A nyugoti egyházhoz csatlakozott, amelynek külsőleg is nagyobb fényt kölcsönzött a visszaállitott német-római császárság s miután magát egész családjával együtt megkereszteltette, trónja örökösének a császári család egyik sarja, Gizella lesz felesége.

Mikor Géza vezér 997-ben meghalt, a keresztény vallásnak még csak az útja volt előkészitve. Hiszen még maga Géza vezér sem szakitott teljesen az ősvallás gyakorlásával. Ezenkivül még az egyeduralom megalapitása is hátra volt. Mind e nagy dolgok annak a férfiunak voltak föntartva, kinek születését a magyar mondakör épp úgy, mint egykoron Atilláét és Álmosét, álomban adott isteni jelenettel előre hirdette.

És valóban, István egyike lett a világtörténelem ama nagy fejedelmeinek, kik mély értelemmel, teremtő erővel és szilárd jellemmel felruházva, korukra rányomták egyéniségöknek bélyegét. Alkotása oly nagy, hogy századok után is fölkelti az utódok bámulatát.

Nemcsak lángoló szeretet és ragaszkodás jellemzi a keresztény vallás iránt első szent királyunkat, hanem jellemvonása az a határtalan szeretet is nemzete iránt, amelylyel népének fönmaradását intézményekkel biztositotta. Jövőbe látó sasszeme, mély értelme, államférfiui tapintata nemcsak a keresztény vallást terjeszti, biztositja országában, hanem alapitójává lesz oly államnak és országrendnek, mely egy ezredév viharával daczolva, még manap is fennáll.

István 24—25 éves lehetett, mikor atyja halála után a törzs- és nemzetségfőnökök, valamint a nép is elismerték fejedelmöknek. Ez elismerés bizonyitja, hogy a nemzet ragaszkodott az ősi alkotmányhoz, a vérszerződéshez. Mihelyt átvette a kormányt, azonnal felismerte, hogy a fennálló intézményeknek meg kell változniok. Tisztán lebegett lelki szemei előtt a czél, melyet elérnie kell és e czél megvalósitásához oly erővel és lelkesedéssel fogott, mely képes volt minden akadályon győzedelmeskedni.

Első sorban arra törekedett, hogy a keresztény vallást minden alattvalója elfogadja, mert egyéb intézményei szilárdan csak ezen nyugodhattak. E végből gondoskodott, hogy elég pap legyen a nép oktatására és ne a külső kényszer, hanem a belső vallásosság legyen az, mi a magyarok daczos faját a keresztviz alá hajtja. De mikor ez új alkotáshoz fog és népét a keresztény családok sorába akarja avatni, távol tart minden idegen beavatkozást. Szent István még eme tényked ésében is függetlenül járt el. Nem találunk semmit feljegyezve arról, hogy akár a passaui, akár a salzburgi, akár a prágai egyházmegye, amelyeknek határai benyomultak Magyarország belsejébe, befolyást gyakoroltak volna szent István intézkedéseire. István keresztény uralkodó volt ugyan, aki rászorult arra, hogy a keresztény népek segitségére legyenek nagy munkájában; de mindenekfölött magyar volt s az is akart maradni mindörökre. Még a térités művét is ő maga intézte. Maga hirdette a keresztény vallást, sőt még keresztelt is. Krisztus vallásának gyors elterjedését még a kortársak sem a téritők, hanem István buzgalmának tudták be, mit a régi irás e szavakban örökitett meg: „Csodálatos dolog, hogy Pannonia apostoli királyok által kebeleztetett a szent római egyházba.“

A szép kezdetet megerősitendő, István rendeletet bocsátott ki, hogy magát mindenki megkereszteltesse, az ősvallás szertartásaival felhagyjon és keresztény rabszolgáit szabadon bocsássa. E rendelet azonban, mely az egyeduralomnak első nyilvánulása, forrongást, majd lázadást szít, melynek élére Koppány somogyi vajda, a tar Zirind fia állott és zászlója alá felesen sorakoztak a keresztény vallásnak és az egyeduralomnak ellenségei. Az idegenek kegyetlen üldözése és a keresztény imaházak pusztitása eléggé jellemezték a fölkelők érzelmeit.

István, hogy e mozgalomnak határt szabjon, a hozzá hű nemzetségek és a bevándoroltak zászlóaljait magához vonja s miután Esztergomban Hunt és Pázmán vitézek által a nyugoti népek szokása szerint lovaggá üttetett, a sereg vezérletét az erőskaru Venczellin wasserburgi grófra bizza. Majd miután fogadást tett, hogy ha Isten ellenségei fölött győzelemre segiti, a pártütő Koppány javait és megyéje minden termékének tizedét az atyja által épiteni kezdett pannonhegyi apátságnak adomá-

nyozza, szent György és szent Márton zászlóit előllobogtatva, a Veszprémet ostromló Koppány ellen indult.

A harcz heves, a diadal soká kétes volt, mert mindkét fél vallásából meritett erőt a küzdelemre; de akkor, mikor a harcz hevében a két vezér találkozott és az erőskaru Venczellin fegyvere alatt Koppány elesett, a vezérét vesztett had rendetlen futásban keresett menedéket.

István győzelme a keresztény vallásnak volt győzelme az ős vallás fölött. Ha történt is ezután itt-ott mozgalom, István szigora azt csirájában elnyomta, alatta többé már ily erővel nem léphetett fel.

E győzelem után azonnal erélyes intézkedést tett a keresztény vallás érdekében. Parancsot küld szét az országban, hogy mindenki a kijelelt határidőig szabadság és jószágvesztés terhe alatt magát megkereszteltesse.

Mindez maga után vonta a keresztény vallás hatalmas növekedését, mi szükségessé tette a magyar keresztény egyház szervezését. E végből Esztergomban érsekséget és az ország különböző részeiben tiz püspökséget alapitott s ezek élére szentéletü férfiakat nevezett ki. A Szent Benedek-rend számára Pannonhalmán kivül, melynek épitését még atyja kezdte meg, Pécsváradon, Szalaváron, Bakonybélben és Zobor hegyén kolostorokat alapitott és ugy ezeknek, mint a püspököknek meghagyta, hogy iskolák alapitása által a keresztény műveltség előmozditásán közremüködjenek.

Az 1000-ik évben Asztrikot, az első esztergomi érseket, II. Sylvester pápához követül küldte, arra kérvén a pápát, hogy a megtért magyarokat a keresztény népek sorába befogadni, egyházi intézkedéseit megerősiteni méltóztassék s küldjön neki királyi koronát, melylyel magát megkoronáztathassa.

II. Sylvester pápa nemcsak jóváhagyta István minden intézkedését, hanem számára koronát is küldött, sőt ugy őt, mint minden trónutódát apostoli joggal ruházta fel az egyház ügyeinek rendezésében. E végből neki a koronán kivül, apostoli hatalmának jelzése végett még kettős keresztet is küldött, hogy ezt, mint apostolságának czimerét maga előtt vitethesse.

Asztrik a pápa becses ajándékával visszatérvén, István a mi időszámitásunk szerint az 1000-ik év augusztus 15-én Esztergomban „a főpapok, papok, az urak és a nép üdvkiáltása között“ királylyá koronáztatott. E koronázás a magyar népet mindenkorra a római egyházhoz fűzte, államunkat pedig beiktatta a keresztény államok sorába.

A koronázási ünnepély lezajlása után is együtt maradtak a meghivottak, hogy István királylyal közösen meghatározzák az új alkotmányt. E szerint a keresztény vallás és a királyi hatalom által teljesen egyesitett nemzet élén áll a király, de a nemzet is részese a törvényhozásnak. A király tehát egyedüli törvényhozó nem lehet soha. Meghagyta

továbbra is a nemzet főbbjeinek a kormányzatba való alkotmányos befolyását, mit a vérszerződés 3-ik pontja világosan kiköt s ő maga is az idegen (frank) intézményekre csak annyiban volt tekintettel, amennyiben azt a nemzet Európában való fenmaradásának föltételei szükségképen megkivánták. Mindezek az intézmények azonban az ő teremtő keze alatt annyira magyarrá lettek, hogy a kölcsönzésnek még mázát sem hordták magukon és mint oly intézmények, melyeknek szelleme is magyar, csakhamar összeforrtak a nemzettel.

A királyság követelményének megfelelően a törzs- és nemzetségfők hatalmát korlátozta; az egész országból kihasittatá a magántulajdont és rendelte, hogy mindenki az általa használt birtoknak törvényes teljes jogu birtokosa legyen. A többit pedig megtartotta magának, illetőleg királyi, később ugynevezett korona-birtoknak. Ebből származott a királyi vármegyei birtok, mely nemcsak a földet foglalta magában, hanem az azon élő szabadembereket, vitézeket is, kik a király fegyveresei voltak.

A királyi méltóság fényének emelése, de meg a közigazgatás és az igazságszolgáltatás miatt is a következő hivatalokat szervezte: a nádorispánságot, a ki, mint a király helyettese, közbenjáró a király és nemzet között; az országos főbiróságot, udvarbiróságot, az igazságszolgáltatásnak őrét; kincstárnokságot, a királyi jövedelmek kezelőjét. E hivatalok viselői, az országos renddé emelkedett főpapság, a törzs- és nemzetségfők képezték az országos tanácsot.

Három országos rendet különböztet meg István király alkotmánya, u. m. a főpapok rendjét; az uri rendet — a törzs- és nemzetségfők ivadékai, — kik a király jobbágyainak neveztettek; a királyi nemes szolgák, a nemzet vitézlő része, amely a beköltözködő magyarságnak volt ivadéka. Csak e három rend volt szabad és a kormányzatba való befolyásukat a nemzeti gyüléseken gyakorolhatták.

A nemzeti gyülések, később országgyülések, István és utódai alatt csak gyéren tartattak. Az István király alatt tartottaknak két törvénykönyv az eredménye. De tartattak Székesfehérvárott évenkint az ugynevezett törvénynapok (később Szent István ünnepén), amelyeken a király az igazságszolgáltatást gyakorolta.

A két világi rend joga egyenlő volt, őket védelmezte a törvény, jogaiktól csak felségsértés vagy hazaárulás bűne miatt fosztathattak meg; törvényes dolgokban csak a király, vagy ennek helyettese, a nádorispán hatósága alá tartoztak. Később azonban a szükség követelményének megfelelően minden megye részére a nemesség két-két birót választott.

A magánbirtok szabályozásával az ország területének törzsek szerinti felosztása is megváltozott és ezek helyét oly kisebb területek foglalták el,

6

BENCZÚR GYULA

VAJK MEGKERESZTELTETÉSE

AYÁK MEGKERESZTELTETÉSE
BENCZÚR GYULA
9

6

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

amelyeknek középpontját egy megerősitett hely képezte, mely egész határával (= megye) vármegyének neveztetett. Élén állott a király által kinevezett várgróf, ki a megyét a király nevében kormányozta. Beszedte a várnép adóját, amelyből egy harmadrész őt illette, az igazságszolgáltatás és közigazgatás tisztjét viselte, a királyi rendeleteket végrehajtotta; háboruban pedig védelmezte a várat, ha pedig a háboru szinhelye távol volt, a várjobbágyokat a király táborába vezette. Mellette állott a várispán, a megye birája; a várnagy, kinek hatásköre csak a várra terjedhetett ki. A megye hatósága alól kivétettek a városok lakói, kik egyedül a királytól függtek.

A honvédelem kettős tényezőn alapult, nevezetesen volt királyi és nemzeti sereg. A királyi sereg a várak fegyvereseiből és a hűbéri birtokkal megajándékozott idegen lovagok fegyvereseiből állott, akik egyedül a király parancsa alatt állottak; a nemzeti sereget pedig a két világi rend alkotta. Ezek a király zászlói alatt harczoltak, de nem a királyért, hanem csak a hazáért.

Ime István király alkotmányának főbb vonásai, melyeket az esztergomi és a később tartott országgyüléseken létrehozott.

Törvénykönyveiben szabályoztatik az igazságszolgáltatás is. A felségsértést és hazaárulást a vérszerződés 4-ik és 5-ik pontjának megfelelően halállal, egyéb bűnöket nagy pénzbirsággal sújtja. A lopást, rablást rendkivül szigoruan bünteti. A szolgát a harmadik, a nemest a negyedik esetben halállal sújtja.

E csodás és rohamos átalakulásról még egy német iró is igy irt: „Bizonyára mondható, hogy ez példátlan tünemény. Soha még nép vadász- és halászéletének viszonyaiból .... oly rohamosan nem vezettetett be a kiképzett kulturai életbe, mint a magyar! .... A nép lemondván vándoréletéről, állandó lakásokat foglalt el; felhagyott zsákmányoló kalandjaival; uralmát bent a meghódoltak fölött fentartotta és egyszerre az európai államélet viszonyaiba lépett.“

De mikor igy megalkotta a jövő Magyarországot, nem feledkezhetett meg a keresztény vallás biztositásáról sem, amely minden intézkedésének alapját képezte. E végből Német- és Görögországból behivott épitőmesterek által a püspöki székhelyeken templomokat épittetett, melyek között legszebbek voltak a királyi székhelyen, Esztergomban épült és a székesfehérvári, a melyet bár a tűz többször elpusztitott, de mindannyiszor újra fölépült és ötszáz éven át a királyok koronázási és a legtöbbnek temetkezési helyül szolgált; mig végre a török uralom alatt teljesen elpusztult. Meghagyta továbbá, hogy minden tiz falu épitsen magának templomot. Mindannyit egyházi szerekkel és öltözetekkel ő maga látta el; a szükséges könyvek beszerzését és a papok eltartását azonban a püspökök köteles-

ségévé tette. Hogy pedig a vasárnapok és ünnepek megszenteltessenek és a hivek e napokon az istentiszteleten jelen legyenek, e czélból szintén törvényeket hozott.

A keresztény vallás biztositása érdekében hozott intézkedései közepette is folyton figyelemmel kisérte Erdélyt, hol a Konstantinápolyban megkeresztelkedett Gyula vezérnek hasonnevü unokája majdnem függetlenül uralkodott. II. Gyula szenvedélyes hive volt az ősvallásnak és a törzsszerkezeti alkotmánynak, gyülölettel tekintett István újitásaira és ez újitásokkal elégedetleneket országába befogadta.

István király többször szeretetteljesen figyelmeztette unokatestvérét, hagyna fel az ellenségeskedéssel és térne ő is a keresztény vallásra; de ez intelem nemcsak hogy eredménytelen maradt, sőt ellenkezőleg a szenvedély által vezetett Gyulát még arra is rábirta, hogy a mai Moldvában lakó Keán besenyő fejedelemmel szövetkezzék István király ellen és ennek szövetségében Magyarországot pusztitsa.

Ily körülmények között István király nem maradhatott tétlen; e végből 1002-ben sereget vezetett a hazához hűtlen rokon ellen, őt legyőzte, foglyul ejtette, nejével és Bua és Buzna fiaival együtt foglyul Magyarországba küldte. Ezzel egyszersmind Erdély függetlenségének is véget vetett, szorosabban csatolván e tartományt az anyaországhoz, amelyre kiterjesztette az új alkotmányt és rokonának, Zsolt vajdának kormányára bizta, egyuttal a kereszténység terjesztése és biztositása végett Gyula-Fehérvárott püspökséget alapitott.

Gyula veszedelme azonban nem tartotta vissza Keánt attól, hogy Erdélyt hadaival pusztitsa. Ezért István király már a következő évben sereget vezetett ellene, amely elől Keán a hegyek közé vonult vissza; de ide is követte őt a magyar sereg, csatára kényszeritette, amelyben Keán serege szétszóratott, maga Keán is elesett, sőt egész tábora zsákmányul esett.

Mig keleten István király győzelmesen harczolt, nyugaton is szerencsésen változtak a körülmények. 1002-ben elhunyt III. Ottó császár és utódjává II. vagy szent Henrik bajor herczeget választották. E választás igen szerencsés volt Magyarországra nézve, mert Henrik, királyunk sógora, szent életü és békeszerető uralkodó volt s igy biztosra lehetett venni, hogy hazánkat fenyegetni nem fogja. Éppen e körülmény tette lehetővé azt, hogy királyunk minden figyelmét hazánk déli határaira forditsa, hol fontos események vették kezdetüket.

Ugyanis II. Basilius görög császár hosszu, kegyetlen harczban legyőzte Bolgárországot és hatalma alá vetette. Basilius csakhamar veszélyes szomszédnak bizonyult, már csak azért is, mert Achtum, a görögök szertartása

szerint Bodonban megkeresztelkedett vezér, aki a Maros, Tisza, Duna és Erdély között elterülő földön vezérkedett, félvén Gyula sorsától, ha már független nem lehetett, inkább akarta a tőle távol eső görög császár fenhatóságát elismerni, akihez a vallás köteléke is fűzte, mint Istvánét. A görög fegyverekben bizakodva, meg is kezdte a magyar király ellen az ellenségeskedést: a magyar folyókon vámot szedett, a királyi sószállitmányokat lefoglalta. Ugyanekkor menekült István királyhoz a vitéz Csanád, kit Achtum orgyilkosok által üldözött ki a tartományból.

István király, hogy a nagyobb veszedelemnek elejét vegye, de meg a hazához hűtlen vezért is megbüntesse és hazánk területi épségét is megvédelmezze, háborura készült. Sereget küldött Achtum ellen, amelynek vezérévé az általa megtéritett Csanádot nevezte ki, aki egy éjjel váratlanul megtámadja Achtum seregét, ezt szétszórja; maga Achtum is elesett Csanád fegyvere alatt (1008).

Az elfoglalt tartományt a király szerencsés vezérének, Csanádnak kormányára bizta, kinek tiszteletére Achtum fővárosát, Marosvárát az ő nevéről Csanádnak nevezte el, amelynek első püspöke Gellért, Imre herczeg egykori nevelője lett, kinek buzgalma győzelemre juttatta ott is a római katholikus vallást.

Ezzel Magyarország egész területe a magyar szent korona alá került és az egységes kormányzás az előbb csak laza kötelékekkel Magyarországhoz csatolt részeket az anyaországgal a legszorosabban egyesitette.

Nehéz gondjaiban osztozott Gizella királyné, aki az alatt, mig István a kormányt vezette, templomok épitése, iskolák alapitása által a keresztény műveltség terjesztése érdekében fáradott, udvarhölgyeivel egyházi díszruhákat himzett, melyek közül több napjainkig fönmaradt. Mindannyi közt a legnevezetesebb az az aranynyal gazdagon himzett királyi palást, mely a szent korona, jogar és kettős kereszttel együtt manap is koronázási jelvényünk. E gondos munkának áldásos következményei nem is maradtak el. Az ősvallás táplálta szokások lassankint kivesztek és ezek helyét keresztény műveltség foglalta el. A földművelés és az ipar, amelytől korábban a magyarok, mint szolgai munkától, idegenkedtek, rendes foglalkozássá vált; békés munka gazdag jutalmat nyujtott a fáradságért, a jólét általánossá lett, mi azt eredményezte, hogy a magyarok hazájukban mindent bőségben birván, többé már nem vágytak külföldre.

A nagy átalakulás nem érintette nemzeti jellegünket. Az idegenek helyét csakhamar magyar hittéritők foglalták el s magyar nyelven, magyar szivvel imádták az Istent. Ekkor érte meg hazánk azt a ritka szép korszakot, amikor egynyelvü, egy nemzetiségü volt.

A nagy király a nagy munkában kifáradt s nyugalom után vágyódott. A kormány gyeplőjét fia, Imre herczeg kezébe akarta letenni, kit a tudós Gellért nevelt.

Már a nap is ki volt tüzve, amelyen fia átveendi a kormányt, az ország rendjei is összehivattak, hogy a koronázáson jelen legyenek és a megkoronázott ifju király előtt hódoljanak, mikor Imre herczeg hat nappal előbb meghalt. 1031. szeptember 2-án vadászaton egy vadkan ölte meg. Az összegyült rendek hódolat helyett a végtisztességet adhatták csak meg a korán elhalt herczegnek, ki atyja minden örömét, a jövő nemzedék minden reményét vitte magával a sírba.

A nemzet rendjei tanácstalanul távoztak otthonukba. A királyság alkotmányába befoglaltatott ugyan a vérszerződés 1-ső pontja, mely a nemzetnek az Árpád-házból származottak közül való szabad választását biztositotta és e jogot később, az Árpád-házból származott királyok idejében is gyakorolta; de mert a nemzet oly határtalan tisztelettel viseltetett a szent király iránt, hogy minden intézkedésében előre is megnyugodott, ezért a kérdést, ki legyen utóda? a nemzet hallgatagon reá bizta. Pedig a váratlan csapás: Imre herczeg halála, annyira megtörte István királyunk lelkét, hogy ha valamikor, ugy most nagyon is helyén lett volna a nemzet támogatása. Igy e kérdés is a megtört király lelkét terhelte.

Tanácstalanul kérdezte, ki lesz utóda? Erre azonban megnyugtató választ adni nem tudott. Élt ugyan még több Árpádvérü herczeg, mint unokatestvére Vazul és elhalt unokatestvérének, Szár Lászlónak három fia: Endre, Béla, Levente; de ezek közül egyiket sem találta alkalmasnak arra, hogy az ország kormányát átvegye. Vazul kicsapongó, feslett életü volt, miért István király kénytelen volt őt büntetni, — most is Nyitrán vezeklett bűnei miatt — Szár László fiait pedig nem tartotta elég szilárdaknak a keresztény vallásban. A jövő tanusága szerint azonban azt kell mondanunk, hogy a fiatal herczegeket a szent király jóformán nem is ismerte, mert különben ő, aki oly nagy emberismerettel birt, Béla herczegben felismerte volna azt, kinek kezébe nyugodtan teheti le az ország jövőjét.

E bizonytalanság szülte aggodalmakat növelte Gizella királyné, ki az Árpád-fiakat nem kedvelte s inkább óhajtotta a trónon látni Pétert, Urseolo Ottó velenczei herczeg és István nővérének fiát, ki akkor István testőreinek volt hadnagya. István király azonban Péter kijelölését, melyet a vérszerződés megszegésének tartott, határozottan megtagadta és végre is választása a megjavultnak hitt Vazulra esett, kiért udvari embereinek egyikét, Budát el is küldötte Nyitrára.

E hirre Gizella királyné, kit hazai emlékeinkkel ellentétben a külföldiek sok rossz okozójának mondanak, tanácsot tart Péterrel és a vele tartó

7

LOTZ KÁROLY

SZENT ISTVÁN KORA

ÁSZAI ISTVÁN KORA
LOTZ KÁROLY
1

EMLÉKEZZ
RÉGI ÉKTŐL..

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

idegenekkel, melynek eredménye vészthozó volt Vazulra nézve. Buda fia, Sebös, megelőzi atyját és a szerencsétlen Vazul szemeit kiszuratta, füleibe ólmot öntetett, hogy igy megnyomoritva képtelen legyen az uralomra; e borzasztó tett befejezése után pedig Sebös Csehországba menekült.

Ily állapotban találta, igy hozta meg Buda a megnyomoritott herczeget a királyhoz, ki keserves könyeket hullatott szerencsétlen rokona felett. Az előbb oly erélyes király, most már csak árnyék, nem érez magában arra erőt, hogy a bűntényt megtorolja. Csak javasolni tudja nekik, hogy meneküljenek a biztos veszedelem elől. A herczegek el is menekültek e hazából.

Most Gizella, Péter és a velök tartó külföldiek lettek a helyzet urai. A nagy király élő halottja volt nemzetének, melyet már nem tudott a szomoru jövő ellenében megvédelmezni. Mintha előre látta volna azt a dicstelen pártviszályt, mely Péter és Aba Sámuel versengésével oly setét árnyékot vetett a mi nemzeti dicsőségünkre.

Végnapjait a folyton ágyban fekvő nagy királynak még egy borzasztó tettel keseritették meg e gonoszok. E véres tervnek kovácsa legnagyobb valószinüség szerint Péter volt, ki nem győzte már bevárni az időt, amikor István halálával a magyar királyi széket elfoglalhatja. „A palotások négy legnemesebbike vállalkozott“ az orgyilkosságra, kiknek egyike alkonyatkor a beteg király hálótermébe lopódzik, meztelen kardot rejtegetve palástja alatt. De az isteni Gondviselés nem engedte a nagy királyt ily nyomorultan elveszni. A gyilkos éppen a tett pillanatában borzad meg iszonyu szándékától; elejti a kardot s a zörejre fölébredt király lábaihoz veti magát s bocsánatért esedezik. A nagy király a bűnbánónak megkegyelmez; de társait a birák elé állittatja, akik halált mondanak a bűnösökre.

E tett után István királyunk nem soká élt; a halál reá nézve szabaditó angyallá vált. Miután a magyar nemzetet a boldogságos Szűzanya pártfogásába ajánlotta, meghalt 1038. augusztus 15-én, Nagyboldogasszony ünnepén, azon a napon, amelyen megkoronáztatott, amely napon a keresztény anyaszentegyház annak ünnepét üli, kihez népéért ő annyiszor buzgón imádkozott. Eltemettetett az általa épitett székesfehérvári templom sirboltjában.

Negyvenöt év után Imre fiával együtt az egyház a szentek sorába iktatta őt, ki korának legnagyobb fejedelme, egy középkoru királynak példányképe volt.

A magyar nemzet mindég büszkén tekint első szent királyára, aki újjáalkotta e hazát, aki által adott alkotmány kilenczszáz év vihara között is mindég védpaizsa, megmentője volt e nemzetnek; ezért tekint még ma is minden magyar szent áhitattal a soha el nem porladó „dicsőséges szent jobb kézre“, mely hazánk alkotmányos szabadságának alapjait lerakta.

A CSERHALMI ÜTKÖZET

IRTA
VÁRADI ANTAL

„ . . . Lelkem előtt lobogós kopiák és kardok aczéli
Szeldelik a levegőt . . . Villog, dörög a hadi környék! . . .“

Daliás idők csodahajnala, derengj a késő kor szemének, hadd lássa még egyszer villámló jelenéseit a multaknak, az óriások harczát, a hősök küzdelmét. Honmentő ütközetek, népszabaditó harczok története újul meg előttem, — mesés tetteket visz végbe a hazaszerző Árpád-ivadék s tüzes kardjával égő betüket ir a világtörténelembe. Egyik legragyogóbb lapja a cserhalmi ütközet.

Az Árpádok alatt hol a besenyő, hol a kún pusztitotta ezt a szép hazát. Keleti nép mindakettő, talán közös bölcsőben ringatott távoli rokon. Nyolcz nagy törzse élt a besenyőknek keleten, melyeket nem tartott egybe más, csak a rablás vágya. Egyébként szétszakadoztak, elkalandoztak világszerte s már István királyunk éreztette velük kardja hatalmát. Visszavonó, egységes államéletet nem ismerő történetük azt mutatja, hogy rendszeres alkotmány nélkül mivé lesz egy, bár nyolcz törzsü és erős nemzet s mivé lettünk volna mi is, ha a vérszerződés és István törvényei nem forrasztanak össze bennünket?

A tizenegyedik század közepén felütötte fejét közöttük a pártviszály. Tyrák király és egy vitézi karja által nagy népszerüségre vergődött besenyő vitéz, Kegen, viszálykodtak egymással s versengtek a főhatalomért. Tyrák legyőzte Kegent, aki húszezred magával menekülni volt kénytelen az ősi földről s Görögországba ment, ahol Monomachos császár szivesen fogadta az erős törzsöt s patricziussá tette megtérő vezérüket. Igy kerültek a besenyők közelünkbe. De az otthonmaradtak sem élhettek sokáig békességben. Üldözte, nyugtalanitotta őket egy erőteljes, fegyverre hatalmas nép, a kúnok, akikről orosz történetirók már a tizedik század közepétől fogva tesznek említést. Alkalmasint Etelközből özönlenek kifelé. Előbb az orosz birodalmat támadják meg s ugy látszik, e portyázásaik közben érintik az erdélyi határt, utat keresnek, vagy kerestetnek kémeik által a hegyszorosokban, mig végre a Szilágyságba rontottak s onnét tovább, kijöttek Biharba is.

Szélnövelte méneiken mint a villám száguldották be a dús rónát. Elhajtottak embert, barmot s rabszíjra füzve férfiakat, asszonyokat, gyermekeket, vonultak vissza a Szamos mentén a határ felé.

Géza herczeg földjét zsarolták meg legelébb s amint hire ment rablóhadjáratuknak, fegyverre kapott az ország s hada élén odasietett Salamon király. Kiséretében volt László, a szekerczecsapással rettenetes hős, az óriás, aki csodálatos tetteinek és égi küldetésének fényes nyomait hagyta a magyar nemzet történetének érczlapjain.

Erdélyben találkoztak a betörő kún haddal, Cserhalom környékén. Cserhalom Dobokamegyében fekszik, a mai Kerlés falu vidékén, kies, lankás vidéke költői szép, szelid, halmos; háttérben a kővári hegyekkel, melyek előtt akkortájt Doboka vára tartotta az őrséget.

Nagyvárad felől jött a magyar sereg, s megállott Doboka vára előtt. Oda torkollott akkor az a néhány út, mely nagy Magyarországból Gyula vezér egykori földjére vezetett. Ott tábort ütének és várakoznak vala.

A kún jött elbizakodva és biztosan. Ellenállást, a meglepetésükből alighogy felocsudó nép részéről nem talált. Győzőnek hitte magát pogány gőgjében s a rabszíjra füzött emberek ezreivel s dús zsákmányával ellenállástól, megtámadástól nem tartott, de nem is félt.

Pedig készült a boszú, a nemzet haragjának rettenetes kitörése, a megtorlás . . .

Nyolcz napon át táboroztak Doboka körül a király s a herczegek. Nyolcz napon át hiába kémlelték a magaslatokról a kiállitott őrsök a kún had érkezését, — porfelleg nem látszott. Végre jön egy kém, abauji származásu, neve Fantiska, — s azt hozza hirül, hogy a kún elvonul lassan kelet felé.

Hajrá, magyar vitézek! . . . Lóra kapnak, elvágtatnak kelet felé, ahol a harcz és halálveszedelem várnak. Hajrá a kún elébe! Élet, — vagy halál, — de véreiket kún rabságban nem hagyják soha!

Péntek volt. Hajnalodott, mikor kürtszóra ébredt a sereg. A kún elbizakodottan vette hirét annak, hogy a megtorló magyar sereg közelg. A mieink virradattal sorakoztak, az Úr testét vették magukhoz, mint keresztény nemzet harczosaihoz illik halálramenőben s indulnak Salamon, László és Géza vezéreik után.

Kaczagva nézte közeledésüket az elbizakodott kún fejedelem, Ozúl. — „Mit? Harczolni ezekkel? — Mi, élemedett férfiak, régi kún harczosok, — nem tartjuk érdemesnek. Menjetek ti, gyerekek . . . Verjétek el a magyar hadat gyerekjáték gyanánt! . . .“

De lélekszakadva rohantak vissza a kún fiuk és élemedettebb kisérőik, mikor megpillantották a Doboka várától idáig ért magyar hadat! Ozúl

nem kart nekik hinni, de egy pillantás a fegyver-edzett kún hadnagynak elég volt, hogy megértse: kikkel van dolga? Szélsebesen kapott lovára, összekürtöltette seregét, s felvonult vele a beszterczei határtól nem messze fekvő Kerlés hegyére, nem messze Széktől, kitünő hadi poziczióba, honnét a magasból kisérhette figyelemmel a magyar sereg minden mozdulatát.

Salamon vitézei, ugymond a krónika, mind egyforma vászonlobogót viseltek s összegyülének a domb alján. A pogányok a hegytetőn sorakoztak. A bátrabbak leszállottak közülök a domb lejtőjére, hogy a magyarokra nyílazzanak „s folytonos sűrű nyílzáport zúditottak a magyarok sűrű soraira, mig egynéhány magyar harczos fel nem rontott a „bajos“ hegyi úton közéjük, megtámadta az íjjászokat s levágta nagy részüket ugy, hogy csak irmagnak menekülhetett vissza egyik-másikok a kún sereg zöméhez, hirül vinni társainak a magyarok rohamát. Azok is az ívvel verték lovaikat, — ugymond a krónikás, — hogy feljuthassanak . . .“

Salamon harcz tüzétől lángolva törtet a meredek lankán fölfelé. Nyomában vétézei. Hullik a kún nyíl a fölfelé törekvő, majd lelkendezve rohanó, majd csak mászva boldoguló magyarságra. Nyílzápor vág a támadók szeme közé. Sok jó vitéz szivébe furakodik a gyilkos szárnyas nyíl, sokan tördelik félkézzel a pánczéljukba vagy vállaikba akadt nyílvesszőket, a másikkal kapaszkodnak fölfelé, fogaik között a ragyogó kard. Hajrá! . . . Hajrá! . . . hangzik az ősi magyar harczkiáltás, — és Salamon vitézei nyomulnak fölfelé, föltartóztathatatlanul.

„Nézzétek . . . Kit föd legelől kapcsoltan aranynyal
Szép párducz-kaczagány? . . .
. . . Méltósággal jár a seregeknek előtte,
. . . Ő . . . Ki lehetne egyéb a hármas bérczek uránál? . . .“

Salamon az, a szent korona birtokosa, akkor még szeretett és véreivel egyetértő fejedelme nemzetének, akit Vid mérges tanácsai nem ronthattak meg egészen. Ő száguld legelől.

Géza vezér óvatosabb és bölcsebb. Megkerüli a magaslatot és a kevésbbé meredek hegyoldalon támad. Serege csöndben kúszik utána bokor- és cserje-födte vizmosásokon, mig hirtelen kanyarulattal fönterem a hegy fensíkján s rettentő nyilzáporral adja tudtára a kún seregnek, hogy megérkezett . . .

„Hah . . . De mi csattog alatt? . . . Mely nép rohanása közelget?
Vassá váltak az emberek, a sok dárda Bakonynyá,
És nem ló, — repülő sárkány viszi rémesen őket . . .“

Mert a szekerczecsapással rettenetes László serege közelit. Ő, a csodák hőse, a szent lovag, aki „vállastul magasan látszott ki a többi seregből, — és ha körülhordozta szemét, — elláta fölöttük . . .“ Ő az, a magyar

reménye, büszkesége, oltári szentje később, bálványa, imádott vezére most. Mint a szélvész rohan táltosa hátán, seregek élén, por föllegében, harcz rivajában. Körülötte cseng a dárda, menydörögve döbben a paizs, szikráznak a kardok, égre csavarodik a nyögő föld napsugaras pora, — s nyomában sárkányok ezreiként száguldanak a kúnverő magyar vitézek.

És századok csudálják a harczot, melyet László keze harczolt . . . A dobokai domboldal vérpatakokkal csörgedez, üvöltő haldoklók a lovak patkói alatt, recseg a tört dárdák forgácsos nyele, sirva pendül a kettétörő kard, amint megpattan a döngetett érczpaizsok oldalán . . . Elszabadult az ősi mesék minden réme, süvölt a vész és pusztit a halál!

Nem soká birta ki a hatalmas kún sereg a rohamot. A völgyből fölfelé törtető magyar sereg leverte a bérczi magasból legúnyolódó büszke ellenséget. Futamodóra fuvatott Ozúl, de kevesen hallották. A halál örök siketsége fogta be harczosai fülét s véres por tömte be szemeiket. A nagyobb zsákmánynyal megterhelt rabló kúnok vágtatva menekültek, de utolérte őket a futókat üldöző László, kinek ez üldöző rohama egyik legnevezetesebb fegyverténye volt.

Legendába illő üldözés volt. Az öles termetü hős robogó lován egy kún után veti magát, aki minden rablott kincsét elszórja, egyet kivéve, egy gyönyörü magyar leányt, akit szorosan ölel magához, hogy el ne veszitse a minden zsákmánynál drágábbat.

László a rettentő harczban kifáradt óriási lovát nem birván kellő gyors vágtatásra ösztönözni, már-már elszalasztja a könnyü ménen futó kúnt, akinek ölében alélva piheg a leány, némelyek szerint a váradi püspök leánya, más krónikairók nyomán magáé Könyves Kálmáné. László harsány hangon kiált oda a leánynak: „Rántsd le magaddal a pogányt, szép hugom . . .“ s a félig alélt leány még egyszer erőre kap, összeszedi minden bátorságát, övébe kapaszkodik elrablójának és lerántja magával a porba . . .

Gazdátlanul száguld fel s alá a nemes mén — László is leugrik nagy harczi ménjéről és szemben áll vitéz vitézzel: László, a nagyerejü és kardvivásban ügyes kúnnal.

Rövid volt a harcz. László fejedelmi keze inait vágta ketté a kúnnak, aki vérözönt ontva rogyott a földre. László pedig hálát adott az Ég urának a győzelemért és a leánynyal visszatért övéihez.

Harsogó diadalzene fogadta. A győzelmes király és a hős herczegek nagy hálaadásban egyesültek, mely tömjénfüst gyanánt szállott fel a magyarok Istenéhez, akinél vagyon az erő és a diadal.

Igy végződött a kúnok — kiket némely krónikás a besenyőkkel még mindég egynek tart, — rabló berohanása 1070-ben az Úr születése után, mikoron is a magyar vitézség üstökös csillagként ragyogott fel Doboka

halmain, Szék mellett, a beszterczei határon, melyet azóta Cserhalomnak neveznek, mivel Bonfinius, a bölcs krónikás szerint azon a vidéken volt az ütközet, melyen „montem accolae Cherhelem appellant.“

„És most... összejön a három győző... Bámulva tekintik
Egymást, mint kiket a villongás messze szakasztott,
És iszonyu jeleket vágott a harcz keze rajtok.
Összejövének most — s népestül térdre borulván
Hálát zengettek diadalmas ajakkal az Úrnak...“

Cserhalomra pedig ráborult az éj, a multak és a rohanó idő éjszakája. Por lepte be a hősök nyomát s párolgó vérük helyén zöld lomb és nyiló virág fakad. Vénülnek a törzsök és aszály fű aszály fűre borul, emelve, egyre magasabbra emelve a sirhantot, mely alatt óriások pihennek zajló csaták után. Csontjaikon végig kigyózik a mélybe nyuló fagyökér, a magasba hozza porló atomjait s virágillatban leheli őket a világ négy tája felé. Odalenn álmodnak a hősök, álmuk erős, szép, dicsőséges magyar haza, egyetértő nemzet, szeretett király!...

És álmuk meg fog valósulni. Megvalósitja a magyarok hatalmas Istene, kinek neve dicsértessék!

Cserhalom pedig pihenjen, hadd szálljon néma borongással el az őskor lelke fölötte, bár nem kér emlékül oszlopot érczből, mert:

„Cserhalom, a te tetőd diadalnak büszke tetője...“

8

PÁLYA CELESZTIN

A CSERHALMI ÜTKÖZET

A CSEHHAZAI OTKÖZET

PAPAY CELESZTIN

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

DICSŐSÉGÜNK SZENT LÁSZLÓ ALATT

IRTA
HOCK JÁNOS

Nincs meggyőzőbb ékesszólás a történelmi példáknál. Ha tehát a magyar faj életrevalóságáról akarunk bizonyságot tenni a világ előtt, adjuk a kezükbe nemzetünk történelmét. Beszéljen helyettünk a mult. Mondja meg, kik voltunk, mit tettünk, hogy álltuk meg helyünket egy ezredévnek küzdelmeiben, alkotásaiban és szenvedéseiben?! Vegyük csak a kezünkbe s ne merüljünk bele az egyes események gyászába és dicsőségébe, hanem keressük mindezekben az okozatos összefüggést s rögtön látni fogjuk, hogy a Gondviselés bölcsesége magasztos hivatást mért a magyar nemzetre.

Kiválasztott nép vagyunk! A népvándorlás áramlatából a legvitézebb és a legnemesebb tulajdonságokkal rendelkező magyar faj telepedett le e haza szent földjén, hogy évszázadokon át a keresztény nyugotnak védőbástyájává legyen. Mi voltunk az a sziklafal, amelyen megtörött a keletnek minden erőszakos hatalma. Előőrsei voltunk a keresztény Európának s a modern czivilizáczió szentélyét magyar vér ragasztja össze. Kettős hivatást teljesitettünk. A nemzetfentartó munkán kivül megvédelmeztük a kereszténységet. Önérzettel mutathatunk reá, hogy mig a többi nemzetek a keresztény czivilizáczió áldásaiban fejlődtek és gyarapodtak, addig mi véreztünk, vagy sebeinket ápoltuk, amelyekkel a nyugoti műveltséget váltottuk meg. Ez volt a mi Gondviselés-szerü hivatásunk s nemes büszkeséggel mondhatjuk el, hogy ezt az önfeláldozó munkát önzetlenül és becsületesen teljesitettük.

Lapozzuk csak történelmünket s rögtön tisztán fog állni előttünk a magyar nemzetnek élethivatása.

Mit látunk?!

A késő századok homályából két isteni törvény bontakozik ki, amelyek sorsunkat vezették és irányitották. Az egyik az, hogy egy következetes erkölcsi erő igazgatta nemzetünk történetét, amely rendszeresen, ugyszólván törvényszerüséggel lépett fel és kizárja teljesen a véletlent. Ez a bölcs, magasabb rendü vezetés mindig akkor nyilatkozott meg legerősebben, mikor nehéz válságok előtt állottunk és pusztuló fajunkat többé emberi erő fenn nem tarthatta volna. A másik isteni törvény — amelyet láthatunk —

hogy nemzetünk mindenkor gyarapodott és virágzott, mikor kijelölt hivatásának útján haladt, viszont elsatnyult és hervadt, valahányszor csak letért életczéljának kiszabott ösvényéről.

Mit bizonyit mindez?!

A magyar fajnak történelmi rendeltetését, amely a keresztény haladás testőrségévé tette nemzetünket. Csak a felületes elme tud belenyugodni, hogy a nemzetek élete, valamint a világ alakulása a történelmi eseményeknek bizonyos esetlegessége szerint módosul. Ellenkezőleg! Erkölcsi okok szülik és mozgatják a történelmi eseményeket, amelyeknek egy láthatatlan központi törvényük van: az igazság, vagyis az Isten! Rendszer van a történelemben. Bölcseséggel és következetességgel teljes. Ez a rendszer azután körülveszi az egész életet és reánehezedik az emberiségnek minden cselekedetére és egy csodálatos összhang felé irányitja azt. Benne élünk észrevétlenül, mint a légkörben, amelynek nyomása tartja össze szervezetünket, mivel a legutolsó parányra is kiterjeszkedik. Ez az a fentartó erő, amelyet csak azért nem érzünk, mivel észrevétlenül hat.

A történelem is ily láthatatlan erőnek kereteiben mozog. Egy mindenható kéz tartja kezében a féket, amivel az egyetemes emberiség sorsát igazgatja. Mi pedig öntudatlanul is azt a czélt szolgáljuk, amelylyel az emberiség kölcsönös tökélyetesitését előmozdithatjuk.

Világos akarok lenni, s reámutatok arra a hatalmas törvényre, amit a fizikai világrendben nehezedési erőnek nevezünk. Ennek köszönhetjük a világegyetem rendjét és összhangját. Ez az oka, hogy az égitestek egy kiszabott pályán kölcsönösen egymás felé, mindnyájan pedig egy láthatatlan középpont felé nehezednek. Ezen erő nélkül beállna a bomlás s megzavartatnék az általános egyensuly. Ha egy csillag csak egy vonalnyira zökkennék is ki kimért pályafutásából, világok omlanának össze.

Ugyanaz az erő, mely a nagy mindenség összhangját védi és biztositja a térben, nyilatkozik meg az idő keretében mozgó erkölcsi rendben is. Az egyik az anyagvilág harmoniáját védi, hogy a továbbfejlődést biztositsa, a másik a történelmi összhangot tartja fenn az emberiség tökélyetesbitésére.

Ezért van bölcsen kimérve az életczélja nemcsak az egyéneknek, hanem a fajoknak és a nagy népcsaládoknak is. Mindegyiknek pedig kötelessége saját életük fentartása mellett előmozditani az emberiség egyetemes hivatását: a haladást!

Közös rendeltetésünk az, amely bennünk természeti törvényképen lép fel. Nem jöhetünk vele ellentétbe, hogy ne éreznénk rögtön azt a lelki meghasonlást és disharmoniát, amely lázadásunkat nyomon követi. Mindnyájan tapasztalhattuk, hogy hiába bocsájtjuk minden erőnket az önczél-

nak, vagyis a rideg önzésnek szolgálatába. Ez nekünk a boldogságot sohasem adhatja meg. Lelki nyugalmat, békét és összhangot szivünkbe csak a mások javáért teljesitett munka adhat.

A nemzetek boldogulása is attól függ, hogy hivatásos küldetésüket hiven szolgálják-e?! Betöltik-e szerepüket a történelmi harmoniában, amelylyel az egyetemes emberiség haladását mozdithatják elő?

A mi hazánknak a keresztény Európa megvédése volt a magasabb élethivatása. Ezért volt ez az ország nagy, hatalmas mindenkor, mikor feladatát hiven teljesitette. Szent István, Szent László, az Anjouk és a Hunyadiak korszaka a mi történelmi dicsőségünk kincsesháza.

E korszakok közül talán külső fényben legnagyobb volt Nagy Lajosnak és a mi igazságos Mátyásunknak korszaka, de benső tartalmában, erkölcsi értékében Szent László uralkodása volt a legbecsesebb.

A magyar nemzet nemcsak világszerte tündökölt hirnevében, hanem jólét és boldogság virágzott e szent király kormányzása alatt, amelylyel nemzetét az irigyelt jólétnek és dicsőségnek széditő magaslatára emelte.

Magyarország ekkor élte azt a boldog időt, melyet Carley történelmi bölcsészetében „pozitiv korszak"-nak nevez. A termékenyitő hit áthatotta a nemzet egész gondolkodását, mint a hogy áthatja a tenger vizét a só. A vallásos élet nem külső formákban nyilatkozott meg, amely végelemzésében mindig csak a hatalomnak, vagy az egyéni hatáskörnek biztositását czélozza, hanem az Istent lélekben és igazságban imádták.

A pogány törzsbe beoltott keresztény galy megeredt és nemes gyümölcsöket kezdett teremni. A nomád életben megőrzött tisztaságot, vitézséget és erkölcsi romlatlanságot a keresztény eszmények szentségével forrasztotta össze Szent László korszaka s ez a benső egyesülés egy új társadalmat teremtett Európában, amelyet a XI. század legtökéletesebb alkotásának tekinthetünk. A pogány magyarságtól átörökölt erények keresztény erkölcsökké nemesedtek. A hősiességből kipusztultak a durva, erőszakos vonások s ezek helyébe a gyengék iránt való irgalmasság, vagyis az általános emberszeretet törvénye lépett és a nyers férfiui vitézséget lovagiassággá változtatta át.

Igy valósultak meg az új magyar társadalomban a legmagasztosabb eszmények, amelyek hazai talajból nőttek ki és előnyös faji sajátságainkat kicsiszolták, hogy a becses anyagot még értékesebb drágakővé változtassák.

Ehhez az átalakuláshoz egy olyan királyt adott nemzetünknek a Gondviselés, aki személyében egyesitette fajának minden erényeit. Hős és szent volt; hóditónak erős, uralkodónak kegyes. Tudott hinni, lelkesedni és teljes erejével s hatalmával iparkodott belevinni a nemzeti közszellembe

az evangéliumi ideálokat: vagyis az igazságnak és szeretetnek törvényét. Ezekből meritette azokat a magasztos eszményeket, amelylyel nemzeti életünknek erkölcsi tartalmát gyarapithatta. Nemcsak uralkodója, hanem vezére tudott lenni a legnemesebb értelemben hazájának. Életét állitotta példaképpen a nagy tömeg elé s az egész nemzet követendő mintaként tekintette Szent László alakját.

Minden lélek megtalálta benne az ő politikai, erkölcsi és férfiui ideálját. A tudósok bölcseségét, a harczosok vitézségét, az alattvalók kegyességét, a hivők jámborságát, a szegények bőkezüségét, valamennyien pedig alázatosságát, igazságosságát és szeretetreméltóságát csodálták. Azért mondja róla az egykoru irás: „Fénylik vala minden mennyei szeretettel, bölcseséggel, kegyességgel és a Szent Léleknek malasztjával, mint az égen való fényes hajnalcsillag . . .“

A legnagyobb politikai erényre, vagyis a hazaszeretet önzetlenségére tudta megtanitani a magyart. Ő maga is csak a nemzet javát kereste, s minden önző érdek annyira távol állott tőle, hogy még a királyi trón elfoglalására is csak könyörgő kényszeritésekkel tudták reá erőszakolni az ország nemesei, akik egy lélekkel választották meg, mert — a krónikás szerint — tudták felőle, hogy fel van ruházva az erények tökéletességével.

Ilyen vezér és ilyen példa kellett a magyar nemzetnek! Hatása aló kibontakozni senki sem tudott és Szent László lassanként egyéniségének minden kiváló tulajdonságát észrevétlenül átültette nemzetébe. Ő volt az a megtermékenyitő anyag, aki nemes erjedésbe hozta a magyar faj tömegét s mig Szent István fölötte állott nemzetének s csaknem természetfölötti nimbuszával hatott reá, addig László teljesen összeforrott vele. Kiforrott a magyar lelkekből és egyesiteni tudta érzésében, gondolkodásában, karakterében az egész nemzetet.

Nem csoda, hogy ily vezetés mellett nagygyá lett a magyar. A külföld megbámulta nemzetünk vitézségét, jámborságát s azt a tökéletességet, amely összhangba hozta a férfiui ideált a sziv leggyengédebb tulajdonságaival. A nemzet pedig virágzott jólétben, gazdagságban és soha erkölcsi tartalmában nem volt tökéletesebb . . .

Nem tudjuk, hogy törvényhozásunk bölcseségét, mivelődési intézményeink nemzeti erejét, vagy állami megerősödésünknek hősiességgel megszerzett biztositékait bámuljuk-e jobban e korszak alkotásaiban? Vagy talán azt a benső rendet, mely igazságos kormányzással teljes jogi és vagyoni biztosságot nyujtott a népnek, hogy róla az irás ezt mondja: „egész Magyarország oly rendben és gyarapodásban virágzott, hogy Szent István király idejétől fogva törvényben, szabadságban, vagyonosságban soha oly jelesen nem ragyogott . . .“

Szent László először is az ország megszilárditását tűzte ki czélul maga elé. A folyton betöréssel fenyegető kúnoktól északon, a besenyők rablócsapataitól délen megtisztitotta az országot s bölcseségét abban is kimutatta, hogy ezt a nyugtalan és félelmes ellenséget a nemzeti erő gyarapitására használta fel. Korának szokása szerint nem irtotta ki a legyőzötteket, hanem keresztény könyörületességgel fajába beolvasztotta. „Ne vágjuk az embereket“ — mondá a király — „hanem fogjuk el őket és hadd éljenek, ha megtérnek!“ Igy telepitette le a jászkúnokat, akik a magyar nemzetnek fiaivá lettek és vérükkel pecsételték meg évszázados harczainkban ezt a szent szövetséget.

Hogy a rabló-támadások fészkét is kiirtsa, az oroszok ellen indult, akik a kúnok szövetségesei voltak s országukban verte le őket, azután a besenyők szövetségesét, a görög császárságot támadta meg és a rablóhadjáratok déli fészkét is széttiporta.

A benső béke és rend helyreállitása után hozzáfogott a magyar korona területének gyarapitásához. Megszerezte a nemzet számára Horvátországot s az ellenszegülőket szétverte, elhunyt sógorának: Zvojnimir királynak országát Magyarország koronájához csatolta s kormányzójává Álmos unokaöcscsét, Géza testvérének fiát nevezte ki.

A magyar király tekintélye oly nagy volt a külföld előtt, hogy hozzánk fordultak segélyért, midőn valamely birodalom benső rendjének helyreállitásáról volt szó. Igy fojtották el magyar fegyverekkel a lengyel lázadást és Szent László világtekintélyét leginkább igazolja az a hagyomány, amely szerint Európa fejedelmei őt választották meg a legelső keresztes háboru fővezérévé. Még ha ez a népmonda történetileg nem állhat is meg, de azért fényt vet királyunk szeplőtelen alakjára, elismert lovagiasságára és világszerte tisztelt hatalmára.

A középkor legnagyobb kultur-mozgalmának: a keresztes hadjáratoknak vezérévé a magyar király alakját teszi a hagyomány s Európa összes keresztény nemzetei ismerik el legelsőnek a magyar fegyverek dicsőségét.

Szent legyen e korszak mindnyájunk emlékezetében s példaképpen ragyogjon örökre a magyar szivek előtt! Buzditsa fel a nemzetet az ősök csodálatos erényeinek követésére s tanuljuk meg belőle mindnyájan, hogy egy országot hatalmassá csak az önzetlenül teljesitett munka, az Isten félelme és szeretete tehet. Kicsiny hazát adott a Gondviselés, de nagygyá tették azt Szent László korszakának közerényei, a melyekkel kettős czélt szolgált ez a nemzet: fentartotta életét és diadalra juttatta az emberi haladás törvényét is saját történelmében.

SZENT LÁSZLÓ A NEMZETI HŐS

IRTA
HOCK JÁNOS

A nagy emberek kiváltsága, hogy életük példa-adásával milliókat nemesithetnek meg és követésre buzditó erényeikkel ujjászülhetik nemzetüket. Minden igaz, őszinte lélek, aki az önfeláldozás útján halad s életét részben, vagy egészen feláldozza embertársaiért, nagy áldás az ő korára és nemzetére. A történelmi hagyományok kincsesházában ők képviselik azt a nagy erkölcsi gazdagságot, melyből egész nemzedékek táplálkoznak s mely mindenkor szine-java a nemzeti dicsőségnek.

A gyarló emberiségnek ilyen vezérekre van szüksége. Izmos szárnyu sasokra, akik nem az önzésnek és elpuhultságnak bölcsőjében, hanem a lemondásnak és önfeláldozásnak sziklafészkeiben edződnek s akik gyámoltalan kicsinyeiket aztán szárnyaik alá vehetik, hogy felemeljék oda a csodás magasságba, a hova azok saját erejükkel felszállani képtelenek.

Csakis az ilyen életnek lehet termékenyitő ereje, csakis az ilyen nevekhez fűződhetik egy nemzetnek történelmi dicsősége.

Érdekes megfigyelni, hogy a társadalom benső rendjében hogyan megy végbe a haladásnak proczesszusa.

Sohasem emelkedik egyszerre az egész tömeg, hanem mindig a szellemi kiválás törvénye lép előtérbe. Vagyis: a nemesebb rész befolyásolja az egészet. Isten magasabb adományával kiválaszt egyeseket, akik nemzetüknek, vagy társadalmuknak erjesztő anyagává lesznek. Ők kezdeményeznek, mert bennük a tisztább erényeknek, a fenköltebb érzésnek, az igazságosságnak és az emberszeretetnek nagyobb mértéke és tisztább nyilvánulási módja nyilatkozik meg, mint másokban. Ők inditják meg koruknak eszme-mozgalmait s reányomják egyéniségüknek bélyegét egész korszakukra.

Az ily emberek a példák eleven erejével hatnak s bevéső dnek mélyen a lelkekbe, mert minden nemes cselekedet ezreket buzdit a követésre.

Hogy igazán nagygyá lehessen valaki, annak ki kell emelkednie a köznapi felfogásokból s tiszteletet kell ébresztenie kitüzött czéljai iránt. Tiszteletet azonban csak az önfeláldozó munka szerezhet, azért minden hős, aki önzetlenül dolgozik a társadalomért, kötelesség-teljesitésének egyúttal vértanuja is.

9

Weber Ferencz

szent lászlónak felajánlják a keresztes hadak fővezérségét

SZENT LÁSZLÓNAK LEGYŐZŐJÉK A KERESZTES HADAK TÖRTÉNETÉBEN

WEBER FERENCZ

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

Könnyen érthető a dolog. A nagy embereknek hivatása, hogy a szunnyadó lelkiismeretet felébreszszék, vagy új életre keltsék nemzetüknek elalélt lelkét. Ez a feladat mindig nehéz megváltó munka és csak lemondásnak, szenvedéseknek árán szerezhető meg.

Ezért nincs is olyan valódi nagyság, akinek fejére a Gondviselés reá ne tenné a megpróbáltatások töviskoronáját. Az a halántékot övező babér mindig töviskoszoru a sziven és senki sem lehet másokra hasznossá, csak könyeinek és fájdalmainak árán.

De az ilyen életnek azután meg van a maga jutalma is. Mert senki sem adhatja oda saját életét a közjóért a nélkül, hogy önfeláldozó vértanuságával meg ne szerezné nevének a halhatatlanságot. Ha kortársai meg nem értik is, de eljő egykor az idő, mikor annál hálásabb kegyelettel fogja ünnepelni őt az utókor. Elérkezik majd az igazság-szolgáltatásnak az az isteni pillanata, amely még a történelmi időben megadja kinek-kinek az ő jutalmát, vagy megérdemlett büntetését. Lelkének összhangjában már a földi életben meg van az a jutalma, a melynél nagyobbat az Isten halandó embernek nem adhat. A sírnál pedig ugyis szétfoszlik minden hazugság s a mesterségesen gyártott hirnevet szétfújja az idő, mint a hogy a szellő elcsapja koporsónk mellől a fáklyafüstöt.

Elérkezik az a tárgyilagos és megvesztegethetlen történelmi időpont, amely szembeszáll egyes korszakok előitéleteivel s a zavaros mélységből felhozza a szinaranyat, bárminő iszapréteg rakodott is reá. Viszont örökre eltemeti azt a csillogó, de értéktelen holmit, amely megvesztegette hazug fényével egykor a gyermekes felfogásokat és a részrehajló itéletet. Megaláztatik minden érdemetlen nagyság, amelyet földi hizelgés és haszonlesés emelt fel silány önzésből a méltatlan piedesztálra és felmagasztaltatik a legkisebb érdem is, amelyet egy lelkiismeretes munkás a kötelesség-teljesités önzetlenségével végzett embertársaiért. Aki pedig sokat adott önmagából másokért, az sokat is nyer hálában és kegyeletben az utókortól.

Az ilyen emberek lesznek a nemzetek hőseivé. Példájuk nyomában iparkodik járni egy egész nemzedék, hogy szélesre taposhassák azt az ösvényt, melyet ők jelöltek meg könyeiknek, verejtéküknek, vagy vérüknek hullatásával.

Ilyen nemzeti hőse a magyar történelemnek Szent László király, akiben a legnemesebb férfiui vonások egyesülnek a kegyes, irgalmas és jószivü apostollal. Mindaz a lovagias vonás, amely nemzetének jellemében feltalálható, fokozott mértékben volt meg ő benne. Mintaképe volt a lovag-eszménynek, akit utánozni iparkodott mindenki s minél inkább megközelitette, annál tökéletesebbnek érezte magát. Hősi tulajdonságai csodálatos alakjává tették népregéinknek s hatása azért volt fajára általános, mert magyar földön, magyar vérben termett.

Szent László életének nincs is története — egy hőskölteméný az egész!

Az Árpád-ház dicső sarjadéka volt, amely törzsnek emlékéhez a honfoglalás és a nemzetalapitás van kötve.

Már külső megjelenésében is csodálatos: vállal magasabb mindenkinél; „arcza piros és ragyog, mint a teli hold, mint a fénylő nap . . .“ Hatalmas termete, izmos csontszerkezete, félelmes hőssé teszik s ahova lándzsája lecsap, ott pusztul az ellen és csatabárdjával a magyar dicsőséget felirja az égre.

Származása csak nimbuszt ad nevének, de tekintélyt fényes tetteivel szerez magának az a férfiu, aki király volt minden ízében. A hazaszeretetnek, a vitézségnek és a szent életnek oly emlékeit hagyta reánk, amelyeket nemzete, mint ideált, mintaképnek fogadott el és nevét örökre halhatatlanná tette történelmünkben.

Már atyja is legendás hős: az udvari ármányok elől menekülő szegény Béla herczeg! Rokonszenvvel fordul ezen üldözött ártatlanság felé minden szenvedő, minden igazságtalanul elnyomott lélek, aki a saját nyomorának osztályosát siratja benne. Már pedig melyik emberi nyomor nem keresi szenvedéseinek okát önmagán kivül álló körülményekben?! A közös emberi fájdalmaknak részvéte kiséri a hazátlanul bujdosó herczeget útjában, aki Árpád királyi vérének hajtása és mégis nyomorultabb az útszéli koldusnál, aki fejét nyugodtan hajthatja üditő álomra a porlepett országúton. A havasok járatlan útjain tör ösvényeket idegen országok felé ez a menekülő, akit a hatalom üldöz és ott leskelődik nyomdokaiban a gyűlölség, az irigység, a halál!

Ilyen történet kell a nép fantáziájának, amely megtermékenyiti a sziveket szánalommal és érdeklődéssel. Róla zeng a dal s a ponyvasátorok mélyében ilyen regékkel ringatja álomba gyermekeit a mesemondó anya. A gyermek-szivekben felgyullad a szánalom, amely az isteni irgalmasságnak a földre ejtett szikrája; a szemekben felcsillan a köny s talán a kéz is imára kulcsolódik össze a bujdosó és üldözött királyfiért, akinek sorsa az övékkel oly rokon!

A távol északról új hír hallatszik a Kárpátok bérczein keresztül: hogy az imát meghallgatták ott fenn s új hazát és dicsőséget szerzett hős erényeivel magának a bujdosó. A száműzött Béla herczeg vitézségéről és szerencséjéről tovább fűzi regéjét a néphagyomány. A biblia nagy eposzának: a kis Dávidnak és az óriás Góliáthnak harcza ujul meg a nemzeti büszkeség szemében. A pomeránok vezére volt ez az erős Góliáth, akivel a lengyel vitézek nem mertek birokra kelni. A félelmes óriás azután szemben találja magát a zömök, barna arczu magyar vitézzel, az idegenbe menekült Béla herczeggel, aki vitézi tusában legyőzi a pomerántot és

eldönti a háboru sorsát. E lovagias mérkőzésnek mi lehetett volna a jutalma más, mint a legyőzött ellenség országa és a lengyel király leányának: Rikézának keze.

Ennek a hősnek volt második gyermeke Szent László; az elsőszülött: Géza, akik átörökölték atyjuknak erős lelkét, vitézi karját és akik fényt árasztottak dicső életükkel Szent István koronájára. Együtt vívták diadalmas csatáikat s László, ki a hagyomány szerint „mindjárt születésekor teste és lelke alkatában Isten kegyelmének czélját magán hordja vala," erős munkatársa volt testvérének a nemzetfentartó munkában.

Gondviselés-szerü hivatás jelölte ki őket, hogy a Salamon önzésével felkeltett pártviszályt, mely részekre tördelte az egységes nemzetet, megszüntessék s a méltatlan kezekből átvegyék Szent István koronáját. A tiszta életü László már gyermekkorában isteni jelenést lát. „Mikor állanának a tanácsban, Istennek szent angyala mennyből leszállván, egy aranykoronát hozott és — Szent László szerint — azt Géza fejébe nyomá." E látomás után eldőlt a harcz a két Árpád-herczeg és Salamon között. A hires mogyoródi és czinkotai ütközet volt ez, ahol László önfeláldozó szeretettel cserélt ruhát és zászlót bátyjával és Salamonnak félrevezetett csapatját szétverte.

De még ez a fényes diadal is szomoruságggal töltötte el hős László szivét, mert testvérharczban gyilkolta le a magyar a magyart. Körüllovagolta a csatateret és „kesergett, mint az anya fiainak elveszte felett." Mikor pedig meglátta Ernye pőispánnak — aki a béke barátja volt — hulláját a földön, sirva borult reá, mondván:

— Ugy sajnállak, mint atyám fiát, mert szived és tanácsod telve vala békével!

Sőt még a gyűlölség-szító gonosz Vid holtteste mellett is részvétre gerjedt:

— Téged is sajnállak, bár mindig ellenségünk voltál! Vajha élnél, megtérnél és a békét köztünk megerősitenéd! . . . Csodálom, nem voltál herczegi faj, mért akartál mégis herczegséget? Nem voltál királyi vérből, mért akartál mégis koronát? Most a szivet, mely herczegségre vágyott, dárda járta át és a fejet, mely koronát óhajtott, kard hasitá szét! . . .

Ilyen nemeslelkü hősnek mythikus alakká kellett lennie. Sőt többé — szentté! Az önzésnek e durva korszakában természetfölötti adományképpen tündöklött ez az önfeláldozással teljes élet, mely szembeszállt a halállal hazájáért, testvéréért s még azért az ismeretlen magyar szűzért is, akit a fegyveres kún elrabolt.

Igy nyilatkozott meg László hős alakjában a lovagi ideál, aki ellenségeivel szemben legyőzhetetlen hős, a legyőzöttekkel szemben irgalmas és nagylelkü, a gyengékkel és védtelenekkel szemben szabaditó.

Ki csodálná, hogy erre a tökéletes magyarra bámulattal nézett nemzete és természetfölötti erőkkel ruházta fel még haló porában is. Aki nagygyá tette a magyart, az nem hiányozhatott a magyar dicsőséget szerző csatáknak hősei közül még holta után sem. Ezért látta a nép a sírjából kikelt Lászlót mindig megjelenni a csatatéren, hogy a legválságosabb pillanatokban eldöntse az ütközet sorsát. Fényes csatabárdja ott csillogott a hadsorok élén s toborzékoló érczlovával tiporta a pogányt: a megriadt ellenséget.

Beleszőtték alakját a századok hősregéibe s a nagy király példás hazaszeretetét méltó kegyelettel hálálta meg az egész nemzet.

A legelső alak volt ez a hős, akinek szobrot emeltek Nagyváradon és sírja a nemzeti zarándoklásnak kegyhelyévé lőn. Ide jönnek vigasztalást keresni a szenvedők, hódolatukat bemutatni a királyok s ide vágyakoznak lehajtani örök nyugalomra fejüket mindazok a hős utódok, akik Szent László életének példáján lelkesedtek. Azért mondja róla a régi egyházi ének:

„Környül feküsznek tégedet császárok,
Püspökök, kerálok és jobbágy-urak“ . . .

Még érczszobrát is — mely legelső művészeti emléke volt Magyarországnak — beleszőtték az énekbe:

„Képed feltötték az magas kűszálra,
Fénlik, mint nap, sajog, mint arany,
Nem elégszik senki Te reád nézni“ . . .

Évszázadokon keresztül a nevezetesebb magyar műemlékeket László nevéhez kötik; Erdélynek csaknem minden régi templomában megfestették a cserhalmi ütközet diadalát s a századokon át bemeszelt freskók most egyenként jönnek napvilágra, hogy hirdessék a régi hős nagyságát és dicsőségét. Testének maradványai nemzeti ereklyéink kincsei között foglalnak helyet és nevét még évszázadok mulva is pénzeinkre vésették. A magyar aranyakat Szent László koronás alakja díszitette; még a protestáns Bocskay István is verette a László-aranyakat, melyek elterjedtek a külföldön is, sőt idegen államok is verették.

Igy jutalmazza meg az igaz érdemet mindig a jövő! A hősi élet önfeláldozó szenvedései nem vesznek kárba, hanem gyümölcsöznek egy egész nemzetnek és megszerzik a küzdőnek a legfényesebb halhatatlanságot. Mig magyar sziv dobog a Szent László diadalai által megszentelt hazában, emléke élni fog a szivekben, hogy a nemzeti öntudat büszkeségével regéljen róla a családapa gyermekeinek és példáján lelkesedjék önzetlen, tiszta hazaszeretetre László király vére — a magyar ifjuság!

SZENT LÁSZLÓ A CSUDATÉVŐ

IRTA
HOCK JÁNOS

Az a mesés nemzeti hős, akinek alakjához a magyar dicsőségnek annyi emlékezete fűződik, mi lehetett volna más a nép általános felfogásában, mint Istennek kiválasztott szentje, aki nemzetével szemben felsőbb hivatást teljesitett?! A megtestesült lovag-eszmény, aki a magyar faj összes jó tulajdonságait megszemélyesitette, aki erős volt, mint az oroszlán, szelidlelkü, mint a galamb, félelme a gonoszoknak s reménysége a gyengéknek. Az emberek csudálták, az Isten szerette s megvédelmezte természetfölötti, csudálatos eszközökkel is a veszedelemben, hogy betölthesse teljesen az ő földi küldetését.

Mihelyt egy kiváló ember alakja gyökeret vert a nemzet szivében, nem mosódik el többé soha a századok homályában s minden új század alakját csak nőni látja. Mindig nagyobbá lesz, amint növekszik az árnyék a távozó napnyugtával. Körülszövik a népregék a csudáknak gazdag sorozatával, mint ahogy az évszázados tölgyet körülfolyja a folyondár s virul rajta még akkor is, mikor már az az izmos fa porladozik. Addig él, mig egy szivben a nemzeti érzés lángra gyulni tud s lassanként a hős nimbusza összevegyül a szentség glóriájával, mert aki szeplőtelen volt földi életében, lehetetlen, hogy szent és tiszta ne maradjon az Isten előtt is . . .

Szent László nagyságát legjobban jellemzi, hogy mig Homer hősei, vagy a lovag-erények mintaképei: Arthur, Roland és Cid csak a férfierénynek és a gáncsnélküli becsületességnek fényében tündökölnek, addig a mi királyunk az életszentség legmagasabb polczára emeltetik. Vitézi tetteivel összekeveredik a csudás elem s mindegyik arra szolgál, hogy erejét, jóságát és igazságát tökéletes összhangban domboritsa ki.

Ezért nincs olyan diadalmas csatája, amelyben a hős vezért ne támogatná a csudatévő szent. Mindig az istenség oltalma alatt áll s mivel nem ismeri a lehetetlent, még a természet törvényeit is akarata alá kényszeriti.

Megütközik a kúnokkal s mikor az ellenséget üldöző király a pusztaságba jut, ahol táborát az éhség gyötri, leborul, mint egykor Mózes a pusztában és imádságát meghallgatta az Úr. Az a hatalmas Isten, aki

Izrael fiait mannával táplálta, szarvas- és bivalycsordát terel a sereghez s a megszelidült csapatból annyit ejtenek el, amennyire csak szükségük van . . . Máskor szomjuság epeszti a sereget s belevág csatabárdjával a király a sziklába, melyből üditő viz szökell ki, mint egykor a pusztában Mózes vesszejének érintésére.

Ki ne látná e dolgokban a hasonlóságot a két alak között? — akik népüknek vezérei és prófétái egyszemélyben, mivel az Isten mindakettőt égi küldetéssel ruházza fel, hogy szolgái lehessenek a kiválasztott népnek.

Sőt van egy közös vonás a két népvezérnek életében még abban is, hogy valamint Mózes megveti az arany-bálványt és eszményibb célok felé emeli fel az anyagiasságban elmerült nemzetét, ugy Szent László is az üldözött kúnoknak az üldöző magyarok elé szórt aranyát kavicscsá változtatja. Igy győzte meg nemzetét, hogy minden silány magánérdek felett áll a közczél, amely mindenkor szentebb és drágább, mint a hitvány anyag.

Ő is, mikor az Isten meglátogatja népét és öldöklő járványt bocsájt az országra, megtalálja a pusztitó ragály ellen a gyógyszert. Mózes a pusztában felállitja az érczkigyót s aki reá tekint, megszabadul a halálos marástól. László pedig a pestises nyomor ellen szintén csudás úton szerez gyógyitó orvosságot. Felemeli szemét hittel az égre s merészen kilövi nyilát, amely egyet kanyarodva a levegőben, függőlegesen leesik s megmutatja azt a gyógyitó füvet, amelynek érintésére megszünik a ragály. Ezt a füvet még mai nap is „László füvé"-nek nevezi a magyar nép.

Igy oltalmazza lépten-nyomon az Isten az ő kiválasztott szentjét. Mikor üldözi a kún csapat a seregétől eltévedt királyt s nincs már számára menekülés, fáradt lova még egyet rúg a sziklabérczen s az középen ketté hasad — mint ahogy ketté vált Mózes vesszejének érintésére a vörös-tenger. Széditő mélység választja el üldözőitől: a tordai hasadék.

Még lovát is csodás erőben mutatja be a néphagyomány; patájának rúgása belevésődik a kőbe és viz fakad nyomában a sziklából.

Mikor pedig Salamon király kijön az ostromlott Pozsony városából, hogy a bajnoki vívásra odajött magyar vitézzel megmérkőzzék, megrémülve rohan vissza a várba, mert felismeri benne Szent Lászlót, mivel feje felett ott lebeg az arkangyal, aki őt lángpallosával védi . . .

A csodáknak ilyen lánczolata füződik életéhez és még dicsőbbé teszi sírját a hagyomány. A Nyitrán elhunyt királynak holttestét az ő végső, szent akarata szerint Nagyváradra kell szállitani. De a bomladozó test nem birja a hosszu utazást és tanácsot tart a kiséret, hol elhatározzák, hogy vigyék a közelebb eső Székes-Fejérvárra, ahol nemzetalkotó elődének: Istvánnak szent hamvai nyugszanak. S mi történik? . . . Ime, a kocsi, melyen a hős király teteme utolsó útját teszi, önmagától megindul s megy

egyenesen Nagyvárad felé. Az álmából felriadt gyászkiséret utána rohan és óriási néptömeg imája és zokogása között kiséri a nemzet halottjának koporsóját.

A sírnál pedig folytatódnak a csudák. Meggyógyulnak a betegek, járnak a sánták, látnak a vakok, hallanak a süketek s Magyarországon az evangéliumi korszak isteni ereje működik.

Ily csudával segitett egy vak leányon is, aki bizalommal fordult az Isten szentjének közbenjárásához. Sirva imádkozott és könyeivel együtt szemgolyói kihullottak. A sikoltására összefutott tömeg pedig bámulva látta, hogy tiszta szemeket nyert és maga is csudálkozva tekintett körül az Égtől kapott új ajándokával.

Aki életében igazságos volt, az sírjánál is Istenitéletképpen hirdethette az igazságot. Peres ügyekben döntött a Szent László sírjánál letett eskü és királyaink is idejártak letenni a nemzeti jogok biztositására adott királyi esküt. A néphagyomány hirdette, hogy az esküszegőt megbünteti Szent László, mint ahogy megbüntette azt a hamis-szivü ispánt, aki egy lopott ezüsttálat tulajdonosának visszaadni nem akart.

Ő, akit már életében háziszolgája mennyei fénynyel körülvéve, a templomban a levegőbe felemelkedni látott, szentté avattatott az egyháztól is és e nemzeti ünnep dicsőséges napját újabb csudákkal tette emlékezetessé az Isten. „Azon a napon és órában, mikoron ő szentséges voltát megkanonizálták volna, a váradi szent monostornak felette nagy, szép, fényes csillag láttaték az égen az ő szent testének felette. Éppen szentté tétele óráján is egy gyermek, kinek sem keze, sem lába nem vala, ép testet nyert. Ugyancsak egy bélpoklos, ünnepélyre jövén, érdemei ereje által útközben megtisztula s gyógyitójához, a szent királyhoz dicséretekkel és hála-adásokkal járula. S mai napig is számtalanok szabadulnak meg betegségeiktől Szent László király nevének segitségül hivásával, a mi Urunk Jézus Krisztus eszközléséből, kinek legyen tisztesség és dicsőség mindörökkön örökké — Ámen!“ . . .

Mutasson nekünk a világtörténelemben bárki egy ilyen királyi alakra, akiben oly tökéletes összhangban egyesült volna a nemzeti hős és a csudatévő szent! Büszkeséggel mutathatunk reá, hogy ez a mindenek felett álló mintakép magyar tudott maradni még emlékében is és a szentség glóriája — mely körülövezte felkent homlokát — ragyogó fénysugárává lett a mi halhatatlan történelmi dicsőségünknek is!

KÁLMÁN KIRÁLY TÖRVÉNYHOZÁSA

IRTA
SERESS IMRE

Sem kora, sem a történet nem illeti Kálmánt dicsőitő melléknévvel: mégis legnagyobb nemzeti királyaink egyike ő. Mint húsz éves ifju foglalja el a trónt 1095-ben, egy mérhetetlen gyász közepette, amelyben Magyarországgal az egész keresztény világ osztozik. Meghalt László, a lovagok mintaképe, a hős, a szent, legszebb férfikorában, váratlanul. Mialatt őt siratják, utódával jóformán csak a hizelgők törődnek, akikkel minden királyi udvar tele van. Kálmán, az új király, mindenben ellentéte elődének: nem testileg magasabb egy fejjel összes kortársainál, hanem szellemileg; nem hadverő hős, seregek bálványa, hanem ügyes, körültekintő vezér. Mint államférfiu pedig nem kisebb első szent királyunknál: Istvánnál.

Külsejének nem kedvezett a Gondviselés. Termete igénytelenül középszerü, sőt némely krónikások szerint púpos. Egyhangulag magasztalja azonban mindenki lángeszét és mély tudományosságát. Ennek hire csakhamar eljut II. Orbán pápáig, aki nem mulasztja el üdvözölni a fiatal királyt és magasztalni a sok szép miatt, amit róla hallott. Bizonynyal volt más, diplomatikus czélja is a pápai dicséretnek: megnyerni Kálmánt, hogy álljon a keresztesek élére, akik éppen a szent földre voltak indulandók. De Kálmán erre nem érzett hivatást és ezt rögtön ki is jelentette.

Bölcsen belátta, hogy az ifju Magyarországra a keresztes háboruban való részvétel végzetessé válhatnék. Azért a Gondviselés kegyelmének tekinthetjük, hogy e rendkivüli korszak alatt egy szintén rendkivüli férfiu adatott királyunknak. Nyugodt, józan megfontolás; gyors elhatározás és a határozat kivitelének képessége: mindezeknek egyesülnie kellett abban a személyben, aki akkor a magyar trónon ült.

Egy gyenge uralkodó alatt Magyarországot már 1096-ban rettenetes katasztrófa érhette volna. Hazánkon vonultak át a keresztes hadak. Ezek a kóbor csapatok, abban a meggyőződésben, hogy Kálmán király tudósnak született, nem pedig hadvezérnek, félelem nélkül szegték meg a vezéreik által adott szót s rabolni, zsákmányolni kezdettek. A csalódás, amely őket érte, lesujtotta egész Európát. Folkmár remete, Godeschalk vezér és Emicho,

10

LOTZ KÁROLY

KÁLMÁN KIRÁLY KORA

ΚΑΠΑΝΙ ΚΙΝΥΓΑ ΚΟΚΑ
ΓΟΤΣ ΚΑΡΟΓΑ

DE
STRIGIS
CARMEN
MISERABI
LE

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

leiningeni gróf seregeit Kálmán király egymásután veri tönkre és szórja szét. A menekülők panaszkodva terjesztik hirét, hogy az ifju magyar fejedelem karja nem kevésbbé súlyos Szent Lászlóénál. Pedig Moson alatt, amely várat a keresztes gyülevész hadak ostromoltak, már azon veszekedtek a vezetők, hogy a biztos győzelem után melyikük legyen Magyarország királya?

A történelem elismeri, hogy csupán a keresztesek garázdasága kényszeritette Kálmán királyt, hogy a végsőig menjen. „Isten keze pedig — mondja az egykoru krónika — azért fordult a keresztesek ellen, mert szertelen fajtalansággal vétkeztek ellene és mert a számüzött zsidókat, bár Krisztus ellenesei, inkább pénz-sóvárgásból, mint Krisztus igazsága miatt, öldökölték. Pedig az Úr igazságos biró és nem parancsolja, hogy kényszeritsenek valakit a katholikus hit igájába.“

Hogy Kálmán mennyire szivén hordta a kereszténység magasztos ügyét, ezt csakhamar megmutatja. Mikor a hős Bouillon Gottfried áll meg seregeivel az ország határán és engedelmet kér az átvonulásra, azt rögtön megadta.

Bouillon serege tényleg csupa válogatott vitéz. Maga a vezér a keresztény lovagok büszkesége. És ez a fejedelmi hős — a pogányok későbbi réme — miután bejött az országba, „nagyon barátságosan üdvözöli Kálmán királyt és alázatos tisztelettel csókolja meg őt.“ Mindazáltal Kálmán túszokat vesz tőle, öcscsét, Balduin herczeget és ennek családját, hogy békésen fog seregével az országon átvonulni. Mikor aztán Bouillon herczeg átkelt a Száván, Kálmán fényes ajándékok kiséretében visszaküldte hozzá a túszokat és szivélyes búcsut vett a keresztesek fővezérétől. Az első keresztes háboru tehát Magyarország tekintélyének, biztosságának és területének teljes megóvásával végződött, anélkül, hogy a magyar király keresztényi és lovagi hire csorbát szenvedett volna. Sőt Kálmán erélyes föllépése maradandó hatásu volt, mert habár még két századig tartott hazánkon keresztül a keresztes hadak átvonulása, ezek többé nem váltak veszélyesekké. „Kálmán példát mutatott, hogy hogyan kell velük elbánni, ha elfelejtkeznének igazi czéljukról,“ — mondja a történetiró.

Horvátország elfoglalását Kálmán örökségül nyerte Szent Lászlótól. Ebben a vállalatában is okos, vitéz hadvezetőnek mutatkozott. Mikor a veszély elmult, a keresztesek ellen mozgósitott seregét egyszerre megindította Zára felé. Minden ellenállást az erő öntudatával, nyugodtan győz le: a horvát városok sorra meghódolnak neki. Még azok is, amelyek eddig Velenczét vallották hűbér-uruknak, kegyelmébe ajánlják magukat, hallván, hogy milyen lovagiasan gyakorolja a győző jogait. Tényleg a hadjárat egyik eredménye az, hogy a horvát városok, főleg a tenger-

partiak, egymásután kapják a kiváltságokat. A másik eredmény még fontosabb: Kálmán király, közel járva Velenczéhez, „békére és barátságra kötelezi magát a doge-vel szemben, még pedig, hogy nagyobb garanciája legyen a szerződésnek, országa egész tanácsának meghallgatásával.“ Ez a magyar-velenczei szerződés egy modern diplomatának becsületére válhatnék. Kálmán elérte általa, hogy új szerzeményét Velencze nem bolygatta. Ennek fejében Kálmán csupán annak vitatásától állott el, hogy Micheli Vitale doge-t joggal megilleti-e, vagy nem, a horvát-dalmát herczegi czim?

Igy megszerezvén a magyar tengerpartot, Kálmán közvetlen érintkezésbe akarja hozni országát a hajózó népekkel, többek közt a vitéz normanokkal, akik akkor Szicziliát lakták. Az érintkezés eredménye, hogy Roger, szicziliai őrgróf leányát, Buzillát nőül kéri és közel egy esztendei alkudozás után meg is kapja. (1099.)

A diadalmas horvát hadjáratot a szerencsétlen oroszországi táborozás követi. Maig sincs kideritve, hogy erre a hadviselésre mi adott okot: csak az eredmény ismeretes, hogy Kálmán seregét a litvánok megverték. A vereséget csakhamar kiheverve, Kálmán ismét Horvátországban keres tért fáradhatatlan tevékenységének. Tizenhárom, nagyrészt vásárolt gályával hajóhadat alapit az Adrián és a hajóhaddal sorra foglalja el a parti szigeteket. Nagy tekintélyre és befolyásra tesz szert ezáltal a parti népek közt. Mikor 1108-ban békeszerződést kötnek a görögök és normanok, a szerződés aláirói közt két magyar főispán, Péter és Simon is szerepel. Kálmán felismervén, hogy a művelt tengerparti népekkel való érintkezés milyen hasznos a kissé zárkózott magyarnak, hogy a meghóditott népeket megnyerje, egymásután adja ki számukra szabadalomleveleit.

De nem a diadalmas háboruk, nem is a szerzett területek tartják fenn Kálmán nevét az idők végéig. Amiket ezeken kivül tett nemzete boldogitására, a magyar azokra csak háladatossággal gondolhat. Sűrün megfordulva az országban, mindenütt észreveszi a hiányokat és ezek közt a legnagyobbat, hogy a törvénykezés nem igazságos. Ettől kezdve nem nyugszik és rövid idő alatt megalkotja az első, rendszeres magyar törvénykönyvet. Csak töredékekben maradt fenn mai napig ez a mű, de csonka alakjában is bámulatba ejt kifejezéseinek egyszerü világosságával. Európának egy nemzete sem büszkélkedhetik, hogy abban a korban ilyen értékes törvényhozói alkotást hozott volna létre. Kálmán a maga tisztaságában állitja vissza a jobbágyrendszert, amely az akkori idők szellemének megfelelt, de gátat vet a rabszolgaságnak, szigoruan fenyitve azt, aki magyar embert külföldre elad, mint valamely barmot. Az istenitéletek szigoruságát enyhiti. A halálbüntetést is csak a legfőbenjáróbb esetekre korlátozza. A boszorkányokról nincs több intézkedése e pár szónál: „Ilyeneket,

minthogy nincsenek, ne is üldözzenek.“ Ma még jobban bámuljuk ezt a kijelentést, mint bámulták akkor. Mert századok multak el, mig maga a törvényhozás belátta e királyi szavak igazságát.

Érdekes, hogy milyen kiváló érzéket tanusit Kálmán a magyar nemzet polgárainak összeolvadása iránt. Törvényt hoz, hogy az izmaeliták, a lakosság legelzárkózottabb elemei, ne házasodhassanak egymás közt: „Izmaelita ne merje leányát nőül adni az ő neméből való embernek,“ és természetes, hogy az izmaelita férfi sem választhatott élettársat saját hitsorsosai közül. A drasztikus törvény, amely egy elnyomott felekezetet legérzékenyebb oldalán érintett, nem volt sokáig érvényben, de világosságot vet Kálmán nemzeti irányára.

A katholikus egyház csak Kálmán király intézkedései óta forrott össze teljesen a nemzettel. Az egyházi rendet közelebb hozza a nemzethez az által, hogy a papi főméltóságokat magas közigazgatási feladatok teljesitésével bizza meg. Igy támadt később Magyarországon lassan, észrevétlenül az az államfentartó nemzeti egyház, amelynek mását a többi katholikus államokban hiába keressük. Ezek szülték idővel az Ugrinokat, Tomoriakat, Fráter Györgyöket és igy lett nemes hagyománynyá napjainkig, hogy az egyház jelesei egyuttal a magyar közélet legelső irányitói is legyenek.

Mint az árpádházi királyok legtöbbjének uralkodását, ugy Kálmán királyét is testvérharcz zavarja és keseriti meg. Öcscse, Álmos herczeg csak duzzogva, kénytelenségből engedi át neki a trónt, mint öregebbnek, de nem szünik meg ellene áskálódni. Néhányszor nyilt lázadást is szervez és sereget visz ellene. Kálmán mindannyiszor legyőzi, nagylelküen megbocsát neki és visszaadja gazdagságát. De Álmos csak nem tud megnyugodni, sőt végre Henrik német császártól kér segedelmet. Kálmán Henriket is csufosan kiveri az országból. Ekkor hallgat tanácsosaira és öcscsét börtönbe záratja, hogy végét vesse a pártharczoknak.

Itt kezdődik a nagy király életének tragikuma. Megszabaditotta magát és hazáját a külső ellenségtől. Most azon dolgozik, hogy biztositsa egyetlen fiának, Istvánnak a koronát. Apai aggodalmai egyre jobban hatalmukba ejtik őt, amit némely lelketlen udvaronczok felhasználnak, hogy elhitessék vele, hogy mihelyt behunyja szemeit, öcscse: Álmos le fogja a trónról taszitani fiát, a jogos örököst. Ugyanebben az időben történik, hogy második felesége, Eufémia, szemérmetlenül megcsalja őt és házasságtörést követ el. A rossz asszonytól elválasztatja magát és visszaküldi őt apjához, Szmolenszk herczegéhez. Ott, litván földön születik aztán Boris, a fattyu Árpádivadék, aki annyi trónviszálykodásnak lett később okozója. Ez a csapás és a fiáért való aggodalom megtöri lélekben is a gyenge

szervezetü Kálmánt, akit alig negyven éves korában halálos betegség dönt ágyba. Olasz orvosa inkább sietteti halálát. A nagy király nyugodtan adná vissza lelkét Teremtőjének, ha fia fején a koronát biztositva látná. A tanácsosok azzal akarnak könnyiteni lelkén, hogy rettentő cselekedetre birják: öcscsének megvakitására. A beteg király soká vonakodik, de tiz éves fia ott van körülötte és apai gyötrődése meginditó. Végre rábeszélik, hogy cselekedjék, amig nem késő. Csakugyan, rendelet megy a dömösi apátságba, ahol Álmos mint fogoly tartózkodik: a hirnök egyuttal hóhér is, aki tüzes vassal megfosztja szeme világától a szerencsétlen herczeget. Még az sem elég, nemsokára másik hirnök jön Dömösre, azzal a rendelettel, hogy Álmos herczeg kivégzendő. A rendeletet azonban a kolostorbeliek nem engedik végrehajtani. Kevéssel ezután Kálmán király kiadja lelkét 1115. február 3-án.

A történelem, a mely pártatlanul itél, csak Álmos herczeg szenvedései és gyászos sorsa iránt bir érzékkel. De a költői igazságszolgáltatás szemében Kálmán király tragikus hős, aki vétsége miatt bukik, bünhődik, de rokonszenvünk az övé marad haláláig. Alkotásainak óriás eredményeiért: könnyen hajlandók vagyunk megbocsájtani a szerencsétlen atyának, aki még hibájával is hazájának akart használni.

11

THAN MÓR

IMRE KIRÁLY ELFOGJA PÁRTÜTŐ ENDRE ÖCSCSÉT

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

PÁRTVISZÁLYOK

IRTA
VARGA OTTÓ

Hatalmas volt az a magyar királyság, melyet Szent István alapitott, Szent László és Könyves Kálmán pedig egy századdal utóbb betetőzött és törvényekkel erőteljes formába öntött. Ifjuságának friss életerejében gyorsan felvirágzott és minden dicsősége attól függött: milyen férfiu ül a királyi trónuson? Egy hős királylyal az egész nemzet hőssé lett, egy szent életü fejedelem erkölcsileg tudta megnemesiteni a nemzetet; egy bölcs törvényhozó pedig, mint Kálmán, európai szinvonalra tudta emelni Magyarország törvénykezését.

Minden a király személyében összpontosult. A magyar nemzet lojalitása a trón iránt Árpád vérének sarjait a tisztelet rajongásával vette körül s a király személye a szentségnek és a sérthetetlenségnek nimbuszában ragyogott. Nincs szebb példa erre, mint Imre királynak fellépése pártütő Endre öcscsével szemben, midőn őt, a lázadó vezért, tábora közepén fegyvertelenül elfogja és királyi díszruhájában, fején a koronával, kezében a jogarral belép az ellenséges táborba.

Ismerte ő jól a magyar népet! Ismerte fajának jogtiszteletét, nemes jellemét s azt a csodaszámba menő lojalitást, amely még a szenvedélyeket is képes megfékezni, ha a nemzeti hűségre hivatkoznak.

Szent és sérthetetlen volt minálunk a királyi tekintély már az első századokban. Ez a királyság volt a nemzeti életnek törzsöke s e törzsnek egyetlen sebezhető pontja volt csupán: a rendezetlen trónöröklés. Ez volt a kútforrása kezdetben minden bajainknak. A király testvérei szembe voltak állitva a király gyermekeivel s jól mondta egy külföldi történetiró, hogy Magyarországon nagy tekintélyük van a királyi herczegeknek, mig trónörökös királyi utód nem születik, de ekkor vagy megvakitják, vagy kiirtják őket!

Ebből eredt minden pártviszály. Vazulnak, Álmosnak, Bélának megvakitása, a törvénytelen származásu Borisnak trónigénye, amely évtizedes harczokat zúditott az országra.

Félelmes erejü volt ez a nemzet mindenkor, ha teljes egységében állt szemben a külfölddel. Összezúzta a kúnokat, besenyőket, megalázta

a görög császárságot, visszaverte a németeket s képes volt megzabolázni a nyugotról beözönlő keresztes vitézeket is. De annál gyengébb volt, ha belső zavarok és pártviszályok részekre tördelték e nemzetet és testvért testvérrel állitottak szembe. Ilyenkor tudott csak rajtunk erőt venni a külföld. Máskor nem birt velünk sem a keleti, sem a nyugoti császár és függetlenségünket még a világuralom magaslatán álló pápai szék ellen is megvédeni és fentartani tudtuk.

A magyarnak tehát mindig a legnagyobb ellensége volt a magyar. Ezek közt első sorban mindig az uralkodóháznak dicsvágyó herczegei, akik azt állitották, hogy az Árpád-ház törvénye szerint mindig a család legidősebb tagját illeti meg a hatalom.

Ők tüzték ki mindig a lázadás zászlaját és kútfejei voltak a pártviszályoknak. Örömmel csatlakoztak hozzájuk az idegen hatalmasságok s mindazok az elégedetlen egyházi és világi urak, akik az ilyen testvérháborutól bárminő előnyöket remélhettek.

Ebből keletkezett az országra nézve a zavaroknak az a végtelen sorozata, mely Magyarországot az egész XII. században betölti. Csaknem minden királynak meg volt a maga trónkövetelője! Némelyiknek kettő-három is!

Kelet, Nyugat beleavatkozik villongásaikba, pártolják a trónkövetelőket és támad belőlük a háboruknak hosszu sora minden oldalon. És e zavarok, háboruk — akár győznek, akár vesztenek — szinte egyformán ernyesztik a Szent István-féle királyságot.

A pártoskodók ellen a királynak is pártot kell szerezni, a sok külháborura a sereget egyre lábon tartani és a küzdelmekben módjuk van az alattvalóknak érdemekre szert tenni. Az pedig oklevelekben is egyenesen kimondott kornézet, hogy a király az érdemeket jutalmazni tartozik. Jutalmaz is azzal, a mije van: birtokokkal és jogokkal. A sok birtok-adományozás útján egyre fogy a várbirtok; előbb részek, majd egész várispánságok, vármegyék adományoztatnak el; amit eddig a várispán birt hivatalánál fogva, az örökségképpen száll tovább annak családjában. Épp igy fogynak a jogok is; a különféle „szabadságok“, „immunitások“ révén egész kerületek, vármegyék, püspökségi egyházmegyék siklanak ki a királyság kormányzása alól és egyes nagybirtokosok földesúri hatóságukat igyekeznek az addig érzett királyi hatóság helyébe igtatni. Ugyanakkor az ily útonmódon a királyságtól egyre függetlenebbé váló püspökségeket, szerzetesrendeket a pápaság csatolja mindjobban magához azok óriási terjedelmü birtokaival egyetemben. Igy rendül meg a királyság mindkét alapja: az egyház és a várbirtok egyaránt; az elvesztegetett várbirtokok és jogok alapján pedig addig nem ismert arisztokráczia keletkezik vele szemben a magyar társadalomban és ez arisztokráczia hűbéries kis-királyságok ala-

kitására tör — egészen nyugati módra. Egyre nehezebben lehet nekik parancsolni, egyre drágább az ár, melylyel a küzdelmekben való hűségüket megfizettetik és igy egyre rohamosabb a Szent István-féle királyság hatalmának pusztulása. Már a XII. század közepén trónkövetelő trónra tud emelkedni idegen segitséggel; a század végén a trónkövetelő már erősebb a királynál idegen segitség nélkül is — és a királyt többé nem tényleges hatalma, hanem csakis a multak dicsőségéből rásugárzó fény menti meg a bukástól.

Ezt a jelenetet ábrázolja a művésznek képe.

Imre királylyal és annak Endre nevü öcscsével történt az eset 1200 körül. Mint annyi Árpád-herczeg, Endre is föllázadt bátyja, királya ellen. Első izben Horvát-, Dalmátország kormányát csikarta ki tőle; amikor pedig azt vette észre, hogy a bátyja nem őt, hanem mindenáron saját fiát akarja utódjává tenni: akkor másodszor, harmadszor is fölkelt ellene és ez alkalommal a lázadó serege nagyobb volt már a királyénál.

Valahol a Dráva mentén találkoztak a seregek és Imre belátta, hogy az ütközetet okvetlen el fogja veszíteni, legjobb hivei is visszavonulást, menekülést ajánlottak neki. Ekkor Imre király rendkivüli dologra határozta el magát.

Letette fegyverzetét, vesszőt ragadott és hiveit visszatartóztatva, a szál vesszővel egyedül, öcscsének táborába indult. Amikor igy fegyvertelenül öcscsének táborához ért, akkor harsány hangon rájuk kiáltott:

„Majd meglátom, ki meri kezeit fölkent királya és ura ellen fölemelni!“

Olyan méltóság sugárzott arczáról, annyi férfiasság volt egész tartásában, olyan valami dicsőség volt magyar királynak, Szent István, Szent László utódának lenni: hogy senki se merte kezét ellene mozditani. Megdöbbent arczczal, lesütött szemekkel, szótlanul nyiltak meg a felháborodott felség előtt a pártos hadsorok, közöttük a király öcscsének sátrába ment, kézen fogta őt és az ellenséges seregek közepéből foglyul vitte saját táborába s a közeli keenei várba elzáratta.

A Szent István-féle királyság egész dicsősége benn van e páratlan jelenetben. Árpád sarjának hősi elhatározása, merész fellépése dicsfénybe vonja egyfelől a királyt, másfelől a magyar sereg hűsége és lojalitása megaranyozza a nemzetet. Ilyen nemes jellemvonást hiába keresünk a népek történetében! A tekintély szentsége, a király személyének sérthetetlensége, erős, élő hit a magyar nép szivében, amely még akkor is a szivekben ragyog, mikor a hatalom napja már alkonyulni készül.

TATÁRJÁRÁS

IRTA
KABOS EDE

Azt mondta IV. Béla: „Nincs elég tekintélye a királynak!“ S aztán lassankint visszaszedte nemesektől, kis uraktól, amit nekik II. Endre ajándékozott. A nagyobb hatalom meghozza a nagyobb tekintélyt: gondolta. Igaza is volt, ahogy már halandó embernek igaza lehet -- egy pár kurta esztendőre. Mert később már nem volt igaza. Akkor beleszólt a királyok királya, akinek nincs rá szüksége, hogy ajándékok elkobzásával növelje tekintélyét, mert ő maga a tekintély és nincs is kivüle más.

Beleszólt a királyok királya: — elvette IV. Bélától az ajándékokat s azt is, ami már nem volt ajándék. Mindent elvett tőle és a néptől. A hazát is. Csak nyakukra küldte a tatárt s az elég volt. Mégis — ki találja meg kulcsát a csudás rejtélynek? — mikor egyformán koldussá lett király, úr és jobbágy, akkor találták meg egymást s akkor lett igazán tekintélye a királynak. Vagy a királyok királya akarta példával ráolvasni a nagy tanulságot, hogy: nem a gazdagságban van a fejedelmek tekintélye, nem is a hatalomban, de az összetartásban?

A nagy nyomoruságból tanitás fáklyája világitott a szegény IV. Bélának. De nem, késő századoknak is.

I.

A tizenharmadik század derekán járt a magyarság. Nem sok megelégedéssel. Elégedetlen volt a király, hogy tán nem is király, mikor olyan csöpp a tekintélye. Elégedetlen volt a nemesség, hogy volt — nincs, az egyik király ajándékokkal gazdagitotta, a másik meg elvette. Elégedetlen volt a főpapság, hogy király és nemesség pörében tanácsát se kérik. S elégedetlen volt a jobbágyság, amelyiknek hát emberi mérték szerint volt is egy kis oka az elégedetlenségre. Csak ez az áldott magyar föld nem árulta el elégedetlenségét és hajtott dúsan, ha vérrel, ha verejtékkel, ha éppen csak vizzel öntözték. Aki halandó ember volt, mind csak magát szerette, a másikát egyik sem. A föld azonban mindnyájukat szerette.

12

LIEZENMAYER SÁNDOR

MAGYARORSZÁGI SZENT ERZSÉBET

MAGYARORSZÁGI SZENT ERZSÉBET

LIESZENMAYER SÁNDOR

15

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

És akkor valami kiáltás hangzott be az országba:

— Jön a tatár!

Jön? Hát ki az a tatár, hogy igy jelentik messziről? Kevesen tudták még, de a király tudta. Julián szerzetes, aki Ázsiában járt magyar testvérek után, két hirt is hozott a királynak. Egyet jót, de a másiktól a király is megijedt. A jó hir az volt, hogy Julián szerzetes ráakadt az otthon maradt magyar testvérekre s nem is kételkedhetett bennük, mert megértette a beszédüket. A rossz hir meg az volt, hogy a mongolok és tatárok elindultak világgá, mert sarczot akarnak szedni az egész világon. Jaj, ha ez az istentelen horda sarczoló útjában ráveti magát Magyarországra is!

A királyi homlokon talán ott maradt felhőnek az aggodalom, hogy jön a tatár, de a nemesség és a nép nem tudott a királyi homlokról olvasni, a felhőből vihart jósolni. Hovatovább elfeledte maga a király is: — hiszen szivesen felejti az ember a rossz hirt, ha nincs, aki szüntelen eszébe juttassa. És Julián szerzetes nem állt szakadatlan a király háta mögött, hogy megakaszsza a szüntelen torzsalkodást. Folyt tehát a csúf háboru a király nagyobb tekintélyeért, a király tekintélye rovására. IV. Béla csupa szigoruság, a nemesség csupa elfojtott panasz, a nép csupa elégedetlenség volt. S ilyen viharrejtő levegőbe hatolt a hir, hogy: jön a tatár!

A királynak eszébe jutott a veszedelem, a népnek semmi sem jutott eszébe. De ekkor aztán közelebbről is hallszott a vihar szava. A határon megjelentek a kúnok és hirnök kérte a királyt, fogadná kegyesen Kuthen fejedelmet, aki negyvenezer nyílas kúnjával magyar földön keres oltalmat, mikor a tatárok kiverték saját hazájából és már tönkretették az egyesült orosz és kún sereget. Én jövök, Kuthen fejedelem, a népemmel — üzente a menekülő fejedelem — utánam pedig jön a tatár. És jó lesz az nektek magyaroknak is, ha nem lesztek magatok, mikor ez a tatárhad elönti az országotok. Mi már ismerjük őket és velünk is többen lesztek fegyverbirók, ha fel akarjátok majd tartóztatni a veszedelmet!

Ez már elég közel mutatta a veszedelmet. S mégsem a veszedelem volt, amire első sorban gondolt a király és gondolt a nemesség.

A király azt gondolta:

— Hiszen az is jó, hogy a kúnokkal is növekszik a seregem. De az a legjobb, hogy a kúnokkal lebirom a rakonczátlan nemeseimet és van, kikre támaszkodnom, ha ezek a jó urak valami galibát akarnának csinálni. A kúnokkal fogom én engedelmességre tanitani a gőgös urakat.

A nemesség pedig azt gondolta:

— Hogy a király minket szorit, az ugyan nem fáj a népnek. Még örül neki, hogy minket is sanyargat valaki, holott mi folyton sanyargattuk a sze-

gény jobbágyokat. De ha most bejönnek a kúnok s a király megajándékozza őket szeretetével, azzal mégis inkább fellázithatjuk a magyarokat. Mert azt súghatjuk nekik, hogy a király semmit sem adhat a magyarjainak, mindent a jövevény kúnoknak kell tartogatnia.

Különböző okokból tehát, de elég szivesen fogadták magyar földön Kuthent és negyvenezer nyílasát. Csak a nép nem örült. Hogy a kúnokban a segitséget lássa, amelyik erősitheti a veszedelem órájában, ahhoz nem ismerte eléggé a veszedelem nagyságát. De hogy a kúnokban ellenségeit lássa, ahhoz még a nemesség alattomos gyanusitása se kellett, mert gondoskodtak róla a kúnok, hogy a nép valami nagyon ne lelkesedhessék értük. Az állataikat szabadon legeltették a magyarok földjén, tulajdonjogot nem ismertek, loptak, raboltak, asszonyokra és lányokra vetették magukat s ahogy a krónika jegyzi fel róluk, „az urak nyoszolyáját is bemocskolták.“ Hát mit mondhatott volna a nép a kúnokról? Látta, hogy a király pártolja a kúnokat, hallotta, hogy a nemesség mit suttog a jövevényekről, érezte, hogy nyakán ül a kún veszedelem — hát minden vészhirre, mely a tatárok közeledését jelezte, csak azt mondta a nép:

— Nem jön a veszedelem, már itt van. Vagy lehet-e rosszabb a tatár, mint amekkora rossz a kún?

A nemesség felkapta ezt a kiáltást s már hirdetni kezdte:

— A kúnokat a tatárok küldték előre. A kúnok is tatárok.

Igy szövődött, áradt, hullámzott a hangulat s közben a tatárok pusztitva, égetve és gyilkolva jöttek közelebb. A hegytetőkről elnézve a messzeségbe, jobbágyok már láttak itt és ott lángokat fellobogni. Egő városokból, elhamvasztott falvakból szöktek magasba a lángok, mintha elnyujtott rémes kiáltások volnának, messzire hirdetők, hogy: jön a tatár! . . .

II.

Hozott Julián szerzetes üzenetet IV. Bélának a nagy-khántól. Arab betüs, tatár irás volt és Batu khán azt irta benne: „Parancsolom neked, ne tartsd a kúnokat tovább magadnál, nehogy ellenfeleddé legyek miattok. Mert könnyebb nekik megmenekülni, mint neked: nincs házok, sátorban laknak s igy talán elfuthatnak. De te házban lakol, vannak váraid és városaid, hogy fogsz te elmenekülni kezeim közül?“

IV. Béla azt mondta az üzenetre:

— Ellenfelem leszel Batu khán, ha elkergetem a kúnokat vagy ha nem kergetem el. Én hát inkább itt tartom őket, nehogy ők is ellenfeleim legyenek. S ha nincs házok, hát adok nekik, hogy ne legyen kedvök elfutni.

S adott nekik. Mikor már lángok jelezték a tatárok közeledését, akkor is ajándékokkal halmozta el a kúnokat. És mentül rémesebb hirek jöttek a tatárok rettenetes pusztitásairól, annál inkább iparkodott a kúnokat magához hajlitani. S a magyar urak s a magyar nép teli voltak miatta haraggal. Hallották már hirét, hogy a tatárhad közeledik s a magyar határtól öt napi járó földig mindent porrá égetett, férfiakat kardélre hányt, asszonyokat darabokra vágatott, gyermekeket máglyára dobott: idehaza annál több dühvel nézték a kúnt. Sőt amikor Dénes nádor ijedten menesztette futárát a királyhoz és jelezte, hogy a tatárok már a vereczkei szorosnál vannak s az ott emelt torlaszokat a mongol fejszések olyan könnyen hányták szét, mintha csak hitvány kórókból készültek volna: a magyarok nem a tatárok ellen szervezkedtek, hanem a kúnok ellen. S mikor IV. Béla tanácsba gyüjtötte az érsekeket, püspököket, ispánokat és zászlós urakat, hogy velük beszélje meg, mit lehetne a tatárok ellen cselekedni, a nép már nem habozott, hanem megrohanta a Kuthen fejedelem hajlékát, egy szálig levágta az őrséget s aztán egyszerre egy levágott fej röpült az ablakon keresztül az ujjongó tömeg közé.

Az a fej: a Kuthen fejedelemé volt.

De akkor már nem Kuthen volt az egyetlen, aki fejét vesztette. Fej nélkül járt az egész ország. Dénes nádor már nem küldött futárokat, de maga futott lóhalálába Budára s verejték csurgott a homlokáról, mig elmondta, hogy az orosz kapunál csatába ereszkedett a tatárokkal.

— Mi történt? — kérdezte a király.

A nádor alakja megtörött.

— Én vagyok a sereg. Meg talán még vagy ötven ember. A többit levágta a tatár. És most jön, már talán a nyakunkon is van!

Volt bizony. És nem is egyedül a tatár, hanem most már a kún is. Mig a tatár pusztitva és égetve közeledett Buda felé, a fejedelme meggyilkolásán felbőszült kún nép viszont Budáról sietett gyilkolva és égetve a tatárok elé, hogy velük egyesüljön. Az is pusztitott, ez is pusztitott: a király pedig hiába nógatta a magyar urakat, hogy siessenek a sereggyüjtéssel. Oh be lassan gyülekeztek a magyarok! Még Ugrin érsek volt a legfürgébb a seregével. Igaz, hogy leghamarább unhatta is el a tatárok garázdálkodását. Mert rettenetes mulatságokat csaptak útközben a mokány tatárok, akikről Tamás spalatói érsek irásos följegyzésében azt mondja: „Kegyetlenséggel élnek, a kenyértől irtóznak, tisztátalan állatok húsát eszik és lóvérrel megaltatott tejet isznak.“ Ugrin érsek látta ezeket a kegyetlen mulatságokat és seregével megrohanta a tatárokat. Azok meg szokásuk szerint ugy tettek, mintha megfutnának, de lesből hirtelen visszafordultak és egyszerüen elsöpörték a kis magyar sereget. Ugrin érsek nehányad-

magával ugy menekült csak szomoru hirmondónak és röstelkedve mondta Budán a királynak:

— Sereg is volt a hátam mögött, mikor Budára indultam. A sereg már fűbe harapott, tönkretette a tatár. Hát magam vagyok.

A magyarok lassan gyültek s a király okult az Ugrin esetén. Parancsba adta, hogy mig az egész sereg együtt nincsen, senki se merjen csatába ereszkedni. Hogy a tatár időközben vigan garázdálkodott, kisebb baj volt. Mert máskülönben óvatosan viselkedett s ahol nagyobb sereget sejtett, azt a helyet bölcsen elkerülte. IV. Béla tehát két baj közül a kisebbiket választotta s ugy tett, mint az ordasok elől menekülők. Egy kis zsákmányt dobott a kocsijából a toportyánférgeknek, hogy a becsesebbet megmentse tőlük. A becsesebb: a haza volt. Azt kellett megmenteni, ha mindjárt néhány megye bánta is. Végre tán áprilisa volt már az 1241. esztendőnek, mikor a magyar sereg valahogy összesereglett. S akkor Ugrin érsek, aki különben is égett a vágytól, hogy a szenvedett csorbát kiköszörülje, rá tudta venni a királyt a háboruság megkezdésére.

De nehéz szivvel ment bele IV. Béla. Valami rossznak a sejtése ült a lelkén. Elhagyták a kúnok, áltatták a Frigyes herczeg osztrákjai s akiket maga előtt látott: be furcsa érzésekkel jártak a magyarok. Nem szerették egymást, nem rajongtak a királyért s ami mindnél nagyobb baj volt, a haza baja se vette ki őket a sodrukból. Egy kicsit szinte örültek a veszedelemnek, amelyikből inkább jót reméltek a maguk számára. Mert még mindig nem hitték valami nagynak a bajt s ahogy már szokása a magyarnak, fitymálták az ellenség erejét.

— Hogy egy csorda kutyafejüvel ne birnánk! — Csak ilyenformán gőgösködött a tábor.

S szomoruan mondta már a király:

— Nem birtok magatokkal, én se birok veletek, fogtok-e birni az ellenséggel?

Ugy érkezett seregével a Sajó torkolatához . . .

III.

Batu a tulsó parton ütött tábort. Homlokban a Sajó, jobbra a Hernád, balra a Tisza, hátul csupa sűrű erdőség. Akár el is rejtőzhetett Batu a tatárjaival a magyarok elől, olyan kedvező helyen állt a táborával. Ha elnézett a Mohi pusztán, jól látta az egész magyar sereget, mely nem volt kisebb az övénél. De látta azt is, hogy a magyarok ugy körülsánczolták magukat szekerekkel, mintha mozdulni se akarnának, csak aludni.

S akkor azt mondta Batu az embereinek:

— Ne féljetek bajtársak, mert akármennyien vannak is a magyarok, ügyetlenül vezetik őket s azért nem menekülhetnek meg a kezeink közül. Hiszen nyájmódra szűk akolba zárkóztak!

Aztán már be is akarta keriteni az egész nyájat, ahogy a magyar sereget nevezte. Szép lassacskán megindult a Sajó hidjához, ahová a magyarok még őrséget se állitottak. S ha egy orosz szökevény még idejében el nem árulja Batu tervét, talán ott fogják egy szálig a magyarokat, a királyt is. Igy azonban a király öcscse, Kálmán herczeg és Ugrin érsek még jókor érkeztek a hidhoz s a már javában hömpölygő tatár áradatot visszaszoritották. Heves volt a magyarság és különben is szivesen mutatott menekülést a tatár: hát ugy esett, hogy a magyarok a legelső összecsapásban már győzelmet köszöntöttek. Ujjongásuk verte föl a levegőt.

— Diadal! — áradt szét a magyar táborban s már kezdődött a magnum áldomás.

Estére pedig győzelmes tudatban rakták le a fegyvert, hogy nyugodni térjenek. Csak Kálmán herczeg és Ugrin érsek virrasztott a tábor fölött és talán a Gondviselés. (Mert akkor is virraszt a Gondviselés, ha gyarló földi ember azt hinné róla, hogy alszik.) A sereg azonban aludt az áldomás után és verten takarodó tatárokról álmodhatott. Takarodó tatárokról — hát hiszen takarodtak, de erdő rejtette a mozdulataikat s ahova takarodtak, az nagy temető hely volt: a szegény magyar sereg temetője. Az éjszaka homályában lassan visszaszállingóztak a Batu emberei s mire a magyar sereg rémülten kapkodott a fegyvere után, a tatár már körül is keritette. Hullott a nyíl, mint a zápor, némelyiken égő kanócz is volt, hogy legalább sátrat gyujtson fel, ha embert nem talál. S amit nyíl meg nem ölt, kanócz föl nem gyujtott, arra égő haragjával vetette magát a tatár. El kellett a magyaroknak vesztenie a fejét s jó, hogy egy-két ember meg tudta őrizni a magáét. Mert ezek mentették meg legalább a királyt, mikor már minden elveszett.

Micsoda hajsza volt az estig! Erdőkön keresztül, mocsarakon át üldözte a tatár a futó magyarokat. Az erdőket rájuk gyujtották, a mocsarakba belekergették. A sebesült Ugrin érsek a Tisza mocsarába fúlt, Kálmán herczeg Pest felé menekült, onnan Segesdre, onnan a halálba, mert ő is sebeibe halt, a király pedig egy-két hűséges emberétől kisérve futott rokonokhoz, szövetségesekhez, egyiktől a másikhoz és segitséget sehol, de zsarolót és üldözőt mindenütt talált. A szegény magyar seregből pedig aki megmaradt és mocsarat, kúnt, tatárt elkerült, az elszéledt, mint polyva a szélben és erdők rengetegében, avarba temetkezve bujdokolt, hogy legalább hírmondó maradjon a rettenetes pusztulásból.

Az eget lángok, a földet és folyókat vér föstötték pirosra s ez volt az egyetlen kiáltó szin az egész magyar hazában. Máskülönben szürke volt minden, mint az a hamu, melylyé a vad ellenség hazánkat égette.

Járhatott már a tatár feltartóztatás nélkül. Már ellenfelet alig talált, de vadászó kedve támadt s a bolyongókra, a rejtőzökre vadászott. Ugy pusztitotta őket egyenkint, ahol érte, miután tömeg már a menekülőkből se került. S a végpusztulás e rémes napjaiban egyszerre sáskák lepték el a véres mezőket is. És együtt pusztithattak: tatár és sáska. A tatár ette az embereket, a sáska az embereknek valót: Olyan lett az ország, hogy menekülő ha menekülővel találkozott, egymástól is menekültek. Mert minden vadállat közül az embertől riadt meg akkor az ember legjobban. Azt látta a legfélelmesebb vadállatnak. Mégis, ha olykor hallott még arról egy-egy menekülő, hogy Kadán, Küküllő-várán, az Olt mellett, a Bárczaságban még ütköznek a magyarok, bár hiába: valahogy fölragyogott az arcza. Hála a Mindenhatónak, hogy mégis vannak még magyarok, akik fegyvert birnak, akik haláltól nem félnek, akik futva is arra gondolnak valahol, hogy egyszer csak elmulik a tatár, mint az árviz s akkor kijöhetnek az erdő rejtekhelyeiből és talán újra épithetik, újra szépithetik ezt a szegény, elhamvasztott országot . . .

IV.

Ugy tetszett aztán, hogy szinte hamar is virrad. A király pecsétjével levelek jutottak a bolygó magyarsághoz s valaki a király nevében biztatta:

— A kutyák vadságától, dühösségétől ne féljetek, házaitokból ne merjetek kimozdulni. Igaz ugyan, hogy váratlan szerencsétlenség következtében elvesztettük táborunkat, de Isten segitségével rövid időn mindent visszafoglalunk ismét s a harczot bátran megújitjuk. Imádkozzatok azért, hogy az Isten legyen irgalmas és engedje meg, hogy ellenségeink fejét összetörhessük.

Az üzenettől fölemelkedtek a csüggedt fejek, kigyúltak a hamvadt szivek. Sokan visszatértek hajlékaikba, hogy buzgón imádkozzanak. S akkor lecsapott rájuk orvul a tatár. Ő volt az, aki a király megtalált pecsétjével visszaélt, leveleket iratott s a gyanútlan menekülőket igy hálójába keritette. Két oka is volt erre az orv csalásra. Először, ez volt a legbiztosabb mód, hogy senki se kerüljön ki körmei közül; és másodszor, szüksége volt a tatárnak munkás kezekre, hogy a földet megműveljék s a rabló csordának ne kelljen éhen vesznie. Fogoly, megkínzott papokkal leveleket iratott tehát, ráütötte a király pecsétjét s a visszaszállingózó magyarokat aztán

azzal fogadta, hogy vagy fejüket veszi vagy megmunkálják a földet. Nem maguknak, de ellenségeiknek. S elegen akadtak, akik a puszta életükért megtették, hogy tatárnak művelték a magyar földet.

Pedig csak halasztást kaptak ők is, nem kegyelmet.

Krónika maradt róla: Rogerius nagyváradi kanonoké, aki végigszenvedte a tatárjárást, szökött, visszatért, újra szökött és részese volt minden kínszenvedésnek, mely leszakadt a szegény magyarra. Mikor a tatárok Tamáshidát is elfoglalták és fölégették, a szegény kanonok megint futott.

Azt irja:

— Fölborzadának hajam szálai, testem remegni és alélni, nyelvem nyomorultan hebegni kezde, átlátván, hogy közel van az iszonyu halál pillanata, amelytől többé menekülni nem lehet.

Mégis futott, menekült. Szigeteken bujdosott, erdőkbe rejtőzött és mint a többi menekülő, ő sem volt biztonságban. Mert kutyák módjára szaglászott a tatár még a nádasokban is s ahol menekülőt talált, levágta. Később a hamis királyi levelek őt is kicsalták s akkor Rogerius tatárt volt kénytelen szolgálni. De ő hamar észrevette, hogy a tatár kegyelem csak a munka idejére szól s az is kegyetlen kegyelem. És megint szökni próbált. Szolgájával meglapult egy patak gödrében, amelyet galyakkal meg levelekkel takartak be. Ugy feküdtek mozdulatlanul, mint valami sírban, két napig. Nem egyszer hallották az üldöző tatárok lépteit, de visszafojtott lélegzettel állták azt is, ha rajtuk járt a tatár. Harmadnapon az éhség kergette ki önásott sírjukból. Keserü gyökereket kerestek legalább, hogy valamit rághassanak. S ahogy kétségbeesve kapaszkodtak egy fa tetejére, ahol rejtekből kémlelhették az egész vidéket: oh mi rémes kép tárult eléjük. Feldult falvak, dülő tornyok, lakatlan rompuszták. Ember sehol. Csak vérük piroslott a romokon. A mezőkön pedig a burjánból fehérlett sűrűn valami: de nem virág volt, hanem koponyák, emberi csontok. S ilyen úton kellett tovább menekülniök.

Rogerius nem tudta még akkor s akik vele egyidőben száz elhagyott tájról menekültek, azok se tudhatták, hogy a tatárhad közben már takarodik kifelé az országból. Honnan is tudhatták volna, hogy Ázsiában meghalt Ogatáj főkhán s Batu most már okosabbnak vélte hazasietni, nehogy távollétében többet veszitsen, mint amennyit az elpusztitott magyar földön nyerhet. A menekülők tehát szerencséről beszéltek, hogy tatár nem állta már útjokat, holott a tatár akkor az ország szélén pusztitott már, csak ugy hazatérőben, mulatságból. S a magyar bujdosók egymásra akadtak és megismerhették közös nagy nyomoruságukat. De még mindig nem merészkedtek a városok közelébe. Nádasokban, mocsarak közelében, erdőkben

éltek csoportostul s az volt az ünnepnapjuk, ha szomoru asszonyok lisztből és tört cserfahéjból valami ennivalót sütöttek, amit boldogan neveztek el — kenyérnek. Oh hogy újra ehettek valamit, ami hasonlitott a kenyérhez. Mert az erdei tűz köré gyülve, sírva emlékezvén a még nagyobb nyomoruságra, égő szégyenkezéssel vallották meg egymásnak a bujdosók, hogy emberhús-evésre is vetemedtek. A nyomoruság, az éhség, a gyötrelem kiváltotta belőlük az — állatot.

És járván az erdőket, kutatván a bujdosó társakat: tengődtek a magyar sivatagon a bujdosók. Most látták csak, hogy mit művelt a tatár végig a szerencsétlen országon. Oh nem is volt ez már ország! Temető volt, az is feldúlva. S akik benne jártak, talán nem is voltak eleven emberek, de kisértetek.

Egyszer csak szállt a hír eleven sírról eleven sírra.

— Hazajött a király!

És a kisértetekbe élet szökött. A bujdosókból emberek lettek. A szürke romokra életszint föstött a nap. Valami csudálatos melegség áradt el a levegőben. Hazajött a király! Most már szerették a királyt. Most már volt tekintélye a királynak. Most már tudta a király, hogy szeretet az ő legnagyobb hatalma, szeretet az ő tekintélye, fegyvere, mindene . . .

V.

Emberek elpusztulnak, igazságok megmaradnak. A tatárjárás áldozatai temetetlenül hevertek, lelkük elszállt, poruk a földet termékenyitette: nincsenek. A magyar nemzet szent hivatását azonban tatár se ronthatta le. Az emberek elvesztek, a nemzetnek meg kellett maradnia. S maroknyi magyarjaival a visszatért IV. Béla meg tudta cselekedni a csudát, hogy újjá teremtette a magyar hazát. A tatárjárás tüzében minden megtisztult. A király jobban lehajolt népéhez, a nép jobban felemelkedett királyához: a vérben nemesedett magyar föld pedig dúsan osztotta az áldást királyra, népre egyaránt. S a magasságos égben mosolyogva nézte a magyarok Istene, hogy a nyomoruságból is kihajt nemzeti dicsőségünk káprázatosan szép virága. Mintha kellett volna a tatár csapás: tanulságul királynak, népnek, mindeneknek . . .

13

GRÜNWALD BÉLA

A TATÁRJÁRÁS

A TATRÓLRÓL
ORDINARD BÉLA

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

AZ ÁRPÁDHÁZ SZENTJEI

IRTA
DEDEK C. LAJOS

Sárgult lapjain középkori krónikáknak sok dicsőséges dolgot olvasunk nemzetünk múltjáról. A pogány magyarok haditettei rémülettel és rettegéssel töltötték el Európa népeinek szivét; a keresztény magyarok fegyelmezettsége, a soraikból kikerült szentek magasztos alakjai ámulatba és csodálatba ejték őket. Méltán. Virágos kert, a szentek valóságos otthona volt az ifju Magyarország, Mária dicső hona.

A legválságosabb pillanatokban pattant ki a nemzet testéből első királyunk, a nagy és bölcs honalapitó István. Az ő királyi törzséből sarjadzott szent Imre, a szűzesség virága; szent László, az erő és akarat megtestesülése; boldog Kálmán a tudással és boldog Salamon a töredelemmel elegyitett áhitat képviselője. Az ő nyomdokán haladva szentelte meg vére hullásával a hazai földet szent Gellért, az első vértanu; tőle tanult buzgalommal mívelé az Úr szőlőjét boldog Mór, a püspöki méltóság ősalakja. Szent András a szkalkai hegyek rengetegében a remete élet szigorával edzette hirnevét s méltó tanitványában szent Benedekben talált hű követőre.

Az Árpádok családja rövid félszázad alatt a katholikus egyháznak aránylag több szentet adott, mint a többi uralkodó család együttvéve egy évezred folyamán. Szent Hedvig, Lengyelország és Szilézia herczegnője, ennek leánya boldog Gertrúd a trebniczi kolostor fejedelem asszonya. IV. Bélának gyermekei közül kivált szent Margit, a keresztény alázatosság és szerénység mintaképe; szent Kinga, Lengyelország védő szentje. E törzsből fakadt boldog Erzsébet, a margitszigeti zárda buzgó fejedelemnője; boldog Jolánta portugalliai szent Erzsébet nagyanyja; boldog Ágnes, Csehország tiszteletének hő tárgya, szent Lajos, Toulouse nagy püspöke. Igaza van, nagy igaza a szent István után áhitozó régi magyar éneknek, mikor a természetesség egyszerü hangján zengi: Virágos kert vala hires Pannonia, mely kertet öntözé híven szűz Mária.

E virágos kertnek azonban legdíszesebb virága, legbájosabb rózsaszála, a kedves, a jó, az édes, a szent jelzőkkel illetett magyarországi szent Erzsébet, II. Endre leánya, Lajos thüringiai herczeg hitvese vala.

Az örök hirü wartburgi dalnokversenyen történt. Thüringia művészetpártoló fejedelmének Hermann grófnak elnöklete alatt a németek hat legelőkelőbb mester-dalnoka versenyzett egymással az elsőbbség miatt. Ám itéletet mondani senki nem tudott. Elhivatták tehát Magyarországból Klingsohr mestert, Endre magyar király udvari tudósát, a hét szépművészet, a csillagászat és szellemidézés nagy mesterét. Láthatatlan módon akkor jelent meg közöttük, mikor Stetgreff hires vendéglőjében esti pohár mellett egybegyülekezve valának. Nagy tisztelettel fogadták a hires tudóst, hódoltak előtte. Majd csudálni kivánván tudását, kérve kérték mondana nekik újságot. Engedett a sok nógatásnak Klingsohr, felállott s miután a nyitott ablakon át sokáig figyelemmel nézte volna a csillagokat, ily szóra nyilt ajaka: „Uj és örvendetes dolgot hirdetek nektek; szép csillagot látok emelkedni Magyarországban, mely sugárait széthinti Marburgra s innen az egész világra. Ez éjen Magyarország királyának leánya született. Erzsébet lészen neve s Thüringia uralkodó herczeg fiának Lajosnak leend hűséges hitvese. Szent légyen ő és szentsége örömére meg vigaszára leend az egész kereszténységnek!“

Megfelelt a nagy várakozásnak a magyar mester. Igazságot tett a verseny-dalnokok között s azután, mint jött, egy éjen át, visszaszállott Magyarországba. Hermann herczeg fülében azonban folyton ott csengett az örvendetes jóslat s nem hagyott nyugtat szorgos atyai szivének. Igy beszéli el ezt a thüringiai néphagyomány.

*

Távol keleten, szép Magyarország legtávolabbi részében, a mai Sárospatakon, azon a napon és abban az órában, amikor Klingsohr mester jövendölése elhangzott, meráni Gertrud a magyarok királynéja, II. Endre hitvese, leánygyermeket szült, aki a keresztség szentségében Erzsébet nevet nyert.

Harcz és háboru zajától visszhangzott az ország. De mint hajnalcsillag a szürkület nehéz párázatán, ugy tünt fel a csudálandó gyermek a magyar haza egén. Egy pillanatra eloszlott a békétlenség. Nyugalom szállt a szivekbe! Egy vándor szerzetes, kit négy évi vakságából a kis Erzsébet parányi kezének érintése gyógyitott volt ki, lelkendezve beszélte róla Thüringiában: „Egész Magyarország örvend e gyermeknek, mert magával hozta a békét!“

Titkos öröm dobbantá meg e szavakra Thüringia fejedelmének apai szivét. Reá tekinte szépen fejlődő fiára, jövendő örökösére Lajosra s mig szeme az ifju délczeg termetén pihent, gondolata elszállt a magyarok honába. Ahhoz a kisded királyi szűzhöz, ki boldogságot és üdvöt volt

hivatva árasztani hatalmas fejedelmi házára. Mult az idő s megérlelé méhében a jövendőt. 1211-ben fényes küldöttség jelent meg Magyarország határváránál Pozsonynál, hol őket II. Endre fényes udvara körében fogadta. Leánynézőbe jöttek. Thüringia uralkodó grófja küldötte őket, hogy feleségül kérjék Lajos herczeg részére a kisded Erzsébetet. Az volt ugyanis fejedelmi körökben a szokás, hogy azokat, kiknek később egész életöket, mint férj és feleségnek együtt kellett tölteniök, közösen neveltették. Fenséges gondolat! A testvér nevezet a házastárs megszentelt nevezetével elegyült össze!

Nagy volt a vigalom Pozsony várában. Az ország főurai és hatalmasai ugy határozták, hogy teljesiteni kell a jeles herczeg kérelmét. Három napig szólott az ének, hangzott a dal, mig végre ütött a válás szomoru pillanata. Aranynyal és ezüsttel gazdagon himzett ruhába öltöztették a négy éves kis Erzsébetet s gazdag mívü tömör ezüstbölcsőbe fektetve adták át a küldötteknek. Sírva ölelte meg leányát a királyi anya, gondokba merülten állt fölötte Endre király. „Lovagi becsületedre bizom legfőbb vigasztalásomat," mondá Vazula lovaghoz fordulva. Gertrud könyes szemekkel esdve nézett reá. „Szivesen veszem őt oltalmamba és mindenkor hive leszek," hangzott a lovag nyilt és őszinte válasza.

*

Idegen földre vitték a kisded csemetét, idegen talajban nevekedett viruló hajadonná. Szive mélyén mégis ott pihent a magyar érzés, ereiben buzgott az ősi vér. Egyszer részesülhetett csak, rövidre szabott élete folyamán abban a szerencsében, hogy hazai földet taposott ismét lába. 1222-ben, már férje oldalán, nagy fénynyel vonult be a magyar királyok székesvárosába. Részt vettek atyjának, Endrének második esküvőjén, melyet a konstantinápolyi császár leányával, Courtenay Jankával ült s azután búcsut vettek s eltávozott körünkből a kedves Erzsébet örökre, hogy soha viszont ne lássa többé drága szülő honát.

Gyermekévei idegen udvar idegen légkörében nem igen voltak rózsákkal himezve. Akkor volt csupán boldog, mikor ott térdelhetett a wartburgi ősi vár kisded kápolnájának kemény kövein és mikor szivének második nemes virágát, a jótékonyság élő erényét gyakorolhatta. Nem láthatott könyet anélkül, hogy azt letörülni, sebet, hogy azt behegeszteni ne igyekezett volna. Mig gyermek volt, játékait és a neki juttatott inyencz falatokat, mikor felnőtt, pénzét, ékszereit, sokszor öltönyeit osztogatta szét a szegények és nyomorultak között. Egykor már asszonykorában fényes ünnepélyre indult. Rajta volt fejedelmi köntöse s drága szőrmével, selyemmel, arany meg ezüst mívekkel ékesitett köpenye. Útjában egy

elnyomorodott koldusra talált, ki esengő szóval kért tőle alamizsnát. Pénze nem volt s a szegény koldus rongyokban didergett a csípős hidegben. Mint a villám, ugy siklott végig tekintete a meleg köpenyen s a gondolatnál is gyorsabban lekapta azt vállairól, hogy befödje vele a koldus fázó tagjait. Ám ugy kivánta az udvari szokás, hogy vendégei előtt drága köpenyben jelenjen meg s mivel elajándékozta most egyetlen fejedelmi díszét, nyugodtan visszatért lakosztályába, nem gondolva többé a vendégséggel, hol köpeny nélkül ugy sem jelenhetett volna meg. Ám nagy meglepetés érte. A köpeny, melyet elajándékozott volt, ott függött hálótermében. Ki volt vajjon e koldus, ki oly csodálatos módon visszavarázsolta a nyert ajándokot szobájába? Erzsébet érezte, hogy Ő volt, ki mondá: amit egynek tesztek a szegények közül, azt nekem teszitek, s hő imában imádta az örök jótékonyságot, az örök szeretet zálogát, Jézus Krisztust, Isten egyszülött fiát.

Alázatos vala és szerény. Bármennyire megkivánta az udvari szabály, ő nem akart fejedelmi koronával ékitve belépni a templomba, hol tekintete az Isten fiának töviskoronáján akadt meg. Ilyenkor letette maga mellé a földre koronáját s mint más közönséges halandó térdre borulva imádta Urát. Saját kezével ápolta a betegeket, mosta sebeiket, tisztogatta ruháikat és a magukkal tehetetleneket gyakran önkarjain emelgette. Nyájas és szelid volt az érintkezésben, kerülte a zajos vigalmakat s a kor aszkétáinak szokása szerint kinzó övet viselt ágyékai közül. Mindezt nem szivesen látta az udvar csillogáshoz s a külső máz bámulásához szokott népe. Zsófia, a különben jószivü anyaherczegnő sokszor keményen korholta, az udvaronczok aljas serege durva gúnyjaival illette őt. Ő pedig nagy alázatosságában meghajtá fejét, türt és szenvedett, de soha egy pillanatra sem tagadta meg szent hajlamait, vallásos áhitatról folyó természetét.

Megindult tehát ellene az udvari cselszövények árja. Néhány bizalmas barátnőjét kivéve, mindenki ellensége volt az udvarnál. Meg is mozgattak minden követ, hogy elidegenitsék tőle ifju jegyesének, a deli Lajos herczegnek szivét. Egykor Varila lovag kiséretében vadászni indult az ifju herczeg. Thüringia legmagasabb hegyének, az Inselbergnek lábainál, illatos pázsiton heveredtek le, hogy kipihenjék a nap fáradalmait. Az ifju fejedelem beszédes kedvében volt s a hű lovag, ki egykor elhozta s oltalmába fogadta a kis Erzsébetet, a szép herczegnő ellen inditott hajszára forditotta a szót: „Látod e hegyet előttünk? volt a herczeg válasza. Ha aljától kezdve egészen csúcsáig aranyból volna és nekem adatnék azon feltétel alatt, hogy Erzsébetet visszaküldjem, nem tenném. Gondoljanak és beszéljenek róla mások bármit is, én csak ezt az egyet mondhatom: szeretem őt szivem egész hevével. Erénye és áhitatossága kedvesebb előttem az egész földnél és a világ minden gazdagságánál!“

14

THAN MÓR

KÚN LÁSZLÓ ÉS HABSBURGI RUDOLF TALÁLKOZÁSA A MORVAMEZEI CSATATÉREN

KÚN LÁSZLÓ ÉS HABSBURGI RÓDOLF TARJÁNKÖZÉSE A MORVAMEZEI CSATÁTEKEN

TÁHAN MÓR

14

MEGYEI KÖNYVTÁR MISKOLC

1220-ban Wartburg várában végbement az esküvő. Erzsébet ekkor tizennegyedik, Lajos herczeg huszonegyedik életévében vala. A menyasszony bájos és szép volt. Alacsony, de karcsu és finom termetét nagyban emelte a magyaros szabásu ruha. Barnás és hamvas bőrét dicsfényként övezte hosszu barna haja, arczán az élet rózsái ragyogtak, nagy szemeiben a gyöngédség, szeretet és irgalmasság szent tüze lobogott. Rég látott világ boldogabb, odaadóbb párt náluknál. Kétségtelen, hogy a szent nők között a keresztény házaséletnek oly tökéletes példáját, minő Erzsébet volt, nem találhatni.

A szűzesség liljoma kivirágzott. Négy izben hajtott erős, életre való sarjat az ősi Thüringia ifju uralkodójának ága. Tizenhat éves korában lett először anyává Erzsébet. Kreutzburg várában adott életet egy fiunak, kit a túlboldog apa Hermann névre kereszteltetett. 1224-ben egy leányt szült, ki Zsófia nevet nyert; ez később a brabanti herczegnek lőn nejévé s a hassiai uralkodóház törzsanyjává. Két más leánya, Zsófia és Gertrud még a bölcsőben Istennek ajánltattak s utóbb az Úr jegyesei gyanánt föl is vevék a fátyolt.

Az anyaság örömei s az udvar fényes hódolatai közepette is Erzsébet az önsanyargatás, alázatosság és legbuzgóbb áhitatosság erényeit gyakorolta. Fáradhatatlan volt a szegények nyomorának gondozásában és határtalan a szeretetben. Lovagias férje, kinek jelmondata: buzgóság, szűzesség, igazság vala, nem vetett gátat sem áhitatosságának, sem jótékonyságának. Sőt előmozditotta azt, kivált ama csodás rózsajelenet óta, mely Erzsébet szent életének talán legismertebb mozzanata.

Egykor ugyanis a kedves szent Erzsébet köpenye alatt élelmiszerekkel telt nehéz kosarat czipelt. Egy hegyi ösvényen a liliom mezőre iparkodott, hogy várakozó szegényeit kielégithesse. Útjában találkozott férjével, ki látván a teher alatt görnyedező szerető nőt, mosolyogva lebbenté szét köpenyét. És ime, az élelmiszerekkel telt kosár, bár késő ősz ideje vala, gyönyörü illatos rózsákkal volt tele. Lajos megérté az Úr kegyes csodáját, kiválasztott egyet a rózsák közül s azt szent talizmánként őrzé élete végéig.

Nem sokáig tartott e napsugaras boldogság. Beborult az ég a szerető pár felett. Keresztes hadba indult a keresztény világ. Lajosnak is mennie kellett. Hű neje elkisérte a határig s alig tudott kibontakozni ölelő karjaiból. Talán érezte, hogy utolsó ölelésük vala. Nehány hónap mulva jött a lesujtó gyászhír: Lajos herczeg Ottrantóben meghalt. És ezzel megkezdődött a szegény Szent Erzsébet földi kalváriája, amelyről oly nagy igazán mondá a kor legnagyobb szentje, Assisi Szent Ferencz: Szegény volt e fejedelemné gazdagságában és mérhetetlen gazdag volt szegénységében.

Erzsébet ajkairól ismételten hangzott e fohász: Óh Uram! nem hálálhatom meg eléggé, hogy alkalmat adtál nekem fölkeresni a szegényeket, kik legdrágább barátaid és megengedted, hogy magam szolgálhassak nekik.

Most szegény volt ő maga is. Az udvari cselszövény kiüldözte őt otthonából. A megtört özvegy négy apró gyermekével, télben, a legnagyobb hidegben, futó koldussá lett. Elűzték minden nélkül, sőt szigoru tilalmat adtak ki, hogy senki befogadni ne merészelje. Mikor Wartburg hegyének aljához ért és belépett Eisenachba, ama városba, melyet egykor, nem is oly régen, szeretetével elárasztott, könyörtelen szivekre talált. Az új uralkodó parancsa előtt meghunyászkodott a nép; ajtótól ajtóhoz járt a megalázott herczegnő és nem nyilt meg előtte hajlék. Egy elhagyatott színben vonult meg gyermekeivel s csendes önmegadásban, két keze nehéz munkájával kereste azt a száraz kenyeret, melynek java részét gyermekeinek táplálására forditotta.

Az özvegy szerencsétlenségének, a wartburgi udvar galád eljárásának hamar híre ment. Maga Zsófia, az anyaherczegnő, értesité erről a rokonokat, miután másodszülöttének, az uralkodó herczegnek kemény szivét meglágyitania nem sikerült. Mindenünnen jöttek a kegyes rokonok, hogy biztos födél alá segitsék a szegény Erzsébetet. Jöttek a magyar király követei is, hogy fénynyel és díszszel, rangjához illőleg kisérjék őt vissza hazájába. Nehéz szivvel, de tagadó választ adott nekik. Az ő nagy szelleme bűnnek tartotta volna azt, ha csupa merő kényelem-szeretetből elhagyta volna azt a földet, melyen egykor boldog órákat élt át.

— Itt peregtek le édes napjaim, itt akarom fenékig üriteni a keserüségek poharát. Fejedelemasszonya valék e népnek, gyávaság lenne körükből távozni, mert Isten ő szent felségének tetszett a megpróbáltatás nehéz napját deriteni reám.

Ott maradt. Élt, mint egyszerü és szegény özvegy, mint a rokonok kegyelemből elfogadott vendége. Előbb a kitzingeni zárdában, hol Mathild herczegnő, anyósának, Zsófiának nagynénje volt a fejedelemasszony és hol két leánygyermeke örökösen megmaradt; utóbb nagybátyjának: Egbert bambergi püspöknek kegyéből a battensteini várban vonult meg. Ekkor már nagy híre ment özvegységének és hatalmas urak kezdtek versengeni birhatásáért. Ő pedig ragaszkodott özvegyi fátyolához és tagadó választ adott.

Könyekkel volt vegyitve a középkor egész költészete és vallásossága. E könyek isteni ajándéka volt az az áldozat, mely Jézus Krisztus érdemeinek részesévé avatta a hivőt. Erzsébet is csak e könyekben talált vigaszt és ifjukora daczára hősies lélekkel tűrte szenvedéseit.

Bús özvegységének harmadik évében hírül hozták neki, hogy hű lovagok hazahozták szeretett férjének földi maradványait. Megujult szivében a fájó seb, de behegeszté azt az a vigasztalás, melyet az édes ereklyék látása okozott. Reyhartsbrunban, hol Lajos eltemettetni kivánt, a gyászszertartás napján összegyült egész Thüringia. Ott volt a keményszivü Henrik herczeg is, Erzsébet üldözője. És a korán elhunyt ifju fejedelem ravatala a béke szent oltárává leve. Henrik herczeg ünnepélyesen bocsánatot kért a kedves Szent Erzsébettől és az ország főurai előtt tett nyilatkozattal visszahelyezte őt özvegyi jogaiba, gyermekeit apjok örökségébe.

Erzsébet pedig megnyervén ismét a világot, lemondott a világról. Marburgba vonult, melyet Henrik herczeg örökjoggal birtokába bocsátott volt s ott belépett Szent Ferencz rendjének harmadszabályosai közzé. Szeretett volna tulajdonképpen Klarissza apácza lenni, ezt azonban gyóntatója, marburgi Konrád, gyönge egészségére való tekintetből, nem engedte meg neki. Korlátlan hatalmu grófnéja volt ő Marburgnak és vidékének, ő azonban nem élt e jogával. A Lahm-patak kies partján fekvő Wehrda faluban egy rongyos kis gunyhóban vonult meg s folytonos ima, önsanyargatás és elmélkedés között töltötte napjait. Egyik alapitványát a másik követte, ugy, hogy 22 éves korában joggal mondhatta magáról az apostollal: „Élek, de már nem én, él pedig bennem Krisztus.“ Alig maradt annyi birtokában, hogy legszükségesebb kiadásait fedezhette.

*

Lágyan zsonganak Marburg környékén a harangok . . . Temetnek . . . Meghalt a kedves, a Szent Erzsébet. Élete 24-ik évében ragadta őt magához a Mindenható. Mintegy két héttel halála előtt, az éj csendjében, megjelent előtte a világ üdvözitője: „Jöjj Erzsébet, kedves jegyesem, igy szólt hozzá, gyöngéd barátnőm, jöjj kedvesem velem azon hazába, melyet számodra öröktől fogva készitettem: jöjj, magam foglak odavezetni!“ Forró lázt kapott és két heti, nagy türelemmel elviselt betegség, ájtatos előkészület után, 1231. november 19-én éjjel felszállott lelke a magas egekbe. Négy napig feküdt a ravatalon, mert a nép látni óhajtá drága úrnőjét s nem tudott elbúcsuzni a kedves szenttől. Végre november 24-én, egész Thüringia jelenlétében, az általa alapitott kórház imaházában örök nyugalomra helyezték.

Meghalt, ereklyéi szétszóródtak, de emléke Isten és a magyar név dicsőségére, élni fog időtlen időkig!

A MORVAMEZEI ÜTKÖZET

IRTA
VARGA OTTÓ

Évezredes küzdelem folyik a germán és szláv világ közt Közép-Európa keleti szélein, az Elba-Visztula közt, a Szudeták vidékén és az Alpok keleti aljában. A küzdelem hol nyilt, hol rejtett; majd ez, majd amaz nyomul előre a másiknak rovására és foly a harcz minden eszközzel, amit csak vallás, műveltség, politika, gazdasági érdekek, nyers erőszak nyujthatnak. Folyt már másfél évezreddel ezelőtt és folyik napjainkban is.

Az évezredes kérdés ez volt: germánná legyen-e minden a Visztuláig, Kárpátokig és le a Dráva-Duna vonaláig; avagy szláv tenger boritsa el a földeket az Elbáig, a Szudetákig és az Alpok havas bérczeiig?

Európa két nagy nyelvcsaládjának e világkérdésére mi adtuk meg a feleletet nem egyszer azon ezer esztendő alatt, amióta e kérdéses területen hazát szereztünk és a Kárpátok-övezte Közép-Duna mellett hatalmi állást foglaltunk.

Első és minden további időkre elhatározó feleletünk mindjárt honfoglalásunk volt.

Szláv vizek boritottak akkor mindeneket az orosz alföldektől az Elbáig, a Cseh-erdőig, az Alpokig, a Balti-tengertől le a Balkán alsó széleiig. Sekélyek voltak e vizek, de itt is, ott is medret ástak, mélyültek, szláv országocskák keletkeztek, amelyekben eltünt a germán elem mindenütt, amint nálunk a Dunántúlon. És vele tünőben volt az a román-germán művelődés is, melynek gyönge palántáját Nagy Károly ültetgette.

A germán világra nézve e válságos időpontban jelent meg a Közép-Dunánál a magyar 900 körül Kr. u. és megjelenése nagy változásokat okozott Közép-Európának a két nagy nyelvcsalád közt vitás terein. A magyarság ketté vágta a mindent megfojtással fenyegető északi és déli szláv-világnak ölelkezését és honalkotásával, a Közép-Duna vidékein talált szlávoknak hova-tova való fölszivásával örökre elválasztotta az északi meg a déli szlávot egymástól.

Igaz, hogy a magyarság a kardjával ekkép meghóditott Közép-Duna vidékeit nem a germán világ németei, hanem a maga számára szerezte

meg: mindamellett még igy is nagy szolgálatot tett a németeknek. A rájuk nézve is félelmes szláv birodalom helyén az ő nyugati műveltségükhöz csatlakozó magyar állam keletkezett, mely bár független maradt tőlük, de ép e függetlenségében nekik is, műveltségöknek is hatalmas oltalmazója lett századokon át Kelet népei ellen, ma is elválasztja a félelmes számu szlávságtól őket anélkül, hogy rájuk nézve veszedelmes volna. Még többet segitett rajtuk azzal, hogy a magyar által szétválasztott északi szláv országokat most már a németség hatalmi körébe vonhatta és saját nyugati műveltségének reájuk való kiterjesztésével azokat még a többi szlávoktól is újból elszakithatta. Három darabra, — észak, dél és keletre — zúzódott ekkép nemzetünk föllépésével az egységesnek készülődő szláv világ; ezer éves elkülönülésében a daraboknak egymástól elütő nyelve, műveltsége, története támadt és ez uton még a lehetőség is megszünt, hogy Közép-Európában valaha egy, északot és délt átfogó, a Nyugattól elütő műveltségü, nagy szláv birodalom keletkezzék.

Multak a századok a német, a magyar és az általuk elválasztott szláv népek fölött. A nagy Németország erejét kimeritette a fényes, de végzetes római császári politika. Darabokra bomlott és darabjait ragadozta nyugaton a franczia, belsejében pedig fejetlen, önmagával is jótehetetlenné vált. Ugyanakkor Magyarországot is végzetes csapás érte: földre gázolta a világrontó tatárjárás és egész belső szervezetéből kiforgatta. Az egymásra utalt két nemzetnek emez elgyöngülésével nyomban jelentkezett is a századokig elnyomott szláv veszedelem a XIII-ik század derekán.

II. Ottokár volt akkoriban Csehország királya, aki német és magyar szomszédainak gyöngeségét ugyancsak fölhasználta. Csakhamar megszerezte az éppen akkor kihalt Babenbergiek osztrák herczegségét: Ausztriát, Stájert, Karinthiát, Krajnát; a freisingi és salzburgi püspököket keményen szorongatta, mig a bajor herczegek a meddő ellentállás után a hozzá való csatlakozásban kerestek menedéket. Ugyanilyen formán járt el velünk, magyarokkal is. Közel atyafiságban állott a magyar királyi házzal, de ez a rokonság is csak arra való volt neki, hogy beleavatkozzék a királyi ház viszályaiba, egymásra uszitsa az apát és fiut és ez úton zsákmányolja az ország nyugati vármegyéit és azokat alkalmilag magához rántsa. Dühös ellenségeskedés is ütött ki az addig mindig jó viszonyban élt két ország között; IV. Béla, V. István és ennek fia: IV. vagy Kún László idejében, szinte 30 esztendőn át egyre viaskodnak. Kivált V. István és ennek családja volt végképpen elkeseredve; hadra-hadat inditottak Ottokár ellen, cselt is vetettek neki: de a hős cseh kijátszotta a cselt, leverte a hadakat, tovább hóditott le az Adriáig, pusztitotta, magához ragadta a kis Alföld vármegyéit: a tatárjárástól beteg ország nem tudott vele boldogulni.

A dolgok ez állásában a német fejedelmek elvégre császárválasztásra szánták el magukat és császárrá választották Habsburgi Rudolfot, egy kisbirtokos, de tekintélyes svájczi grófot, akinek tekintélye egyesithette mindnyájokat a gyűlölt Ottokár ellen, hatalmától pedig még se kellett tartaniok. Ottokár elértette a választást. Tisztában volt vele, hogy összehóditott birtokaiért életre-halálra meg kell küzdenie, hiszen birodalmi törvény is tilalmazta két oly nagy hűbérbirtoknak egy kézben való egyesitését, mint a minő volt Csehország és az Osztrák-herczegség. Abbanhagyta tehát a Magyarországgal való ellenségeskedést, kivonta hadait az országból, kereste a magyar udvar barátságát, atyafiságot emlegetett és szövetkezést sürgetett, olyat, a minő régen volt és az ő ellenségeskedéséig mindig is volt a két ország között.

De ugyancsak ez útra jutott hamarosan Rudolf császár is. Ottokár nem ismerte el császárának és amikor ez Ausztria átadását és Csehországra nézve is a hűségeskü letételét követelte: akkor gúnyosan beszélt a „kis grófról“ és azt mondta róla, hogy a magas császári trónon szédül a feje. Rudolf baját azután fokozta, hogy Ausztria népei is inkább szítottak Ottokárhoz, mint a távoli Rajna-vidék idegen lovagjához; a herczegei pedig ugyszólván segitség nélkül hagyták, amint észrevették, hogy a „kis gróf“ még nekik is igazában császáruk, uruk akar lenni. Elhagyatottságában tehát Rudolf is a magyar udvarhoz fordult, hízelgőbbnél hízelgőbb leveleket irt hozzája, fiává fogadta az ifju Kún László királyt, a király öcscsének egyik leányát adta jegyesül, a magyar főurakat elárasztotta igéretekkel, birodalmi kitüntetésekkel, hiszen — irta — ő érzi magát különösen megajándékozottnak, ha ilyeseket nekik adhat, mivelhogy semmit sem is visel inkább szivén, mint Magyarország régi dicsőségének helyreállitását. Mindennek pedig egy volt a czélja: hogy Magyarország vele és ne Ottokárral szövetkezzék. A germán-szláv világkérdés igy jutott újra a magyar nemzet kezeibe és itt kellett eldőlnie újból, hogy Közép-Európában szláv vagy német nép uralkodjék-e tovább? Olyanok voltak a körülmények, hogy szinte előre lehetett látni, hogy amely részre a magyar áll, annak számára biztositja a jövendőt.

Évekre terjedő huza-vona támadt a két ellenfélnek ebből a nagy igyekezetéből a magyar urak között, végre is azonban győzött az a párt, mely az utóbbi évtizedek sok megaláztatásáért a boszuállást és a Habsburgi Rudolffal való szövetkezést tűzte zászlajára. Népszerü is volt e politika, ugy, hogy amikor 1278 nyarán törésre került a dolog: a tizennyolcz éves ifju király személyesen szállt táborba Székesfehérvárott és mihamar negyvenezer magyar és tizenhatezer kún vitéz sereglett köréje. A császár is fegyverkezett, de alig tizezernyi hadat tudott csak összegyüjteni, azzal Ausztria keleti

széleire szorult és ott ugy várta a magyarok segitségét — saját szavai szerint — miként az Istenét. Augusztus közepén megérkezett a várva-várt segitség, a szövetséges hadak egyesültek és a hónap 26-án, a Morvamezőn, döntő csatára keltek Ottokárral. „Krisztus“ és „Prága“ jelszavakkal omlott a két hadsereg egymásba, és mire a nap lehanyatlott, teljes szétszórtságban viaskodott a cseh sereg a győzelemnek reménye nélkül. A büszke király nem akarta túlélni birodalmának romlását, ellenségeinek legsűrűbb sorába vágott ekkor, ott küzdött egyhalálig, mignem tizenhét sebből vérezve, haldokolva bukott le lováról és elveszett. Könnyü magyar és kún lovasság száguldó paripái vágtattak át holttetemén, üldözőbe vették futó hadát, kezükbe kerültek sátra és kincsei és sok cseh főnemessel együtt a meghalt király egyik fiát is elfogták. Teljes volt a diadal és a hatalmas Ottokárnak szláv birodalma a magyar kardok csapása alatt ott, a Morva vize mellett, Dürnkrut táján összeomlott. Ugyanakkor pedig fölemelkedett a Habsburg-ház hatalma, amelynek trónját Magyarország mentette meg, hogy ez a ház folyton emelkedve, utóbb trónunkra jusson és maradékaiban azon uralkodjék maig.

Ott, a diadalmas csatatéren sietett köszönetet mondani az öreg császár az ifju magyar királynak a győzelemért és kijelentette, hogy sem ő, sem utódai soha nem fogják felejteni, a mivel a nemes magyar nemzetnek tartoznak. „A nyelv meg nem mondhatja, a toll le nem irhatja véghetetlen örömünket — irja utóbb küldött levelében László királyhoz — hogy oly nagylelküleg és oly hatalmas erővel keltetek közös sérelmeink megboszulására a közös ellenség ellen. Miért is Istent dicsérve, a legnagyobb hálát mondjuk királyi Felségednek és fenhangon igérjük, hogy a nektek fogadott szövetségtől semmiféle viszontagság nem fog bennünket elhajlitani és ügyeiteket mindig és mindenben saját ügyeinknek fogjuk tekinteni.“

A magyar dicsőség e fényes napját ábrázolja Thán Mór gyönyörü festménye. Középen a hálálkodó császár és az ifju magyar király találkoznak a diadalmas csata szinhelyén; az előtérben pedig lovához teritve fekszik az elesett cseh király, ki előtt foglyul esett fia térdepel. Balról német, hátul és jobbkéz felől magyar és kún vitézek alakjai láthatók, kik közül egyik győzelmes rivalgás közt száguld előre a levert ellenségnek zsákmányul ejtett lobogóival.

Mi más lesz egész Európának története a magyar nemzetnek ez elhatározó erejü közbelépései nélkül! És amikor most a közép-dunai erők mesterséges egyensulya újból minden eresztékében bomladozik: meritnek-e az intéző körök annyi tanulságot a történetből, hogy itt, a Közép-Duna vidékein, az önczélu és mégis az emberi műveltséget biztositó magyar királyságon kivül csakugyan nincs más államegyensulyozó természetes hatalom?...

AZ ANJOU-KORSZAK FÉNYE

IRTA
RÓZSA MIKLÓS

A történelem folyamának hullámcsapásaiban magasság és örvény nem ötletszerüen váltakoznak: magasabb erkölcsi törvény érvényesül azokban. Miként az egyes embernek, ugy a nemzeteknek életében is ott látjuk az osztó igazság sujtó, vagy jutalmazó kezét. Elpuhult, gyáva, hitetlen, erkölcstelen, önző, parázna korszakok fiainak végig kell szenvedniök hazájuknak benső kórtól eredő elzüllését; mértéktelenül hóditani vágyó, kapzsi, rabló fajok fegyvertől vérzenek el; csak becsületes, szorgalmas, okos, erkölcsös és munkás életü korszakoknak adatik meg nagynak látni a hazát.

Ezredéves történelmünk csudálatos példákkal adózott ennek a szomoru és mégis oly vigasztaló igazságnak. Valahányszor csak letért ez a nemzet a becsületes munkának, az istenfélelemnek és az igaz erkölcsöknek egyenes útjáról, mindig örvénybe szédült s egymást érték nemzeti megpróbáltatásaink; viszont mindannyiszor felragyogott napja, mikor testvérharcz, pártviszály, vallásháboru s egyéb önzésből, hiuságból, kapzsiságból eredő bajok nem marczangolták. Fájdalom, sokszor vetette le a mélységbe a történelem folyamának háborgó hulláma ezt a nemzetet, de életrevalósága, genialitása s küldetésének, hivatásának szilárd tudata mindannyiszor felemelte, sőt nem ritkán hihetetlen magasságba röpitette.

Mégis, ezredéves történelmünk ideje alatt tán sohasem ragyogott fényesebben a magyar nemzeti dicsőség csillaga, mint az Anjouk idején. A XIV. század ama nyolcz évtizede alatt, melyet méltán nevez „daliás korszak"-nak a történelem s melynek ragyogása főképp I. Károly és Nagy Lajos koronáiból sugárzik elő, Magyarország a hatalomnak, gazdagságnak, ragyogásnak, tekintélynek eladdig nem is álmodott polczára jutott; jólét, müveltség, vallás, tudomány és művészet ezer áldása boldogitotta; izmossá, életerőssé edződött a szent korona teste s a hármas halom bérczes kis országa Európa legfélelmesebb birodalmává nőtt.

Végzetszerü irgalmasság és isteni könyörületesség kellett ahhoz, hogy Magyarország megérte ezt a korszakot s nem aludt el örökre abban a tehetetlen aléltságban, melyben a pusztuló és kihalóban levő Árpád-ház

15

ORLAY SOMA

ZÁCH FELICZIÁN

ZACH LEFCZYN
ORLAVA SOMA

SZTUTEWI KÖNYVTÁR DEBRECEN

uralkodásának utolsó éveiben sinylődött. Már Kún László erkölcstelen és szánalmas kormánya alatt megkezdődött a veszedelmes züllés s még jobban fokozódott az utolsó, gyenge Árpád-vér: III. Endre alatt. Millió benső baj emésztette az országot s ekkor még közbe jött a szerencsétlen interregnum, mely nem hogy apasztotta volna, de még növelte a bajokat. Két király is volt egyszerre: a Cseh Venczel és Bajor Ottó, de mindakettőnek a királyi hatalma együtt sem ért föl az elhatalmasodott oligarchák hatalmával, akik kormányt-kormányra buktattak, loptak, zsaroltak, zsarnokoskodtak, királyosdit játszottak, a hazát idegen uralkodók pénzeért százszor elárulták és az egységes Magyarországból elaprózott, egymást gyilkoló s egymást leigázó területet csináltak.

S az árnyképeknek ebből a szomoruan fekete sorozatából milyen ragyogó tükröt varázsoltak az Anjouk! A tehetetlen árnyék-királyságból micsoda európai nagyhatalmat formált erős karjuk, becsületes szivök, okos fejük és szerencsés kezük! . . . Amilyen nehezen, amily fáradsággal és szívós kitartással birtak csak trónra jutni, oly hirtelen, szinte varázsütésre tudták a kis Visegrádot központjává tenni az európai udvaroknak . . .

Daliás idők, mikor az idegen királyok daczára is magyar udvartartás hintette szét fényét a királyi várban, mikor a kis Visegrád fogadta be ragyogó kongresszusra Magyar-, Cseh-, Lengyel- és Morvaország fejedelmeit, hogy megkössék a világtörténelmi jelentőségü szövetséget a német hegemonia ellen s kijelöljék Nápoly trónjára másodszülött fiát a magyar királynak! . . . Daliás idők, mikor oláhok, horvátok sorra hódolnak meg a magyar főhatalom előtt s a diadalmas magyar trikolórt lengeti az Adria szellője! . . . Daliás idők, mikor magyar harczosok lovainak dübörgésétől visszhangzik Italia klasszikus földje s magyar díszőrség áll őrt Nápoly királyi palotája előtt a magyar királynak tiszteletére! . . . Daliás idők, mikor a mi lábainkhoz rakta adóját a tenger büszke királynéja: Velencze; ujra a szent korona testébe olvadt Dalmáczia s tőlünk függnek Genua, a „superba“, Aquiléja, Flórencz és Pádua! . . . Magyar király: Lajos, uralkodik Lengyelországban, hűbéresei a bosnyákok, szerbek, bolgárok, oláhok s az ő hatalmas karjának intésétől függ sorsa Ausztriának, a pápának, az olasz fejedelmeknek! . . . Daliás idők, mikor magyar kezek tartották szorosan Európa gyeplőjét, mikor három királyi udvarnak: Budavárnak, Visegrádnak, Diósgyőrnek fénye sugározta szét a magyar dicsőséget s mikor ezekben a királyi székhelyekben még egyaránt megfordultak a konstantinápolyi császár, csak ugy, mint a franczia király s a német lovagrendek és apróbb európai fejedelmek éppen ugy, mint a barbár ázsiai hatalmasságok! . . . Daliás idők, mikor a magyar harczi vitézség legendás híre betöltötte a világot s a mi dicsőségünk

melegében sütkéreztek azok, kik egy századdal előbb még reánk mint olcsó prédára leselkedtek! . . .

S ha vizsgáljuk az Anjou-ház alkotása: az erős és hatalmas magyar királyság születése titkát, mit találunk? Mi volt az oka és kik voltak megindítói, ápolói ennek a hatalmas lendületnek, mely hazánkat a XIV. században a virágzásnak páratlanul magas fokára emelte? . . . A nemzet, maga a magyarság, az ő államfentartó, törhetlen erejével! Mert akármilyen vitéz, munkás, ügyes, erélyes és bölcs volt is Károly király, uralkodása kezdetén sokkal fiatalabb s különben is idegen származásu, semhogy Magyarország regeneratora lehetett volna. Ellenben igenis, ugy ő, mint a többi Anjouk azonositották magukat a nemzet benső életével, megértették törekvéseit s felismerték hivatását: őrévé lenni Európának kelet felé s hidjául szolgálni a nyugoti czivilizációnak. Belátták, hogy a magyar állam a nemzeti királyság alatt keletkezett keleti jellegével meg nem állhat és súlyra sohasem gyarapodhatik, ha csak a nyugati czivilizáczió terjesztőjének szerepét át nem veszi. És ezt a szerepet az Anjouk nemcsak balkáni politikájukkal szolgálták, de Nagy Lajos az ő lengyel királyságával kibővitette ezt a czivilizátori szerepkört észak-kelet felé is.

A magyar faj politikai érettsége és hazafisága mellett bizonyit, hogy ebben a munkában oldaluk mellé állott az Anjou-királyoknak. Ennek a korszaknak szülötte a nemzetnek amaz új arisztokrácziája, mely az Apponyiakat, Széchényieket, Sztáraiakat, Drugeteket, Nádasdiakat stb. adta a hazának, melyekből — a régi irás szerint — „a szentkorona jobb ágai“ hajtottak ki és virultak tovább. A zsarnoki önzés szenvedélyébe elmerült oligarchia helyett ezek végezték a nemes, hazafias munkát, mely Magyarország újjászületését eredményezte. Viszont az Anjou-királyok voltak az elsők, kik a középkorban először ébredő demokratikus szellemet el nem nyomták, sőt inkább támogatták, akik belátták, hogy a népnek nem csupán uralkodóra, de kormányzóra és pártfogóra is van szüksége s a nép az, mely adóval, munkával, fegyverrel szolgálva az államot, legbiztosabb alapot nyujtja annak fentartásához.

Ekként táplálták és erősitették egymást a nép és a királyi hatalom s az Anjou-házbeli királyok erélyes és bölcs kormánya nemcsak visszaszerezte, de meg is sokszorozta a legfőbb államfentartó intézmény: a királyi hatalom tekintélyét. Károly megerősiti a nemesség régi jogait, a trónvillongások oligarchiái helyébe új főnemességet állit s igyekszik azt jószágadományozásokkal, kitüntetésekkel magához kapcsolni. Nagy Lajos kormánya alatt pedig a megállapodott viszonyok, a hosszu béke, szerencsés külpolitika, igazságos belkormányzat s a törvények oltalma alatt már nemcsak a nemesi osztály, de a polgári elem és a nemzet zömét képező

jobbágyság is vagyonosodik. Ez az általános jólét egyik leghatalmasabb támasza volt a királyi hatalomnak s ez tette lehetővé azt is, hogy a nemzet végre tisztább ideálok: vallás, tudomány, művészet felé is irányithatta figyelmét.

Az Anjou-korszak dicsőségéhez tartozik végre jogéletünknek demokratikus alapon történt rendezése is. Az ő művök volt a vármegyei igazgatás, a királyi városok rendezése, a honvédelem, a biráskodás, a földesurak és jobbágyok közti viszony s a pénzügy szabályozása s az Anjou-kor szervezkedő mozgalmában birják eredetüket Zsigmond későbbi törvényei is: a jobbágyság költözködési szabadságáról s a szegény adózó nép terheinek könnyitésére irányuló többi törvények. S bár I. Károly és Nagy Lajos idejében alkotmányos életünk látszólag szunnyadt, mégis kormányzásuk idején ment végbe nálunk az a csodálatos proczesszus, mely az első dinasztia korából származó ősi intézményeinket a kor szellemében átalakitotta s lerakta a rendi alkotmány továbbfejlődésének alapjait. Ekkor eresztettek gyökeret a nemzeti élet talajába és ha gyökerük mélyebbre, a korábbi századokra nyult is, e korszak uralkodó eszméiből szívták az erőt megizmosodásukhoz azok az intézmények, amelyek a következő korszakban közéletünk organumaivá fejlődtek.

Fájdalom, az Anjouk végnapjait katasztrófák kisérték s az elkerülhetetlen izgalmak, melyek az új vallási eszmék elterjedésével jártak, meg előbb a tizenötéves küzdelem, melybe az Anjouk örökét átvett Zsigmond trónjának megszilárditása került, feldulták az ország nyugalmát s elhomályositani készültek e korszak ragyogó fényét. S ez a csapás nem jött egyedül, mert ugyanekkor, a belső átalakulás nagy munkája mellett készülnie kellett a nagy élet-halál harczra a külső ellenség ellen, amely kelet felől végromlással fenyegette.

De a magyar nép e válságos, lassan emésztő küzdelemben is diadallal megállott s bebizonyitotta fajának államfentartó erejét. S ha váratlan szerencsétlenségek reá nem szakadnak, genieje, talentumossága s a küzdelmekben megedződött szívóssága bizonyára később is biztositotta volna számára azt a vezető szerepet, melyet az Anjouk alatt játszott az európai népek történelmében.

ZÁCH FELICZIÁN

IRTA
MOLNÁR FERENCZ

Egy viharos napon jártam fenn a visegrádi várban. Ami a völgyben szél volt, az itt az ormon orkán; szemünkbe vágta az esőt és végigszalasztotta a hideget az ember hátán, amikor átsüvitett a romok ablaknyilásain. Ezen a napon, hogy fekete volt az ég s messziről a távozó mennydörgés bömbölt a hegyek közt, ugy éreztem, hogy Zách Feliczián lelke háborog a dunai hegyek közt. Zách Felicziáné, aki egy kardcsapással családjának három nemzetségét sujtotta halálra s aki ide, ebbe a most ledőlt várba csörtetett fel akkor élesre fent karddal, a rege szerint nyomában Klára, letört lilioma, eltaposott virágszála . . .

I.

1330. április 17-et irtak. A visegrádi várban — irják a krónikák — a családi lakosztály rendes ebédlőjében, asztalnál ült a királyi család: a felkent, koronás király, I. Károly, (mert volt egy koronátlan fejedelem is, Csák Máté, csakhogy az a trencséni várban parancsnokolt!) felesége: Erzsébet királyné, a királyi pár fiai: Lajos és Endre királyi herczegek, a királyfiak nevelői: Tapolcsányi Miklós, Druget Miklós és a rendes udvari kiséret. Az asztal körül a mai értelemben vett kamarási szolgálatot Cselénfia János alasztalnok végezte. Egy darabig a szokott, előirt rendben folyt le az ebéd, mikor egyszerre csak élesre fent, meztelen szablyával berontott a terembe Zách Feliczián, egy előkelő nógrádmegyei nemes, Karancs-Ság földesura, a Zách nemzetségből s egyenesen a király ellen fordult, fejére hatalmas csapást irányozva. A király szerencsésen elkerülte a halálos ütést s csupán jobb karján sebesült meg, mikor a vágást felfogni igyekezett. A királyné ugyancsak kezével igyekezett elháritani a reá mért vágást s a meztelen kard eközben négy ujját levágta. Majd Lajos és Endre királyi herczegek ellen fordult a merénylő, de ezeket a nevelők: Tapolcsányi Miklós és Druget Miklós saját testükkel megvédték.

16

MOLNÁR JÓZSEF

DEZSŐ HŐSI ÖNFELÁLDOZÁSA KIRÁLYÁÉRT, RÓBERT KÁROLYÉRT

DESSO HOSI ONEELADOSASA KIBAYAKEKI' NOBEKI KYBOLAEKI

MOLNAR JOZSEF

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

Cselénfia János alasztalnok, felhasználva az időt, mig Zách a nevelőkkel dulakodott, hátulról megtámadta a merénylőt s csákányával, vagy talán csak fokosával oly iszonyu csapást mért a Zách nyaka és lapoczkája közé, hogy a tompa vas egészen bevágódott a húsba s igy a sebesültet hanyatt ránthatta a földre. Az iszonyu dulakodásra eközben már a szolgák is berohantak s a földön fetrengő Záchot a király buzditására valósággal felkaszabolták. Hasonló sorsra jutott Zách fia is, ki künn leselkedett az ebédlő előtt, várva a történendőket — kihallgatás nélkül ott nyomban felkonczolták . . .

*

„Száll a madár ágrul-ágra, száll az ének szájrul-szájra“ . . . A középkor misztikus sötétségében mint valami fekete madár, ugy szállt át az országon ez az ének s szárnyának minden libbenése egy-egy új mesét suttogott a bosszuálló Záchról. S ebben a meghatóan tragikus regében már nem is Feliczián volt a hős, hanem Klára, Zách Feliczián szépséges leánya.

XIV. századbeli hegedősök igy dalolják ezt a szomoru regét:

Királyasszony kertje
Kivirult hajnalra;
Fehér rózsa, piros rózsa . . .
Szőke leány, barna.

. . . Szépséges hajadonok, deli szüzek virultak Erzsébet királyné udvarában — palotahölgyei. Az ország legelőkelőbb és legszebb lányai viselték az udvarhölgy méltóságát a visegrádi várban, de ez előkelő szépségek közt is a legelőkelőbb és legszebb volt Zách Klára, Karancs-Ság földesurának büszke szemefénye.

Erre a nyiló rózsabimbóra, erre a legszebb virágra vetett szemet éppen a királyné öcscse: Kázmér lengyel herczeg, aki ezidőtájt, mint a király vendége a visegrádi várban tartózkodott. Meg is vallotta bűnös szenvedélyét a királynénak, aki látszólag haraggal utasitotta el magától a koronás kéjenczet vakmerő kivánságával, titokban azonban terveket szőtt: miképpen járhatna kezére elkényeztetett öcscsének, akinek képtelen volt megtagadni valami kivánságát.

Sikerült is valami ördögi tervet kieszelnie. Egy reggel, mielőtt ő maga udvarhölgyeivel elindult volna a reggeli misére, szobájában elrejtette Kázmért, azzal az igérettel, hogy a templomból valami ürügygyel haza fogja küldeni Klárát.

Ugy is történt. Mikor a királyné bevonult a várkápolnába s az udvarhölgyekből álló kiséret is elhelyezkedett, a királyné szinlelt kétségbeeséssel

konstatálta, hogy kedvencz olvasóját otthon felejtette. Anélkül pedig ő nem tud imádkozni! Ki siet kedvére, ki megyen elhozni?

„Eredj fiam Klára,
Hamar, édes lányom!
Megtalálod a térdeplőn,
Ha nem a diványon!“

És Klára keresni indul az olvasót a királyné lakosztályába — a tőrbe, hol hálójával lesben áll már — készen akár a durva erőszakra is — az aljas csábító. És mig a koronás keritő szemforgató ájtatossággal morzsolja biboros térdeplőjén a leghazugabb imádságot, azalatt hozzá méltó ivadéka a palotában letépi Klára fejéről az ártatlanság mirtus-koszoruját . . . A meggyalázott leány most már

Vissza se megy többé
Deli szüzek közzé;
Inkább menne temetőbe
A halottak közzé.

Inkább temetőbe,
A fekete földbe:
Mint ama nagy palotába,
Ősz atyja elébe!

De e naptól kezdve szemlátomást hervadt a királyi udvar legszebb rózsaszála. Az ősz Zách Feliczián hiába faggatta kedves gyermekét, hiába vonta keblére szeretettel, hiába könyörgött, hogy gyónja meg, ha valami bánat emészti szivét, Klára csak sírt, csak hervadt hangtalan.

Végre azonban megértett mindent az agg apa. Első haragjában az amugy is erőszakos, vérengző természetü aggastyán a leányát akarta összetiporni, de emellett véres boszút is esküdött. Megesküdött, hogy leánya életéért a királyné is életével lakol s hogy az ő gyermekének gyalázatát a királyi gyermekek vérével mossa le. Sőt levágja a királyt is, az egész családot, hogy hirmondója se maradjon szégyenének.

. . . Igy történt, hogy a visegrádi várba egyik udvari ebéden mezтelen karddal rontott be Zách Feliczián, hogy felkonczolja a királyi családot.

1330. április 17-et irtak akkor . . .

*

A NÉPKÖNYVTÁRI KÖZPONTTÓL BP. NEM ADHATÓ EL!

Innentől kezdve összeolvad a mithosz és a történeti igazság. Felicziánt és fiát felkonczolták a királyi cselédek, leányát: Klárát előbb megcsonkitva városonként hurczolták s kényszeritették atyja bűnének kikiáltására, a királyi felség megsértőire szabott büntetés kihirdetésére. Másik leányát: Sebét, Palásti Kopaj nejét, a lévai vár előtt fejezték le. Az 1330. május 16-án összeült országos főtörvényszék Zách nemzetségét harmadizig kiirtani rendelé.

A királyné tehát csakugyan megkapta — amit férjétől kivánt — „fájdalom dijába“. Mutató ujjáért Zách hajadon lányát, nagy ujjáért legény fia borzasztó halálát; a másik kettőért veje, lánya végét, piros vére hullásáért minden nemzetségét! . . .

Ám teljesen elüt a történelmi igazságtól e borzasztó tragédia költői meséje ott, hol Zách tettének motivumait kutatja. Ki van ugyanis mutatva, hogy Zách Feliczián királygyilkossági szándékához még csak köze sem volt Klára leányának. Közönséges politikai gyilkossági kisérlet volt a Zách Felicziáné, akinek erőszakos, vérengző természetét végre is megúnta a király és 1330 elején végre elhatározta, hogy Záchot minden állásától megfosztja. Ez jutott Záchnak a fülébe s ez érlelte meg benne a királygyilkosság gondolatát.

Maga az 1330. május 16-án hozott s a Zách nemzetséget oly könyörtelenül sujtó itélet sem utal egy szóval sem arra, hogy a merényletnek Klára megszeplősitése lett volna oka. Az Arany János által is megénekelt s a köztudatba átment regét főleg külföldi irók kolportálják, de az egész történetet nehezen hihetővé teszi már maga az az egy körülmény is, hogy Erzsébet királynét igaz, mély vallásosságu és feddhetlen jellemü asszonynak ismeri a történelem. Különben -- még az sincs bebizonyitva, hogy Kázmér lengyel herczeg 1329-ben vagy 1330-ban egyáltalán — nálunk járt volna.

*

Fenn a vár ormai közt buján tenyész a zsálya meg a pipacs. Csupa mosolygás, csupa virág az a térség, ahol valamikor a táncztér volt. Benn a csarnokok maradványai közt legtöbb a virág . . . Talán a legszebb virágok ott virulnak, ahol a fehérhajú Felicziánt lerántották a király csatlósai a földre s ahol kilehelte a lelkét ez a tudtán kivül családirtó ős, aki akár lánya becsületének megboszulója, akár politikai gyilkos volt — egy véres napot jelent a mi történelmünkben. S talán mindnyájunknak, akik olvastuk az ő történetét, nem az a vér fáj, amely a királyasszony négy ujjából csöppent a földre, hanem az, amely a Feliczián szép, hosszu fehér haját tarkázta égő-pirossal . . .

DEZSŐ HŐSI ÖNFELÁLDOZÁSA

IRTA
ÁBRÁNYI EMIL

Hellász története szép. Tele van a hősies bátorság, a magasztos önfeláldozás fényes példáival. De nekünk, magyaroknak, nincs mit irigyelnünk Hellásztól!

Róma történetének nem egy lapjáról a férfias jellem szigoru szépsége, a hazaszeretet csodatévő nagysága szól hozzánk soha el nem muló érczajakkal. De nekünk, magyaroknak, büszke Rómára nem kell irigykednünk!

Ez a föld, ez a magyar föld, mely ezer év óta vérben ázott, bámulatos bőséggel termette meg a bátorság, a hazaszeretet, az önfeláldozás remek hőseit; azokat a nemes, tiszta lelkü férfiakat, akik nyugodtan, fönségesen, a kötelességtudás szent némaságával haltak hős halált, szenvedtek gyötrő vértanuságot a hazáért.

Nemcsak azokra gondolok, akiket az örök Hír vett szárnyaira; akiknek a nevét a történet géniusza irta be századok homályán átragyogó lángbetükkel a halhatatlanság aranykönyvébe, ahol mind együtt vannak az igazi nemesek: a hűség, a nagylelküség, a tündöklő erények nemesei.

Gondolatban szertejárok Magyarország földén és koszorukat teszek névtelen sírok ezreire, ahol csak a pacsirta énekel hajnali himnuszt, ahová csak a tavasz hint egyszerü mezei virágot.

Ki lelkesedjék, ha nem a magyar?
Maroknyi nép, mely százával terem
Nagy hősöket!... Pusztáink temetők,
Hol héroszok porladnak névtelen!

Ugy van! Névtelen félistenek porát szántja föl az eke Magyarország áldott földén. Ha nálunk Deukálion csodatételét ismételni lehetne: minden talpalatnyi rögből egy magyar hős szökkenne talpra. Ha egymás mellé sorakoznának mindazok, akik nagy dolgokat műveltek a haza védelmében és rendületlen bátorsággal estek el a hazáért: ugy állanának végtelen sorokban, mint a rengeteg erdők hatalmas fái; avagy mint hév nyár

szakán a szántóföldek arany-termése, mikor a sok millió érett kalász morajtalan tenger gyanánt végig reng a hullámos rónaságon.

Ime itt van egy szép, nemes férfi-alak a magyar hősök, a nemzeti vértanuk büszke sorából.

Fölidézem a magyar lovagkor egyik ékességét, a hazaszeretetnek, a királyához való hűségnek egyik ragyogó mintáját: Szécsy Dezsőt!

Ti fiatalok, akik duzzadó erővel jártok Isten szép ege alatt és tüzes vágygyal élvezitek a percz minden gyönyörét, édes reménykedéssel merültök a jövőbe, mely nektek annyi szerelmet, annyi boldogságot igér: ugy-e szép az élet?

És ti, hanyatló aggok, akik halk lépéssel vándoroltok már a földi pálya végső határa felé, de még nem akartok megválni a nap áldott melegéből, még nem akarjátok ott hagyni a tűzhely kedves nyugalmát, még hálát adtok mindennap az Istennek, hogy parancsoló szavával nem szólitott ki ebből a gyönyörü világból: ugy-e szép az élet?

Ó igen! Az élet szép, pótolhatatlanul szép! És ez a fiatal ember, ez a Szécsy Dezső mégis eldobta magától, mert jobban szerette hazáját és királyát, mint a maga életét.

Fiatal volt, gazdag volt, főnemes volt, fia Dénes bánnak, a hatalmas zászlós úrnak, Róbert Károly király kedves emberének. Hosszu, boldog élet, fényes jövendő, temérdek vagyon, megszámlálhatatlan kitüntetés várakozott rá. És Szécsy Dezső fiatalságának nyiló virágát mégis a halál sarlója elé tartotta, hogy vágja le könyörtelenül. Csak egy jutalom lebegett előtte: hogy bebizonyitsa hűségét ura és királya iránt! Csak egy dicsőségre szomjuhozott: hogy föláldozza magát panasz nélkül a hazaszeretet oltárán!

Szép, daliás magyar hadakkal indult Róbert Károly, az első Anjou, aki Szent István koronáját viselte, hogy ránczba szedje Havasalföld ravasz vajdáját, Bazarádot, akit újabb kutatások nyomán Bazarábának neveznek a történetirók.

Havasalföld, a mai Oláhország, akkor sem tartozott a magyar birodalom kiegészitő részei közé, de fejedelmei függő viszonyban állottak a magyar koronához. Hogy ez igy volt: bizonyitják maguk az akkor élt bizanczi krónikások, akiknél az Olt és Duna közt, Erdély havasaitól délre fekvő tartomány „magyar Oláhország“ néven fordul elő.

Róbert Károly uralkodása kezdetén, a zürzavaros belső háboruk korában, Szörény várát és környékét a zavarosban halászó oláhság ragadta magához. Későbbi vajdájuk, Bazarád, amikor fanyar képpel látta, hogy Károly trónusa végképp megszilárdul: felajánlotta ugyan alattomos hódolattal a szokásos adókat, de Szörény várát és környékét (a Joanniták birtokát, akik

ezt a szép darab földet IV. Béla királytól kapták ajándékban) még Károly király ismételt fölhivására sem akarta kiengedni a markaiból.

Ugyanabban a gyászos évben, amikor Zách Felicziánt a királyi boszúállás családostul, gyökerestül kiirtotta: „az Úr 1330-ik esztendejében" támadta meg Bazarádot Károly király.

A nemzet nyomott hangulatát, a véres, iszonyu tragédia emlékét valami fényes, dicsőséges hadi tett árán kiványta eltüntetni Magyarország fölkent fejedelme. Bazarád lázadó makacssága megadta rá a kedvező alkalmat.

Harsonás hírvivők száguldtak keresztül az országon. Nyeregbe zökkentek a magyar leventék és a válogatott kún csapatok. A bandériumok kibontották czimeres zászlóikat és széllel versenyző paripáikon vágtattak Temesvárra, ahol a király már várakozott rájuk.

Remek időben indultak a hadi rendbe sorakozott daliák. A fölkelő nap még sohasem látott ehhez hasonló pompás, vidám sereget. A magyarság hires, nemes familiái kevés kivétellel mind ott lovagoltak a király személye körül. Ott voltak czimeres lobogóikkal az Apponyiak, Szécsyek, Amadék és Sztárayak; ott ragyogtatták aranyos mentéiket a Drugetek, Bátoriak, Szécsényiek és Kanizsaiak; ott robogtak elől gyors, drága paripákon a Tátra sas-fészkeiből ideszállott Görgeiek, az Alsó és Felső Lendvaiak, a nagyreményü Bebek fiuk és a szerencsés Laczfiak; ott tánczoltatták ezüstcsótáros méneiket a Kontok, a Nádasdiak, a Gerseiek, a Lipócziak, a Debreczeniek, az Ostfiak, a Tököliek, a Gilétfiak; ott volt az egész új főnemesség, mely a nemesi középrendből emelkedett ki harczias vitézség és a közügyekben való jártassága révén. Ott voltak a hűséges bárók, a serény ispánok, a vaskezü várnagyok fényes, hosszu sorokban. Ott lovagoltak csillogó pánczélingben az aranysarkantyus vitézek és a Szent György lovagrend elszánt daliái. És ott voltak ragyogó díszben a magyar főpapok, az apáturak, a prépostok és perjelek, az egyház kegyes pásztorai, akik pásztorbot helyett most buzogányt ragadtak és villogó kardot kötöttek oldalukra, hogy segitsenek megoltalmazni a magyar haza becsületét.

A kibontott zászlók büszkén lebegtek a sugárzó légben és a magyar daliák bátor szive határtalan önbizalomtól dobogott. Komor sejtelem csak egy-két idősebb magyar képére vetett fekete felhőt, akik a Zách-családra gondoltak és féltek a fátum megtorló kezétől; akik „hitték és vallották" — mint ahogy Dlugors irja — „hogy attól a naptól kezdve, amikor ama gonosztettet elkövették, a jó szerencse búcsut mondott nekik és országuknak!"

A gyáva oláhság annyira megijedt a magyar hadak közeledtére, hogy minden kardcsapás nélkül azonnal a havasok mögé bujt. Károly király könnyü szerrel elfoglalta Szörénymegyét, megvette Szörény várát és bánul beleültette Szécsy Dénest.

Bazarád követeket küldött Károly királyhoz és alázatosan békét kunyorált. Ajánlkozott, hogy fizet hétezer ezüst márkát, megtériti a hadi költségeket, sőt kezesül elküldi a fiát is, csak ne haragudjék rá perfid viselkedése miatt a magyar király.

Károly az alattomos rimánkodót elutasitotta:

— Mondjátok meg Bazarádnak, hogy ő az én juhaim bojtárja; én pedig szakállánál fogva rántom elő odujából!

Igy szólott a haragos király és a magyar sereg bevonult Bazarád földjére, a sziklás, erdős hegyek közé.

Nem láttak ők szemtől szemben harczias, vitéz oláht. Elbujtak azok, mint a rókák, a magyar fegyverek elől. De az idő őszre járt, közeledett a november, hideg, nehéz ködpáráival és a kopár, kietlen tájakon beállott az eleséghiány.

Ilyen viszonyok közt szivesen fogadta Károly király Bazarád Iván újabb ravasz alázkodását, aki „hittel igérte, hogy hűségben marad a királyhoz és kalauzokat adott, akik a királyt és seregét biztosan kivezessék Erdélybe a legrövidebb úton.“

Károly király megbizott a hitvány oláh vajda esküjében és halálos veszedelembe rohant. Az áruló kalauzok valami zord, keskeny hegyhasadékba vezették. Óriás sziklafalak meredeztek mind a két felől és a sziklafalak tetejében „oláhok nagy sokasága ólálkodék“, akik a szűk fenéken haladó, rosszat nem sejtő királyra és hadára mázsás sziklákat hengeritettek, nyílzáport bocsátottak. „Nem volt helye se támadásnak, se védekezésnek, se futásnak. Mint a varsába került halak, halomra pusztultak a jeles vitézek, a nemesség virága, ifjak és öregek, gazdagok és szegények egyaránt.“

Toll nem irhatja le azt a vérengzést, azt a tömérdek ocsmányságot, amit a sziklatetőkről követ dobáló oláh-zsiványok a kelepczébe csalt magyarokkal elkövettek. Ötszáz évvel később hozzá méltó utódaik, a nagy-enyedi és abrudbányai hősök, éppen igy öldösték halomra asszonyostul, gyerekestül a védtelen magyarokat; éppen igy huzták karóba, feszitették keresztre a magyar szabadság vértanuit, alávaló, minden tigrist megszégyenitő, baromi kegyetlenséggel.

Három napja aratott már a halál a magyarok közt, akik kétségbeesetten védekezve vonultak lassan-lassan a pokol útjánál gonoszabb ösvényeken, zuhanó kövek, sziszegő nyílak folytonos záporában. Már elesett a kún daliák szine-virága. Már ott hevert a halottak közt bezúzott fejjel Lőrincz vitéz, a Kanizsai család alapitója; Pető, csicsói várnagy, Péter nevü atyafiával; Csepeli János és Amade László; Endre, székesfehérvári prépost, a király al-kanczellárja; Mihály pozsegai és Miklós erdélyi prépost; Péter barát a Domonkosok rendjéből; udvari káplánok, akiket az oláhok ugy emésztettek el, hogy fa-szöget kalapáltak a koponyájukba.

Ekkor, a gyász és veszedelem tetőpontján, előállott Szécsy Dezső, a Dénes bán fia és igy szólott a szomoru, elcsüggedt királyhoz:

— Kedves uram! Felséges királyom! A czudar ellenség téged akar megkeritni minden áron, a legnagyobb, legfényesebb martalékot! Látom a szándékát, de nem lesz belőle semmi! Add ide nékem, alázatos szolgádnak, a te királyi köntösödet, hadd vegyem magamra; te pedig méltóztassál fölvenni az én öltönyeimet; és arra kérlek: ne habozzál, hanem engedelmeskedjél most nekem, aki eddig a te engedelmes alattvalód voltam! Mert nincs idő a habozásra! Sietni kell!

— Mit akarsz, fiam Dezső, mit akarsz?

— Király akarok lenni ebben a hegyszakadékban!

— Azt akarod, hogy meghalj?

— Azt akarom, hogy megmenekülj!

— Fiatal vagy, szép vagy, fiam Dezső! Apád, anyád szemefénye!

— Te pedig a nemzet szemefénye vagy!

— Az embernek csak egy élete van! Becsüld meg, fiam Dezső!

— Ha száz életem volna, azt is örömmel odaadnám érted és hazámért!

Könnyező szemmel vetkőzött a király; örvendező mosolylyal vette magára Szécsy Dezső a király ruháit; sarkantyuba kapta hófehér ménét és nyargalt előre; oda, ahol legtöbb oláh ólálkodott; ahol legsürübben omlott a kő, leggyilkosabban süvitett a nyíl, legjobban pusztitott a halál. Róbert Károly még hallhatta menekülése közben, amint a gyáva bestiák, akik a magyar oroszlánokat csak lesből merték elejteni, örömittasan fölorditottak. Ebben a pillanatban halt meg Szécsy Dezső.

Az orgyilkosok azt hitték, hogy a király esett el. És nem csalódtak egészen. Abból a daliás testből, mely összetörve hevert a véres szakadékban: igazán királyi lélek szállott a magasba!

Roland, a hős paladin, aki elesett Roncevalnál, nem volt olyan dicső, mint a mi Szécsy Dezsőnk! Roland, amikor rácsaptak a szaraczénok, még élni akart, még a kürtjébe fujt, mértföldekre hallszó búgással még hivta Nagy Károlyt, hogy forduljon meg a frank hadakkal és segitsen rajta.

Szécsy Dezső azt akarta, hogy meghaljon. Fenséges elhatározással, föl akarta áldozni magát. Tudta, hogy nincs remény. És mégis ment. Ment, boldogan, mint a nászára sietö vőlegény. Ment, félelem nélkül, ragyogó képpel, mint egy szabaditó angyal. Ment. Egyenesen a halálba. Egyenesen a halhatatlanságba.

És most ott ül fényben, dicsőségben Jézusnál, a vértanuk istenénél. Századok óta ott ragyog a hősök sorában. Századokig ott lesz és örökké ott marad a magyar nemzet büszkeségei, az emberiség példaadói közt!

17

LOTZ KÁROLY

NAGY LAJOS KORA

LOTZ KÁROLY
MÁDY LAJOS KORÁBA

DEBRECEN EGYETEMI KÖNYVTÁR

NAGY LAJOS KORA

IRTA
IGNOTUS

Kelet és Nyugat össze-ölelkezésének, Kelet és Nyugat mesgyéjén tanyát ütött magyarságnak, Európa közepébe idecseppent, gyökeret vert, kivirágzott, gyümölcsöt termő kis darab Ázsiánknak jelképe s egyben legszebb valósága: örök dicsőség s letünt nagyság hajnali s alkonyi elegyes fényében ragyog az utód felé a tizennegyedik század. A hetvennégy esztendő, mely a félig-meddig kalandor szicziliai királyi vérnek, Carobertonak, magyar királylyá való választatásától, a világ egyik leghatalmasabb urának, az ízig-vérig magyar Nagy Lajos királynak haláláig eltelik (1308—1382), második honfoglalása a magyarságnak. A történelem néha, mintha programmot állitana a nemzetek elé. Ilyen programm volt a tipikus Keletnek s a tipikus Nyugatnak: a magyaroknak s az Anjouknak találkozása. Nép, amely tele van büszkeséggel, önállósággal, a maga úri jogainak kevély tudatával: ez az egyik fél, Európának akkori rabszolga és hűbéres, dinasztiát csereberélő s házassági üzletei számára akarat nélkül való jószágszámba menő népei közt sajátos és idegen jelenség. Ez a Kelet virágja, ilyet Európa nem terem. A másik fél a nemzetközi dinasztia, melyben egybefolyik olasz és normann vér, ma Angliában úr, holnap Szicziliában, lenn a Havasalföldön s fönn Lengyelországban, s más jogot, törvényt, vagy köteléket nem ismer, mint a maga uraságát. Ez meg egészen európai termék s a magyarság előtt megfoghatatlanul idegen. Mikor Károly Róbert követeli a magyar trónt, csak mert ő az ötödik István dédunokája; mikor fia Gentile, a pápa követe, a Krisztus helytartója jogánál fogva megteszi Károly Róbertet Magyarország királyának: e beszédet, melyet Londontól Nápolyig mindenütt megértettek volna, a királyi érzésü és buzgóan vallásos magyarság még sem akarta megérteni. A nyugati herczeg, de még a tudós és nagy emberismerő papi fejedelem előtt is első perczre különös, mulatságos és gyermekesen makacs hajszálhasogatásnak tetszhetett csak, mikor a kevély keleti urak kifejtették előttük, hogy nekik ugyan kell a szicziliai herczeg, de csak a maguk akaratából és szabad választásából, de még a Szent Széknek sem parancsolatjából. Ám annyi

fenség volt ebben az önérzetben, hogy önkéntelen meghajolt előtte a világi s az egyházi fejedelem is. E napon kezdődött meg az a vegyi folyamat, mely a Nagy Lajos korszakát adja a történelem Pantheonja számára.

Károly Róbert az átmenet Nagy Lajos felé. Ő maga fölfuvalkodott nagyúr, ki agyofinomodott olasz létére, mélyen megveti a barbár népet, melynek fölébe került. E nép, mely még gőgösebb, még fölfuvalkodottabb nagy urak közt oszlik meg, kik előtt értéktelen elpuhultság a nyugati műveltség s tűrhetetlen rabság a nyugati fegyelem. De a Caroberto fegyverei előtt sorra meg kell hajolniok a Csákoknak, a Záchoknak s az erdélyi vajdának. Viszont az Anjou-vérnek a koronázó esküt latinon kivül magyar nyelven is le kellett tennie. Igy ütközött s egyben csiszolódott is össze élről-élre e két kemény drágakő. Nagy Lajos alatt már együtt ragyog s ragyogása betölti a világot.

Európa történetében Nagy Lajos az első tudatosan nemzeti király. Az ő idejéig a királyság a nemzetek fölött állott — ő volt az első, ki erejét a nemzetből meritette. Ilyen alakulat akkoriban csak magyar földön keletkezhetett: az alkotmány s a nemesi egység hazájában. A magyar adta az akkori világnak azt a tanitást, hogy akik egy korona alatt élnek: egyek, s nem királyi kegyelemből élnek, hanem a maguk jogán. Igy ismertették meg a királyságot egy addig ismeretlen valamivel: a kötelességgel. Az Anjouk meg olyasmit hoztak magukkal, ami a Duna mentén volt ismeretlen: rendet és fegyelmet. Mindenek atyja csak úgy lehet a király, ha ura is mindeneknek s mindenkinek jogát csak úgy tisztelheti egyformán, ha mindenek felett egyformán úr. S ha király és nemzet fölött egyformán legfőbb egység a szent korona, a ragyogását egyformán kell szolgálniok vér- és pénzadóval. A magyar közjogi sajátságokból s a nyugati hűbériségből ami jó és életre való, az Anjouk uralkodása alatt igy olvad egybe azzá az eleven egészszé, mely Anglián kivül Magyarországot teszi a közjog s az alkotmányosság klasszikus hazájává.

E kelet-nyugati új szellem az, mely Nagy Lajos alatt világraszóló csudákat mivel. Ez válatja az olasz s franczia fejedelmi vért magyarrá, melynek pezsgéséből kiforr a fajszeretet s a nemzeti kegyelet, mely a középkorban oly idegenszerü. Nagy Lajos azzal kezdi királyságát, hogy elzarándokol a nagy nemzeti király, Szent László nagyváradi sírjához. Megiratja, melyekkel addig senki sem törődött, a magyar nemzet krónikáit. Más trónokra való igényeiben nemcsak a vérség jogait hangoztatja, hanem, például a Balkán és Dalmáczia felé, a magyarság történeti igényeit is. Viszont a magyar tipus is megváltozik. A Kupák és Gyulák, a Vaták, a Csákok s a Záchok zabolátlan és forradalmi alakjait fölváltják a Szécsy Dezsők, kik, mint ez a Havasalföld szorosaiban Róbert Károlyért, életüket

adják a királyért; a Laczfiak, a Kontok, a Gilétek s a Telegdiek, kik a király hadvezérei és diplomatái. S ezzel egyben bevonul a magyarság az európai diplomácziába is. Magyar urak s magyar főpapok járnak Avignonba, Nápolyba, Lengyelországba s Oláhországba, — a magyar király visegrádi palotája pedig vendégül látja a világ urait s azok követségeit. Egyetemek alakulnak, paloták emelkednek s Kelet népe eltelik a Nyugat míveltségével. S ez nem czafrang, nem külső máz, nem különösség többé; nem exotikum már a magyarság, mint volt addig még hatalmas erőkifejtéseiben is, mikor kalandozásait a nyugat egy sorba vetette a hún- és tatárjárásokkal. A magyar lobogó együtt leng a többi népekével; a magyar király igénye s a magyar nemzet uralma nem természetellenesebb és nem jogtalanabb akár a császár igényeinél és jogczimeinél sem. A magyar tette az Anjoukat nagy dinasztiává s az Anjouk szerezték meg a magyarságnak az európai polgárjogot.

S ez az igazi nagy érték, mely az ő idejükből a mi számunkra megmaradt. A három tenger mosta nagy birtokok széjjelestek, más kézre kerültek; a magyar lobogó véresen és megtépve merül alá és merül föl a történet sokadalmaiban s a magyar dicsőséget hosszu időkre beárnyékolta a magyar gyász. De hogy az Európa közepén társtalan és rokontalan árválkodó maroknyi magyarság az élet minden gyökérszálával egybenőtt a történelemcsináló világgal s lombjait bármint megtépte a vihar, e gyökerei épek maradtak, folytonos újjászületésre: a magyarság nemzeti életének ez a titka a Nagy Lajos idejének öröksége. A világtörténet szótárába ő iktatta bele a magyar nevet.

A MÁSODIK NAGY MEGPRÓBÁLTATÁS

IRTA
AMBRUS ZOLTÁN

Jöttek pedig a tarfejü pogányok, Mahomet hivei, hogy, utoljára és utolsóképpen, államot alkossanak Európában és elsöpörjék az egész czivilizácziót, mely a Kereszt jelében fogantatott.

Egy kicsit nem maguktól jöttek! Ugyanaz az elemi erő sodorta őket előre, amely Magyarországra az első megpróbáltatást mérte: a mongol horda hatalma. Ez űzte őket Örményországba, ez szereztette meg velök a régi Frigia egy részét s ez birta rá vezéreiket, hogy a terjeszkedésre kényszeritve, szemet vessenek a haldokló bizanczi császárságra s mert az étvágy evésközben jön meg, a szomszédos és nem éppen szomszédos területekre. A szél hordta őket erre, az elementáris hatalmak: s egy óriási lökés erejével zúdulnak rá a belső tusáktól kifáradt Nyugatra.

Az ozmánok a tizennegyedik század közepén ütik fel fejöket Európa szinpadán s megjelenésökkel új korszak kezdődik Nyugat történetében: a keresztény népek századokon át tartó küzdelme egy kemény ellenféllel, akivel megalkudni, összeférni, egygyé-olvadni lehetetlen, de akit lebirni is rengeteg feladat. Mert nemcsak számban, nemcsak a tömegükkel imponálnak; hatalmas alkotásu faj ez, mely teherhordásban nevelődött s a birkózást tette élet-hivatásává.

A nyugottal szemben még egy nagy előnyük volt: a harczra való nagyobb készségük, pontosabban szólva, állandó hadseregük! Amikor Urchán szultán szervezte első állandó hadseregét, nagyon megelőzte a nyugati czivilizácziót. Ezzel már félig-meddig biztositotta a török fegyverek sikereit. Az ozmánok janicsárjaival, akiket arra neveltek, hogy örökkön katonáskodjanak, csaták közepette éljék le a számukra kimért időt s szinte okvetetlenül fegyvertől haljanak meg, szpáhijaikkal, akiknek hadi kötelezettsége öröklődött s akiknek olyan földekből kellett megélniök, amelyeket maguk hóditottak meg: mit állithatott szembe a fenyegetett Európa? Zsoldosokat, szedett-vedett gyülevész népet s azoknak a nemzeteknek az energiáját, amelyekre nézve a győzelem, földrajzi helyzetüknél fogva, a „lenni vagy nem lenni“ kérdése volt.

18

MATEJKÓ JÁNOS

A VÁRNAI CSATA

A VÁRNAI CSATA
MATEIKO JÁNOS

DEBRECEN EGYETEMI KÖNYVTÁR

Az utóbbi energiát, tudjuk, oroszlánrészben — s itt nagyon helyén van ez a szó — Magyarországnak kellett szolgáltatnia. Rá nézve élet-halál harczról volt szó; neki kellett tehát feltartóztatnia a hozzá képest iszonyu áradatot s megvédelmeznie, nemcsak magát, hanem egyszersmind a kereszténységet, a háta mögött nyugtalankodó egész czivilizácziót. Neki kellett a legelsőbben helyt állnia a századokig tartó küzdelemben, vérrel és ismét vérrel; neki kellett mindig az első sorban lennie s ő volt az utolsó, aki a küzdelem eldőltével lélekzetet vehetett: a czivilizáczió ő rá háritotta, hogy a túlnyomó erő ellen háromszáz esztendeig védje a keresztény világ termopylaei szorosát. Mennyi vér és mennyi dicsőség!

És a hogy a törökök Európa földére teszik lábukat, Magyarországnak ez a világtörténelmi szereplése már szükséggé válik. Az első, aki komoly ellentállást fejt ki s útját akarja állni az inváziónak: Lázár szerb király a koszovopoljei ütközetben életét veszti. Az oszmán áradat elfoglalja Oláh- és Bolgárországot, betör az egykori Hellasz földjére s meg akarja vívni Konstantinápolyt. Ekkor Zsigmond császár ront rájok kereszteseivel, de a nikápolyi csatában a keresztény sereg megsemmisül. Majd ujabb akadályt gördit a hóditók elé ugyanaz a terjeszkedés, mely őket Európába szoritotta. A mongolok betörnek az oszmánság ázsiai tartományaiba s meggyőzik Bajazidot. Csak II. Murád gondolhat ismét Konstantinápoly ostromára, de neki már le kell számolnia a magyarság erejével. Ennek készülődése irányt változtat vele és kezdetben győz: Galambócz várát elfoglalja. De nemsokára jobban meg kell ismernie ezt az erőt s megkezdődik Hunyadi János szereplése. A nagy hadvezér egyik diadalt a másik után aratja: Szendrő után a szentimrei győzelem, aztán a vaskapui. S Murádnak békét kell kérnie. Szerbia és Oláhország egy része visszakerül Ulászló fensősége alá; megkötik a szegedi békét: 1444-ben.

Ugyanez az év a várnai csata éve; azé a csatáé, mely az oszmánság európai hatalmát megszilárditotta.

Ennek a vereségnek a története telidestele van tanulságokkal. Mennyi hibának kellett közrejátszania, hogy a magyarság egy csapással elveszitse mindazt, amit esztendők során vívott ki, pazar véráldozattal!

A diabolus rotae itt is az olasz perfidia, melynek, sajnos, olyan jelentős szerep jutott Magyarország történetében. Az olasz perfidia s a magyar hiszékenység, meg a magyar lobbanékonyság. A trónon egy húsz esztendős fiatal ember ül, a Jagellók és Nagy Lajos leányának vére; az, akit Hunyadi János helyezett elébe a posthumus és csecsemő trónkövetelőnek. Hajlandóságok dolgában méltó unokája a nagy királynak, de temperamentumra az örök lengyel: a slavus saltans. Nem siket a jó szóra s Hunyadi tanácsára megköti a törökkel a békét tiz esztendőre, de nyugtalan vér, mely az okosság

követelését szinte nyügnek tekinti. S a kisértés nagy. A velenczei hajóhad vezére azzal biztatja, hogy: most vagy soha! üssön a törökre, mert, mialatt Ulászló támad, ő majd a Helleszpontuson meg fogja gátolni, hogy az Ázsiában csatázó Murád otthon teremhessen; a pápa is biztatja, több fejedelemmel egyetemben, akik mindent megigérnek, s azonkivül még sokat. A Jagello mindezt készpénznek veszi; ámbár maga se tudja, mit akar. Végre is egyet gondol, megindul vagy húszezer emberrel s meg se áll a Fekete-tengerig. Várnánál aztán megtudja, hogy a velenczei eladta magát Murádnak és vezetőnek állott be a török sereghez. Csak Hunyadi nem veszti el a fejét; a veszedelem, ellenkezőleg, mintha megkettőzné az erejét. És sztratégiai bölcsesége valóra váltja a lehetetlent: olyan erővel veri vissza a támadást, hogy Murádnak már menekülnie kell. De Ulászlóban ismét feltámad a slavus saltans; vére pezsegni kezd s ki akarja venni részét a diadal mámorából. Bele rohan a csatába, bátran és vakon, mint egy pillangó a lángba: ott is marad. S eleste ugy megriasztja az egész sereget, hogy a koczka megfordul s hiába Hunyadinak minden erőfeszitése, a pillanatnyi győzelem-mámort zürzavar és fejetlenség váltja fel: a csata-vesztés tökéletes.

Várna: az oszmán invázióval küzdő magyarság első igazi veresége; Várnával kezdődik a török világ Európában. 1444. november tizedikén következett el Magyarországra a második nagy gyásznap.

De nemcsak a sikerek, a győzelmek a nemzeti erő fokmérői: a megpróbáltatások még inkább. A megpróbáltatások idején tünik ki, hogy mekkora a nemzetben az életerő, a szívósság, az ellentállás, amint hogy az egyes embert is főképpen az jellemzi, hogy miképpen tudja viselni a sors csapásait. Szép győzni, de még szebb: felemelkedni és újra küzdeni. Várna temetője lehetett volna a magyarságnak s alig hogy pár év elhalad: Magyarország nagyobb, mint valaha.

CSÁSZÁRTALÁLKOZÁS NAGY-VÁRADON

IRTA
VARGA OTTÓ

„Európa szinpadán mi is játszottunk,
S mienk nem volt a legkisebb szerep“

énekli Petőfi fenséges dalában és vele oly igazságot mond, mely nemcsak a költő szent hevülésében igaz, hanem amit a hidegvérrel latolgató történet is valóságnak bizonyit.

Zúgó viharként csaptunk Európára honfoglalásunk idején és háromnegyed évszázadon át porba gázoltunk országokat, nemzeteket az Északi-tengertől a Földközi-tengerig és Konstantinápolytól az Atlanti-óczeánig. Igy tettek a kelta, germán népek is, általán ily világrázó robajjal járnak a talentumos nemzetek, amig szilaj tehetségüket meg nem szeliditette vallás és műveltség.

Azután megismertük az igaz hitet és az erőtől duzzadó szilajság keresztény alázattá nemesült; országunk Mária országa, turul helyett kereszt a jelvénye. Az Árpádok hős fajából koronás szentek, asszonyaiból a tiszta élet liliomai, az irgalmasságnak, emberszeretetnek örök példái lettek. Hivatásunkká vált a hátunk mögött elterülő keresztény, művelt világnak oltalmazása Kelet barbárai ellen és eszményünkké Szent László, a buzgó keresztény, a lovagias férfiu és a hadrontó harczos. Igy viaskodtunk századokon át kún-besenyővel, tatárral, törökkel szinte végpusztulásunkig. Hol az az uralkodó ház, mely annyi nemes szentet adott volna az égnek, mint a magyar Árpád-ház dicső fajzata? és hol a nemzet, mely a legnemesebbért, az Istenért és hazáért küzdő hősöknek fényesebb sorát mutathatná, mint a magyar? Széles e keresztény világban maig és mindennap megkondul a déli harangszó; Isten-imádás mellett az is a te dicsőségedet hirdeti: magyar csatatér, Belgrád!

Államot alkottunk a Kárpát-ölelte Duna-Tisza vidékén, ahol a germán-szláv-világ árja csap össze, ahol Nyugati és Keleti császárság viaskodik külön műveltségével, ahol semmiféle nemzet huzamosan megállani nem tudott. Mi megálltunk és elválasztottuk, ellensúlyoztuk az egymást össze-

morzsoló külön faju, nyelvü, műveltségü, de éppen ezért az általános emberi művelődésben hivatásos, nagyszámu nemzeteket. És államunk az emberiesség és szabadság országává lett. Kálmán királyunk már 1100 körül eltörli a boszorkányégetést, mert boszorkányok nincsenek; a keresztes háboruk korában Európa-szerte üldözött zsidók menhelyet találnak itt, a kereszténység védbástyáján: mert azok is emberek; a renaissance előbb jut nálunk virágzásra Hollós Mátyás idejében, mint szülőhelyén kivül akárhol. Jobbágyunk súlyos teher alatt nyög, de a legműveltebb Nyugat ius primae noctisáig nem jutunk; számtalan és sokféle nyelvü néppel élünk együtt, de az öntengelye körül forgó Magyarország ideje soha ilyfajta lázadást nem ismert. Törvényünk tiltja az apa bűnének megtorlását ártatlan családján, és a magyar asszony olyan állást foglal el a közéletben, mint tán sehol a világon. A távoli angol nemzettel egyidőben mi vetjük meg az aranybulla által már 700 esztendővel ezelőtt az alkotmányos élet alapját; és a mi nemzeti géniuszunk fejleszti ki a szent korona eszméjében az államszervezés legmagasabb ideálját, melynél fogva az állampolgár mindent, de mindent föláldozhat a közösségért anélkül, hogy személyes függésbe jönne, anélkül, hogy személyes legmélyebb hódolata mellett is férfiu önérzetén csorba esnék. Ez emberies és szabad haza pedig tisztelt és hatalmas volt a nemzetek sorában. Van idő, hogy Kelet-Európa fejedelmei a magyar királyok irányitó szavára intézik el viszályos ügyeiket; Visegrádon, Budán nemzetközi nagy kongresszusokat tartanak, a magyar lobogót három tenger uralja, a német császár magyar voltával kérkedik és a büszke Bécset magyar fekete sereg igájába szoritja.

E fényes idők egyik jelenetét ábrázolja Bihari Sándor képe.

1412-ben történt, amikor Zsigmond volt a magyar király és egyuttal a németek császára is. Huzamosb idő óta egyenetlenkedtek már akkoriban Magyar- és Lengyelország, továbbá Lengyelország meg a német lovagrend és velök zavarogtak egymás közt is a tőlük függő kisebb uralmak: osztrák, sziléz herczegek, lithván és novgorodi fejedelmek, masszovai herczegek és mások. A pápaság rossz szemmel nézte a két nagy országnak viszályait akkor, amidőn Oroszország fölött még a pogány tatár uralkodott, a Balkán-félszigeten pedig az ugyancsak pogány török nyomult előre, miután Nikápolynál az egész nyugati kereszténységet legyőzte. A pápaság mindent el is követett, hogy a kereszténység e két előre tolt védbástyája viszály-kodás helyett barátságos kezet fogva, oltalmazzák tovább magukat és a mögöttük elterülő keresztény világot, úgy amint addig is oltalmazták.

Ily körülmények közt hivta meg Zsigmond császár-király személyes találkozóra Magyarországba sógorát, Ulászló lengyel királyt. Ulászló elfogadta a meghivást és miután megbizottaik előzetesen Ófaluban elintézték a függő

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

kérdéseket: a lengyel király a masszovai herczegekkel, a novgorodi fejedelemmel, sok lengyel országnagygyal, főnemessel, 6—8000 főre menő lovascsapattal Magyarországba indult. Óriási udvari kiséret, pompa közt vele jött királynéja is, hogy unokahugát, a magyar királynét meglátogassa. Zsigmond nem kevesebb fénynyel várta vendégeit a határokon, azután együttesen a kis, határszéli városkába mentek, Lublóra és ott márczius közepén forma szerint is megkötötték az e helyről elnevezett békét.

Miután a két király és királyné Kassán töltötték a husvéti ünnepeket, mindnyájan Nagyváradra zarándokoltak, Szent László sírjához, akinek tisztelete mindennél általánosabb és érthetőbb volt abban az időben, mind a két országban. Mind a két uralkodónak elődje, Nagy Lajos, azt a pogányverő szent királyt választotta példaképül; a sírjához sereglő mindkét ország nagyjainak apái csak nem régen is, oltalmának segitségül hívása mellett vívtak együtt nehéz, diadalmas harczokat a pogány lithvánokkal, tatárokkal.

Ott, a váradi székesegyházban, a pogányverő szent királynak fehér márványból ékesen kifaragott síremlékénél fogadja ujra a magyar király a lengyel királyt, vendégét, fegyvertársát a pogányok ellen való harczában; és ott kérik áldását megkötött békéjükre és segitségét további küzdelmökben. És talán ugyanakkor ott tesz egész életre való fogadást a magyar király testőrségének egy fiatal, akkor még névtelen lovagja, akinek neve azonban 30—40 év mulva besugározza az egész keresztény világot, s akinek elsőszülött fia szintén László nevet viselend.

A királylátogás ünnepségei Budán érték tetőpontjukat, ahová május közepén, kevéssel pünkösd előtt értek. Oda sereglett a pünkösdi ünnepek után a német fejedelmi világ: két osztrák herczeg, két bajor herczeg, valami nyolcz sziléz herczeg, sok gróf és lovag; ott volt a pápának, a franczia és angol királynak, valamint Európa egyéb uralkodóinak követsége; ott mutatták be hódolatukat a magyar szent koronának hűbéresei, köztük Lázárevits István, a szerb despota, Hervoja spalatói herczeg, Hranics Sandalj bosnyák vajda; és oda gyülekeztek a magyar egyházi és világi nagyok olyan pompával, kisérettel, hogy például egymagának a macsói bánnak kiséretében ezer lovast számlálunk. Es voltak ez igazán nemzetközi kongresszuson világraszóló játékok, ünnepségek, vadászatok, egyéb mulatságok; és szövődtek óriási, az egész keresztény világot átfogó tervek: a három pápaság megszüntetéséről, a keresztény világ egyesitéséről, a keleti egyház visszatéréséről és az egységessé váló, egész keresztény világnak együttes hadjáratáról a Kelet pogány barbárai ellen . . .

V. LÁSZLÓ UDVARA

IRTA
HERCZEG FERENCZ

Estebéd idején a kis király ott ül a budai vár képes termében, unottsággal a szivében. A falakról csatanyerő barna férfiak képei néznek le a bús szőke gyermekre.

A király nagybátyja, Ulrik úr, melléje ül és irást tesz eléje.

— Ha nincs ellenedre, ird alá, kegyelmes öcsém.

László király a kezébe veszi a tollszárát, hogy odarajzolja a nevét, miként máskor szokta. De aztán egyszerre fölemeli a szőke, makacs Habsburg-fejét.

— Tudni akarom, hogy mi van ebben a levélben?

A kormányzó kedvetlenül méri végig királyi öcscsét, majd gúnyos meghunyászkodással mondja:

— Kegyelmes üzenet ama Hunyadi Lászlónak, hogy Nándorfehérvár végvárát adja a kezembe — adja a te királyi kezedbe . . . Igy végeztük el a futtaki országgülésen.

A Hunyadi név hallatára egyszerre vérvörös lesz a király arcza . . .

— Megint Hunyadi — mindig Hunyadi! A tanácsosok Hunyadi János bölcseségével példálódzgatnak, a hegedősök a nagy Hunyadi csatáiról regélnek, a fiatal udvaronczok Hunyadi-köntöst viselnek és a lányok Hunyadi Lászlóról suttognak.

A király nemrégiben szemtől szembe látta a nagy János úr fiát, a futtaki gyülésen. Kevély tartásu, hosszu termetü úrfi. A nyaka olyan ínas, mint a fiatal ménlóé, az arcza barnapiros, a tekintete szúrós, vakmerő, mint a karvalyé. Mikor felszólalt a gyülésen, ízibe elcsendesedtek a különben oly lármás urak. A hangja metsző és erős, akár a jász kürté. Kissé akadozva beszél, katonás nyerseséggel. De amit három tudós püspök órákig tartó orácziókkal se tud a közrendek kemény fejébe verni, azt ő egy talpraesett, a lovas életből vett hasonlattal tüstént megmagyarázza „édes magyar véreinek,“ miként a szűrös nemeseket nevezi. Beszédközben egyszer a kardjára csapott, egyszer pedig a halántékához emelte a jobbját. Az urak, főleg a közrendből valók, rajongó áhitattal nézték a barna kezét,

melyen kötélnyi ínak duzzadoztak és mely már nem egy pogány ebet lóditott be a pokol kapuján . . .

A kis király azalatt elszomorodva kulcsolta össze a maga rózsás-körmű, keskeny két leánykezét. Csodálat, fájdalmas irigység és rettegés szállotta meg ingatag szivét. Hej, miféle bűbájos mestersége van ennek a végvári kapitánynak, hogy igy uralkodni tud az izgága nemzetségek fölött? — Minap a király meghagyta csiszárjának, hogy készitsen neki szakasztott olyan ezüstinget, mint amilyet Hunyadi László visel.

— Hogy határoz az én kegyelmes öcsémuram a végvárak dolgában? kérdezte most ujból Ulrik úr.

A király elgondolkozott.

— Tudod bátyám, hogy mit mondott Gara uram? Azt mondta: minden Hunyadi olyan, mint a farkas-eb, amibe beleüti a fogát, azt nem tudja többet elereszteni, még ha akarná sem. Hunyadi László nem fogja átadni a várát!

— Lesz rá gondom, hogy kitörjem az ebfogát! mormogta a kormányzó.

A király ezuttal szokatlan makacs volt.

— Jó volna, ha kikérnők a zászlós urak tanácsát, mondotta, fontoskodó ránczokba szedve a homlokát.

Ekkor megnyilt az ajtó. Vidám kurjantás és zeneszó hallatszott. Furcsa csapat vonult be a komor terembe. Elől Koppantó jött, a király bolondja, aztán néhány lantos ember és féltuczat ékes köntösü, virágpártás némber. A leánycsapat megállott az ajtóban, egyik kivált közülök és odalejtett a király elé; mélyen meghajolt, magába összesüppedve, mint a kigyó, ugy, hogy a homlokával a szőnyeget érintette, aztán egy gyors és kecses mozdulattal odadobta a kezében levő fátyolt László lába elé.

A leány messzi keletről jöhetett. A haja szénfekete volt, arczát és mezitelen karját finom barna zománczczal futtatta be a nap, a szemében is a déli nap perzselő heve csillámlott. Olyan volt, mint azok a karcsu, aranysárga, bóditó virágok, melyek messzi puszták ingoványaiban viritanak.

Koppantó odaült a székes dobogóra és szokott arczátlanságával odakiáltott a királynak:

— Nyisd ki mind a két szemedet, kis komám!

A hegedősök valami ősrégi havasalföldi besenyő dalba kezdtek. Valami csodálatosan vad, vérforraló üteme volt a dalnak. Ha lehunyta az ember a szemét, azt képzelhette, hogy hallja a besenyő hadak zaját, amint végigszáguldanak a messzi rónaságon. Az egyik hegedős olykor-olykor fojtott rikoltást hallatott, ami úgy hangzott, mint a vérszomját türtőztetni nem tudó kopjás csatakiáltása.

A fekete leány fölemelte a két karját és különös, idegenszerü méltósággal, nesztelen párducz-léptekkel körüllépett a termen. Az arcza kipirosodott, a szemét félig lehunyta, a keskeny piros ajka pedig úgy vonaglott, mintha fájdalmat érezne. A karcsu teste lassanként ritmikus hullámzásba jött, mint a fiatal pálmafa, mikor a forró szélviharral küzködik.

László király sápadt arczczal, némán nézte a tánczot.

Ekkor halkan megszólalt a kormányzó:

— Király uram, ha nem akarod aláirni a levelet, menjünk a tanácsterembe, az urak már együtt vannak. Ámbátor én azt hiszem, hogy kár volna még tovább rágódnunk a végvárak dolgán . . .

— Igen, kár volna, mondta rekedt hangon a király.

A kezébe vette a tollat és habozás nélkül, de remegő kézzel, odairta nevét az irás alá.

És sem a király, sem a hideg, eszes Ulrik úr nem sejtették, hogy a tollvonásnak mi lesz a következménye. El fogja metszeni Czillei Ulrik hazug torkát, levágja Hunyadi László szép fejét és korai sírjába dönti a királyt. Mindezt egy éven belül. A véres éjszakában pedig, mely Magyarországra hárul, vakitó fényü csillag születik meg: Mátyásnak, a gyűlölt, rettegett és irigyelt Hunyadi-ház királyi sarjának szerencsecsillaga.

19

Bihari Sándor

Zsigmond a nagyváradi székesegyházban Ulászló lengyel királyt fogadja

SZÍGYENED A MAGYARNAK IZÉKESEDNÉHÁNYBAN OLVASSA TELJESEN MINDENKI FOGADJA
BIHARI SÁNDOR

Dahmit Zandaz 1893

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

DUGOVICS TITUSZ HALÁLA

IRTA
INCZÉDY LÁSZLÓ

Sok győzelmes csatának dicsőségéről beszél nekünk a magyar történelem, de egy sincs fogható a nándorfehérvári diadalhoz. Ez az ütközet következményeiben is nagyjelentőségü volt: hét évtizedre vetette vissza a török uralmat Magyarországon.

Nemzeti hivatásunk, mely a nyugoti műveltségnek és a keresztény Európának megvédése volt, ekkor állotta ki tűzpróbáját. S mivel ez a nemzet átértette feladatát és hittel, lelkesedéssel lépett szolgálatába Gondviselés-szerü hivatásának, csodálatos győzelemmel gazdagitotta a magyar dicsőséget.

Hiányosan felfegyverzett, gyakorlatlan sereg állott szemben a hatalmas török szultánnak másfél százezernyi haderejével. Capistrano János toborzotta össze ezt a keresztes hadat. Kaszákkal, fejszékkel jelentek meg a táborban a lelkes harczosok, akiket a föld népéből, jobbágyokból és munkásokból gyüjtött össze a lángszavu szerzetes. Mintha a bibliának szent jelenete ujult volna meg, mikor Gedeon háromszáz kiválogatott harczosával, fegyvertelen kézzel megy az amalekiták ellen és legyőzi a túlerőt Istennek segitségével. Nincs más fegyvere, mint a hit, amely kiirtja a szivekből a gyávaságot, a halál félelmét s amely felgyujtja a tömegben azt a hősi lelkesedést, amely nagy tetteknek és halhatatlan dicsőségnek szülő-anyja.

Egy igénytelen szerzetes jön be az országba, aki még nyelvünket is csak törve beszéli, de szivében ott él az ő magasabb küldetésének öntudata. Ez az élő hit benne az egyetlen erő, amely nagy elhatározásra inditja őt. Ott hagyja előkelő, fényes családját, birói pályáját, szétosztja minden vagyonát a szegények között és szőrcsuhába öltözve, kezébe veszi a keresztet, hogy visszaállitsa a megromlott középkorban az evangéliumi eszmék tisztaságát, vagyis Isten országát e földön. Megadatott neki minden tehetség, hogy magasztos czélját emberfeletti erővel szolgálhassa. Átható, érczes hangja, bámulatos emlékező-tehetsége, lángoló buzgalma, tántorithatatlan meggyőződése oly hatalmas szónokká teszik, hogy képes

meginditani, magával ragadni az egész tömeget, amely boldogan követi őt a dicső halálba.

Mert nagy erő van a hitben s az a gyenge ember ellenállhatlanná lesz az ő erős hitével!

Hazájában Capistrano egy eszményi czélnak szolgálatára szenteli életét. Olaszországot akarta az érzéki élet zülléséből kiemelni, hogy az áldatlan hatalmi versengések helyett magasabb czélokra, eszményibb feladatokra irányitsa nemzetének figyelmét. Hire futó tűzként terjedt az egész világon. Ahol megjelenik, körülveszi őt a hivők sokasága, akik megindulva hallgatják a meggyőző szavu apostolt és lelkük mélyében megrendülve követik útmutatását.

Hire eljut Magyarországba is. A hős Hunyadi János e szent életü férfiuban isteni segitséget lát, akit az Ég küld hazájának megmentésére. Sietve irja hozzá e sorokat: „Atyaságodat egész családommal együtt a legbuzgóbban és lángoló sóvárgással várom!“

Capistrano nem várat magára sokáig. Megjelenik Győrött, hogy lángra gyujtsa az egész országot és megtörje a törökök fenyegető hatalmát. A Tisza és Duna között gyüjti táborba a feltüzelt kereszteseket és oda vezeti a legnagyobb keresztény hősnek: Hunyadi Jánosnak segitségére, hogy a török ellen induljanak, akik már körülzárták Nándorfehérvárt.

Ez a két csodálatos alak egymást kölcsönösen kiegészitette. Capistrano öntötte a szivekbe a hitbuzgó rajongást, Hunyadi János hősiessége és hadvezéri bölcsesége pedig győzelemre vezette a lelkes tömeget. Talán nemzetünk hősének fényes életét akarta egy dicsőséges harczi tettel megjutalmazni az Ég s azért küldötte táborába ezt a szentet, hogy Hunyadi utolsó nagy feladatát megoldani segitsen.

Háromszáz ágyu töri a falat s romokban hevernek a belgrádi sánczok. Ez a végvár most Európa kulcsa s egy maroknyi csapat védi a félhold ellen a szent kereszt jelvényét. Hunyadi sógora, a vasfejü Szilágyi kétségbeesetten harczol a rombadőlt falakon s várja a segitséget. De hiába az őrség emberfeletti kitartása, körül van fogva a vár s a török hajóhad elhelyezkedik a Dunán, hogy a felmentő seregnek útját állja. A magyarok csak sajkákat és dereglyéket tudnak a hajóhaddal szembeállitani, de ezeket Hunyadi vezeti, Capistrano lelkesiti és fényes győzedelmet aratnak. Három török gálya elsülyed, négy a magyarok kezébe esik, a többi megfutamodik. Ez a győzelem megnyitja Hunyadi fegyveresei részére Nándorfehérvár kapuit, a keresztesek pedig a Száva balpartján kezdenek gyülekezni.

Julius 21-én megkezdődik a nagy ostrom. A törökök áradata elboritani készül a kis szigetet, mint a viharos tenger hullámai a partot. Nincs menekvés, nincs segedelem. Háromszor nyomulnak a tömött sorok a várba

s véres utczát nyit holttestekből közöttük a magyar vitézség, de a hősi karok lankadnak s a sziveken erőt vesz a csaták legnagyobb réme: a csüggedés. Most már a lelkesitő szó kevés, lelkesitő példa kell a tömegnek, hogy lángra gyúljon újra a lelkekben a hit, a reménység és a győzelemre vezető hősi bátorság.

Ez a példa sem hiányzott! Nézzétek azt a magyar közvitézt, aki ott harczol kétségbeesetten a várfokon a törökkel, hogy megakadályozza a félholdnak, mint győzedelmi jelvénynek, kitüzését a falakra! Nincs már a kezében fegyver, de puszta kézzel szoritja magához az izmos törököt és égre tekintve küzd bizodalommal hitéért és hazájáért. Tudja, kogy az a lobogó félhold ott az ozmán uralom hatalmát jelenti egész Európa fölött, hazája szolgaságát és Magyarország végpusztulását. Talán látta lelki szemeivel a felperzselt falvakat, a rabszíjjra fűzött testvéreket, a megölt csecsemőket, a kiirtott nemzedéket, a hervadó szűzeket és a kereszt árnyékában pihenő ősök feldúlt sírjait! . . . Az itélet nagy napját látta közeledni vérében összeroskadó hazájára; e pillanatban eszébe juthatott a szent kereszt, mely a Megváltás magasztos jelvénye! Ott is egy haldokló alakot: az Isten fiát lát meghalni az emberiségért, hogy önfeláldozó életével megmentse az egész világot.

Ez a gondolat új erőt ád lankadó izmaiba s a vértanuság nemes elhatározásával aczélozza meg tehetetlenségét, hogy ő is Megváltója lehessen hazájának. Összeszedi minden erejét s az átkarolt törököt egy merész ugrással lerántja magával a vértől átázott sánczokba, a biztos halálba — a halhatatlanságba!

Ez a szent példa új reménységet önt a csüggedező szivekbe. Egy martirnak vére száll kiengesztelésül az Ég felé s az önkényt felajánlott áldozat megváltója lőn nemzetének. Dugovics Titusz hősi halála és vértanusága eldöntötte a csatát. Ez az egyszerü közvitéz, akinek nevét nemzeti imáinkba kellene foglalni, megmentette hazájának szabadságát és hervadhatatlan babérágat tüzött nemzetünk történelmének dicsőségébe. Az ő halála a megváltás; nem pusztulás, hanem megdicsőülés. Addig élt, mig befejezte legnemesebb feladatát, amelyet Istennek csak kiváló kegyelme nyujthat halandó embernek. Követte őt nemsokára vezére is, a hős Hunyadi János, aki után Capistrano pár hónap mulva szintén átköltözött az örök életbe.

Addig éltek, mig befejezték magasabb hivatásukat és megmentették a kereszttel együtt nemzetüket, hogy előkészitsék a Hunyadi-ház legifjabb sarjának: Mátyásnak és benne a mi sokat szenvedett hazánknak örök dicsőségét.

HUNYADI JÁNOS HALÁLA

IRTA
PALÁGYI LAJOS

Diadal és gyász! Az utolsó nagy győzelem, melyet Hunyadi kivivott, a nemzet dicsőségének végét jelentette. Alig terjedt el rónákon és bérczeken a nándorfehérvári diadal örömhire, nyomában száguldott a gyászhir, hogy aki e diadalt kivívta, elesett. Bár nem adatott néki, hogy végső győzelme tüzében, a harczi zaj közepette essék el, mégis a nándorfehérvári csata halottja ő, a véres harcztéren szivta magába a gyilkos kórt, mely Zimonyban ravatalra vetette. Utolsó nagy tettével még egyszer megoltalmazta Magyarországot, még egyszer feltartóztatta Kelet romboló áradatát.

Fenséges a halál, mely a hőst dicsősége tetőfokán, legnagyobb győzelme pillanatában éri utol. Mintha a végezet még magasztosabb fénybe akarná vonni a pályát, még jelentősebbé akarná tenni a vezér művét, egyszerre tárván fel nemzetének, hogy mit birt és mit vesztett fiában. Igy érte a magyart egyszerre a fölemelő és lesujtó sors, igy egyesült a győzelem örömmámora a nemzeti csapás sirámával.

Amióta a történelem szálai szövődnek s ameddig szövődni fognak, mindig voltak és lesznek nemzetalkotó s nemzetfentartó hősök. Ha ezek jellemnagyságát és lelki fenségét megbirálni akarjuk, ne azt vizsgáljuk, mennyi hatalmat szereztek, hanem azt, hogy minő czélra szerezték. Mert az a fegyver, az az erő, ami egyiknek csak arra szolgál, hogy a maga és családja nagyravágyását elégitse ki, — a másiknak kezében nemzeti erő. Nem a maga számára gyüjti, hanem nemzete oltalmára. Hunyadi is szerzett kincseket, mint Czillei, — de Hunyadi a haza és a hit önvédelmi harczára forditotta azokat. Ez a különbség a nemzet hőse és a kapzsi oligarcha közt.

De hova tüntek a vádaskodó oligarchák, valahányszor hire jött, hogy a török támadás végveszedelemmel fenyegeti Magyarországot? Különösen hova tüntek akkor, midőn a szultán 150,000 főnyi sereggel, kétszáz hajóval, háromszáz ágyuval Nándorfehérvár elllen indult, hogy az ország kapuját bevegye?

A legválságosabb napokban ugyanazok, akik Hunyadit nagyravágyással vádolták s akik ugyancsak töméntelen várat és kincset birtak,

20

SZÉKELY BERTALAN

V. LÁSZLÓ UDVARA

A. LASZLO ORAVIA
SZÉKELY BERTALAN

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

mily nagy lelki nyugalommal háritottak minden gondot Hunyadira. Igy Perényi János tárnokmesternek, Pálóczy László országbirónak s még több úrnak nem akadt sürgősebb dolga, mint egy Talafúz nevü cseh kapitánynyal való alkudozás. Czilleinek az országos veszedelem napjaiban egyedüli teendője az volt, hogy László királyt Frigyes ellen háborúra bírja. A király pedig, nemhogy hadat vagy pénzt adott volna Hunyadinak, hanem még tőle kért és kapott nyolczezer forintnyi kölcsönt.

A nemzeti veszedelem e válságos napjaiban, midőn sohasem sejtett nagyságu hadsereg jött Magyarország megsemmisitésére, kitünt, hogy Hunyadi annyira irigyelt hatalma és gazdagsága mily czélra gyüjtetett s kitünt, hogy — a nemzet nagy bánatára — nem elég gyüjtetett abból. Az az elenyészően kis sereg bizony nem állhatta volna a keleti hóditó útját.

A Gondviselés csodás kegyelméből ekkor segitő társa akadt Hunyadinak. De nem a magyar oligarchák soraiból. Déli Olaszországból származott az a szent-ferenczrendi barát, ki Hunyadival együtt hivatva volt ez országot megmenteni.

Nem koronásfő parancsa, nem kecsegtető jutalom vonzották őt ez elhagyott, szerencsétlen országba, csupán hite sugallatára eljött e honba Kapisztrán János, hogy társa legyen Hunyadinak az életben és társa a síron túli halhatatlanságban.

Csodálatos pár, aminőkhöz hasonlót hasztalan keresünk a történelmünkben. Látszólag két eltérő világfelfogás képviselői, de egy nagy közös czélban egyesülve együttesen vívják ki az örök dicsőséget.

Hunyadi a magyar nemzet férfias erejét jelképezi. A hazát képviseli ő, mely már itt a földön kiván boldogulni. Vele szemben Capistrano annak a hitnek apostola, melynek világa nem e világból való, mely semmit sem kiván ezen a földön.

Hazájáért szállt síkra Hunyadi, hitéért küzdött Capistrano, — de amannak hősiessége a hitet is védelmezte, s emennek apostoli heve a hazát is óvta. Mily szép összhang, csodás tüneménye a történelemnek, két egymáshoz méltó férfinak s két egymást kiegészitő eszmének harmónikus találkozása.

Bár sohase szakadna meg az összhang a nemzeti s az általános emberi eszme közt. Bár adna mindig a végezet nagy férfit a nemzetnek, aki hazáját méltóképp személyesiti s ki, midőn a nemzeti eszmét szolgálja, egyuttal az egyetemes emberi ügy harczosa is legyen.

Nincs ellentét az igazi hazafiság s az igazi emberiesség közt és e két eszmét egymás ellen lázitani égrekiáltó bűn marad mindörökre.

Az emberi faj egyes nemzetekben jelen meg s minden nemzet, ha önmagát tökéletesiti, ezzel egyuttal az egész emberiséget viszi előre. Boldog

az a nemzet, amely nem más népek megsemmisitésével, nem a gyűlölet fegyverével tör czélja felé, hanem magát az emberi faj zászlóvivőjének tekintve, a maga érdekével együtt az egyetemesség érdekét is győzelemre viszi. Ha minden kebelben együtt lángol a nemzeti és az általános emberi gondolat s ha egy hős személyében egyesül mind a két erő: akkor ér a nemzet oda, hogy az emberiségnek nemcsak harczosa, hanem vezére legyen.

Hunyadi volt nemzetünk legnagyobb hőse, fokról-fokra emelkedett s tisztult meg minden salaktól, végül a nándorfehérvári diadalban s utána halálában érte el pályája koronáját. Ily nyílegyenesen fölfelé haladó, egyre tisztábban tündöklő pályát az övén kivül nem ismerünk s meg kellett halnia a nándori diadal után, mert legnagyobb munkáját elvégezte és nagyobbat úgy sem tehetett volna.

Ezért oly megnyugtató még halála is.

Honának vívta ki a diadalt,
Magának a halált,
Amidőn felkelt tündöklő napunk,
Az övé éjbe szállt.

Oh milyen gyász és mégis milyen üdv!
Midőn napunk letünt,
Az ő diadala ragyogta bé
A mi bús éjjelünk'.

V. LÁSZLÓ ESKÜJE

IRTA
DIVALD KORNÉL

Csodával határos volt a diadal, a melyet Hunyadi János a Nándor-Fehérvárt ostromló törökökön kivívott. Ám alig mult el két hét Nándor-Fehérvár fölmentése óta s a kereszténység daliáját, akit a csaták tüzében nem fogott a kard, nem érték a golyók, Zimony várában karjaiba zárta a fekete halál. A diadalöröm Európaszerte gyászba fulladt, csak a bécsi udvar lett hangosabb, mint valaha.

— Kiírtom az egész kutyanemzetséget! újjongott Czillei Ulrik, a Bécsben lakó magyar király nagybátyja és rossz szelleme, — szavaival a Hunyadiakra czélozva — akiknek, mig Hunyadi János élt, tizenhét éven át folytatott konkolyhintése ellenére sem árthatott.

S még ugyanabban a hónapban, amelyben a Hunyadi-ház feje nemzetének panaszos siralmai közepette kilehelte hősi lelkét, Bécsben hajóra szállt V. László király, hogy rég elhagyott országába térjen. A Dunán leereszkedő gályáján válogatott zsoldosainak testőrsége kisérte; a hatalmas folyam partján pedig Németországban gyüjtött serege. Mintha nem is szülőhazájába, hanem ellenséges földre jönne!

— A nagy fegyveres erő a török ellen indul! hiresztelte Czillei, aki Pozsonyban ujabb haddal utolérte urát. A magyarság ugyancsak csóválhatta a fejét, a király nagy igyekezetén, amelynek nyomát sem látta, mikor a török óriási seregével Nándor-Fehérvárt, az ország kulcsát fenyegette, amelyet Hunyadi János egyedül a maga erejére utalva védelmezett meg. Akik azonban a Visegrádon, majd Budán megpihenő király környezetéhez férkőzhettek, csakhamar megtudták, hogy az idegen sereg nem a török ellen indul ám, hanem a várak visszafoglalására, amelyeket V. László Hunyadi János hatalmában hagyott s amelyeket örököseitől szép szóval visszaszerezni nem remélt. Budáról seregével együtt Futakra indul a király, ahová országgyülést hívott össze. A rendek lassan gyülekeznek. Czillei, aki V. László oldalán a Hunyadiak ellen viseltetett gyűlöletét sem titkolta el többé, kevesli a sereget, amelyet gyüjtött s Giskra és Komorovszky hadait is Futakra hivatja. Csak az utóbbi küldi el cseh zsoldosait.

Czillei mégis megnyugszik. Hire jő, hogy ha bátorságlevelet nyer királyától s fölmentést az ország jövedelmeiről szóló számadás alól, amelyben dicsőült apját hirtelen halála gátolta meg, Hunyadi László is megjelenik az országgyülésen. Czillei türelmetlenül várja, hogy minél előbb gyülölt ellensége fiára ronthasson s mire ez Futakra érkezik, mégsem mer ellene nyiltan kikelni. A fiatal Hunyadi a legutóbbi éveket szüntelenül atyja oldalán töltötte el. A dicsőség, amely alakját övezte, őt is körülfonta glóriájával s a magyarok rajongásukat, amelylyel a hős vezér iránt viseltettek, hozzája méltónak igérkező fiára is átruházták. Futakon is örömujjongással fogadta a nemesség Hunyadi Lászlót s Czillei, aki az imént még romlására tört, maga is jónak látta, hogy atyai szeretetet szinlelve forduljon feléje. Az országgyülés szine előtt a rendekkel egyetemben Hunyadi László szintén hűséget esküszik királyának s hogy az uralkodónak kedvében járjon, fiui engedelmességet fogad Czilleinek is, akit V. László dicsőült apja helyére, az ország kormányzójává s a magyar hadak főkapitányává tett. Apja érdemeinél fogva, amelyek családja nevét világszerte emlegetetté tették. Hunyadi László joggal várhatta, hogy a fényes tisztséget, amelyet oly dicsőséggel töltött be, reá ruházzák át. Hogy azonban nem igy történt, nem fakadt ki királya ellen, sőt maga hivta meg Nándor-Fehérvárra, hogy ezen kezdve, sorra adja át a várakat, amelyek a nagy Hunyadi hatalmában voltak s amelyeket V. László szintén Czilleinek, lelke megrontójának, az országszerte gyűlölt idegennek szánt.

— Ne higyj neki uram, királyom! élesztgette a gyanakodást újból V. László szivében az álnok Czillei, amidőn halálos ellenségének a daliás fia Fehérvárra előre ment, hogy fejedelmét illő módon fogadhassa.

— Seregeit gyüjti egybe ellened! A királyságra áhitozik, mint apja, aki miatt nem is voltál eddig igazában ura ennek a szépséges országnak. Csak most leszel az, hogy meghalt a büszke Hunyadi, ha ugyan nálánál nem kevésbbé nagyravágyó fia hatalmába nem ejt várában, amelyet újra megerősitett s ahol untalan seregeket gyűjtve várakozik reád!

V. László meghitt embere, Lamberger Fridrik képében kémet küld Nándor-Fehérvárra s csak amire ez visszatér és megnyugtatja, szánja el magát arra, hogy Futakot seregével egyetemben elhagyja s hajóra szállva Fehérvárra menjen. Királya fegyveres erejében bizakodva Czillei valósággal tombol örömében s még mielőtt elindulnak, levelet küld czinkostársának, Brankovics Györgynek, a Hunyadi-ház másik halálos ellenségének s olyan két labdát igér neki ebben, Hunyadi László s öcscse Mátyás fejére czélozva, aminővel szerb fejedelem még sohasem játszott.

Az Úr 1455-ik évében, Mindszent-havának 8-ik napján érkezik meg V. László király seregével Nándor-Fehérvárra, a mai Belgrád alá. Rozgonyi Rajnald nyargal keresztül elsőnek a vár sánczárkára boruló csapóhidon

21

WAGNER SÁNDOR

DUGOVICS TITUSZ ÖNFELÁLDOZÁSA

DADOVICS TITUSZ ORFEGYLEDOZÁSA
WAGNER SÁNDOR

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

át maroknyi lovashada élén. Nyomában a király s nagyobbára cseh, osztrák és német főurakból álló kisérete lép a várba, amelynek kapujában, a vár kulcsaival kezében Hunyadi László üdvözli hódolattal uralkodóját.

— Vedd át felség a vár kulcsait — mondja a maga s Mátyás öcscse nevében — atyánk hű vitézsége tartotta meg neked ezeket. Vedd át árván maradt fiai hűségének a zálogaként, amely arra késztet mindkettőnket, hogy az ő nyomdokain haladva tettekkel is kivívjuk kegyelmedet. Csak ellenségeink ármánya ne foszszon meg ettől, ne állja útját legjobb szándékunknak!

A királynak a szivéig hat a büszke szó, amely azonban éppúgy, mint a daliás ifju hűségesen rajta csüngő nyilt tekintete, tele van őszinteséggel, aminőben talpnyaló udvaronczai közepette még alig volt része. Kegyes szavakkal veszi át a kulcsokat Hunyadi Lászlótól s a bizalmatlanság nyoma nélkül szivében lépi át a várkapu küszöbét. Czillei szikár alakja, mint az árnyék, most is nyomában van urának. Gyanutlanul lép ő is a vár udvarára; a kaján mosoly azonban, amelylyel a fiatal Hunyadi szavait hallgatta, ajkára fagy, amidőn mögötte hirtelen megzördül a várkapu láncza s ő észreveszi, hogy alig száz főnyi kiséretén kivül az egész királyi hadsereg künnrekedt.

— Miért nem ereszted be katonáimat? kérdezi Czillei intésére remegő hangon a király.

— Törvényeink nem engedik, hogy idegen zsoldosokat befogadjon a végvár, feleli őszintén Hunyadi László, egyben megnyugtatja királyát.

Czillei azonban nem tud megnyugodni. Érzi, hogy kelepczébe jutott s alig várja az alkalmat, hogy királyát a Hunyadiak ellen újból fölingerelje. Aludni sem tud, amidőn ennek az első napon az V. Lászlót környékező magyar urak miatt módját nem ejtheti s csak akkor pihen meg gaz tervektől forrongó lelke, amidőn másnap újból csordultig megtelik a fiatal király szive gyanakodással és félelemmel, amelyet a Hunyadiak iránt álnok nagybátyja csepegtetett belé, a nagyravágyást, a büszkeséget emlegetvén, amelylyel László és öcscse tele van s a jóslatot, amelylyel egy csillagvizsgáló az idősebbnek királyi méltóságot, maga Kapisztrán János pedig Mátyásnak királyi koronát jövendölt.

— Fogságba dönt Hunyadi László, rebegi villogó szemmel Czillei. Életedre tör, ha meg nem gátolod, hogy hatalmába ejtsen.

— Tégy vele amit akarsz, hagyja rá megrettenve V. László s Czillei áthatlan pánczélt ölt köntöse alá, legélesebb kardját köti föl s igy lép ki szobájából, amire a várkápolna misére hívó harangja megkondul. A király kiséretéhez csatlakozván Lamberger szólitja meg.

Hunyadi László négyszemközt beszélni szeretne vele, mondja neki, amig a király misét hallgat s Czillei gonosz szivében diadalmas ujjongás

kél, pár percz mulva pedig, amidőn a kardján kivül egészen fegyvertelen fiatal Hunyadival egymagában szemtől-szembe áll, gaz elhatározás ver gyökeret benne. Hunyadi László a szemrehányások özönének a közepette előmutatja levelét, amelyet Brankovicsnak írt, amelyet azonban az ő emberei elfogtak. Czillei megtántorodik meglepetésében, nyomban rá eszébe villan, hogy elhatározását most már a maga veszedelme nélkül még kevésbbé másithatja meg s kardot ránt. Hunyadi megelőzi s miközben összecsapnak, a zaj hallatára egyszerre beront a szomszédos teremből Szilágyi Mihály, Kanizsai László, Nagy Simon, a Hunyadi-ház más hívei s a megsebzetten összeroskadó Czilleit fölkonczolják.

A szent misének vége volt. A várkápolnából kilépő királynak maga Hunyadi László hozza meg a rémes esetnek: álnok nagybátyja meggyilkoltatásának a hirét. V. László sápadtan hallgatja szavait, néz vértől pirosló kezére, amelyet kardjával Czillei sebzett meg. Arcza elborul, amire Czilleinek a Brankovicshoz írt áruló levelét, amelyet kezébe adtak, elolvassa. S rettegés szállja meg egész valóját, amidőn erről a Hunyadi-ház hiveire esik tekintete, akik köréje sereglettek. Szinte várja, hogy most őt rohanják meg s lelke mintha lidércznyomás alól szabadulna föl, úgy érzi a fiatal király, amidőn a várt támadás helyett a Hunyadi-ház hivei az alattvalói hódolat ezer jelével rajongják körül s teljesen megnyugszik a változhatatlanban, amidőn kiséretének német urai közül is nem egy arról biztositja, hogy Czilleinek, a fiatal király megrontójának a halála nem kevésbbé övrendetes esemény reá nézve, mint volt a kereszténységre nézve Nándor-Fehérvár fölmentése. Amig élt, ő és nem a király volt az uralkodó, legjobb hivei közelébe sem férkőzhettek miatta. Országai jövedelmeinek javát is nem az ő udvartartására, seregére, hanem a maga kedvteléseire forditotta az élvhajhászó, a buja, az irigy és kapzsi Czillei. V. László csak most érzi, hogy merőben a báb szerepét töltötte be nagybátyja kezében, aki kénye-kedve szerint bánt vele s maga csillapitja le a vár alatt táborozó seregét, a midőn ez Czillei halálának a hirére háborogni kezd. S amidőn a nálánál alig néhány évvel idősebb Hunyadi László nyilt viselkedésével, hódolattal teljes őszinteségével egészen megnyeri bizalmát, szélnek is ereszti zsoldosai hadát, amely a tél küszöbén a törökök ellen ebben az esztendőben úgy sem indulhatott el többé.

S pár nap mulva Hunyadi László kérésére Temesvárra kerekedik az egész királyi udvar, Hunyadi János özvegye, Szilágyi Erzsébet látogatására. A Gara László nádor, Bánfi Pál főajtónálló, Guthi Ország Mihály s a Hunyadi-ház hiveinek kiséretében utazó királyt, akit eddig zsoldos seregek zártak el leghivebb alattvalóitól, lelkesen üdvözli mindenfelé a nép. S hogy Temesvár alá ér fényes kisérete élén, talpig gyászban,

kisebbik fiával oldalán, Hunyadi özvegye jő fogadására. V. László szive mélyében megrendül a fejedelmi megjelenésü, jóságos arczu, szomoru asszony láttára. Úgy érzi, mintha anyja lenne, akit alig két évvel arra, hogy apja halála után árván szülte, szintén elvesztett. A fiatal király, szive ösztönét követve, gyermeki tisztelettel lép a nagy hős özvegye elé.

— Nem illik gyászolnod, feleli kegyesen üdvözlésére. Miért is gyászolnád azt a hőst, aki Magyarországot szent vallásunknak s nekünk megtartotta? Ha meg is halt, örökké élni fog az emberek emlékezetében, amig egyetlen magyar él s a mennyekben, ahol Krisztus urunkkal egyetemben uralkodik, akinek nevében harczolt . . .

Ha gyászolt is Hunyadi özvegye, vára ünnepi képet öltött. A vendégül látott király tiszteletére egymást érték a fényes mulatságok: a kocsizás és vadászás a vár környékén, táncz és tornajátékok a vár falain belül. Bécsben is bőven kivette volt részét V. László az ilyen mulatságokból, mégis, mintha százszorosan nagyobb kedve telt volna bennük most, hogy hű magyar főuraival versenyt űzte a vadat a temesvári nádasokban, törte a kopját a vitézi tornán. Alattvalói tiszteletükről meg nem feledkezve, büszke társai voltak e játékokban mind s nem untatták untalan szolgai hízelkedésükkel, nem igyekeztek szüntelenül tettetett ügyetlenségükkel nálánál hitványabbaknak föltünni, miközben erejét velük összemérte, mint a bécsi urak. S a főuri asszonyok, a szűzi bájjal eltelt viruló leányok sem ostromolták buja tekintettel, mint azok a némberek, akiket Czillei megrontására bécsi udvarába csődített. Gyorsan telt el nap-nap után, V. László észre sem vette, mint tünik tova az idő. Nem tudott betelni nemrégiben még ellenségeinek tartott hű főembereinek vendégszeretetével. Csak Hunyadi özvegyének zárkózott viselkedése esett neki rosszul, miglen Veronai Gábor Kapisztrán János jóbarátja s hajdan való bajtársa, aki a háboru végeztével Hunyadiné udvari papja lett, föl nem világositja, hogy Szilágyi Erzsébet retteg a fejedelemtől, aki a nagybátyja, a kegyencze gyilkosaival nevetve ölelkezik s fényes ruhákkal véli őket és anyjukat megnyugtatni, amidőn ez nála kegyelemért esedezik. Amily hirtelen békült meg velük, oly könnyen tántorithatják is el háza ellenségei fiaitól a királyt; Szilágyi Erzsébet azért zárkózik szobáiba s fohászkodik szüntelenül a Mindenhatóhoz, akin kivül oltalmat senkitől sem remél e földön. V. László elgondolkozik, majd ismét tanakodásba mélyed Gábor baráttal. Kis vártatva ezután hire terjed a várban s az egész városban, hogy a király másnap ünnepélyes esküvel pecsételi meg a Hunyadi-házzal való kibékülést . . .

Szent Kelemen napja volt, Temesvár fölött a kései ősz komor kedve áradt szét. A vártemplom belsejében, bibor kárpitokkal díszitett szentélyében s hajóiban egyaránt az ünnepi pompa káprázatos fénye ömlött el. A sátoros

ünnepek díszében ragyogó hatalmas csúcsives templom minden zugát szinültig megtöltötte a magyarság szine virága, amely a király itt időzésének a hirére Temesvárra sereglett s a város előkelőbb lakossága. Minden ember tudatában volt az ünnepség jelentőségének s szive mélyéig megilletődve figyelt a szentély felé, amelyben Veronai Gábor misézett nagy segédletével, miközben a főoltár előtt egyfelől fényes udvara élén a király, másfelől Szilágyi Erzsébet térdepelt buzgón imádkozva két fiával, az idősebbiknek szépséges arájával, Gara Annával s több hű emberével.

Az orgonaszó elhal s a hirtelen támadt csöndben a templomban szorongóknak lélekzetük is eláll. V. László Hunyadi özvegye elé lép, gyermeki rajongásában szinte önfeledten megöleli, testvéri csókot vált két fiával, majd az oltár lépcsőjére, a szekrényéből kivett oltári szentség elé térdel s esküre emeli föl jobbját. Udvarának főurai, a Hunyadi-ház tagjai, a templom hajóit ellepő előkelőségek mind meghatottságtól remegő szivvel hallgatják, amidőn a király ünnepélyesen megfogadja, hogy Czillei halálát elfelejti, a Hunyadiaknak vétkeül soha sem rójja föl s ha vétettek volna is nagybátyja megöletésével ellene, azért boszút soha sem áll rajtuk.

— Isten engem úgy segéljen, folytatja V. László az egész templomban jól hallatszó csengő hangon, Veronai Gábor halk szavait ismételve; Boldogasszony irgalmat énnekem úgy nyerjen, minden szentek értem úgy imádkozzanak, Istennek szent teste végnapomon üdvösségemre úgy váljon, a föld tetememet úgy fogadja be, magvam magomról úgy ne szakadjon, örök pokolba úgy ne temettessem: ahogy az Úr szent testének szine előtt igaz szivvel tett fogadásomat erősen és egész tökéletességével mind halálig megtartom, ellene semmit sem teszek, mással sem tétetek.

— Amen! zúgott föl elemi erővel mint egy emberé egyszerre a templomban szorongók szava. S a királyi udvar és a Hunyadiak távozása nyomában, a haza jobb jövőjébe vetett hittel, örömtől repeső szivvel oszlottak széjjel a templomból az emberek.

*

— Ez a felségsértők és hazaárulók jutalma! harsogta a hóhér a kivégzés után, magasra emelve a levágott fejet s a Szent György piaczán, az esthomályba boruló vérpad körül a budaiak szinte megdermedtek a borzalomtól, amely az utolsó pillanatig hihetetlennek vélt kivégzés nyomában mindnyájukon erőt vett.

A fej, amelyet hosszu gesztenyeszin fürtjeinél fogva a hóhér maga is reszkető kézzel emelt a magasba, Hunyadi Lászlónak ártatlan feje volt, akit a király közel egy hónapig Temesvárott való időzésekor főlovászmesterévé és Magyarország főkapitányává tett s akit alig egy negyedévvel

erre saját jegyesének apja, a nagyravágyó nádor, Gara László fölbujtására, esküje és a törvény ellenére, galád módon kivégeztetett.

Vitéz János váradi püspök, Rozgonyi Sebestyén, Kanizsai László, a Hunyadi-ház e leghatalmasabb hivei együtt jutnak Lászlóval a börtönbe. Budavárában idegen zsoldos sereg őrizi a foglyokat, a nemzet szive pedig megdermed a félelemtől. Csak egy jámbor barát meri felemelni szavát a Hunyadi László vértanui halálát követő vasárnapon Ó-Buda egyik templomában, mennydörgő hangon hirdetvén, hogy a hős Hunyadi ártatlan fiának vére boszúért kiált az égre. A király pedig mentegetőző pecsétes levelében még Hunyadi János dicső emlékének a beszennyezésétől sem riadt vissza.

E rémhirekre fegyverkezni kezdenek a Hunyadi-ház hivei. V. László pedig Hunyadi Mátyást magával hurczolva menekül Csehországba. Prágában leste, hogy a vihar vészterhes felhői, amelyek ellene Magyarország fölött egyre fenyegetőbben tornyosultak, elvonuljanak, miglen Szent Kelemen napján, első évfordulóján az eskünek, amelyet a Hunyadi-háznak tett s gonoszul megszegett, el nem ragadta a hirtelen halál.

Némelyek azt tartják, hogy méregtől veszett el, mások, hogy pestishez hasonló nyavalya ölte meg az esküszegő királyt. Bármint volt, hirtelen halála Isten büntetése volt, aki megboszulja az ártatlanul kiontott vért s fölmagasztalja, akit az elvetemült emberi gazság megalázott. A vérpaddal és dicső fejének hősi emlékében is meggyalázott Hunyadi-ház szintén fölmagasztaltatott, Hunyadi Mátyással, akit a vérpad árnyékából, amelyre ellenei szánták, trónusára emelt Magyarország népe s akinek dicsősége tündöklő fényével betöltötte az egész világot.

HUNYADI LÁSZLÓ

IRTA
HELTAI JENŐ

Hunyadi János két fia közül az egyiknek meg kellett halnia, hogy a másik Magyarország királya lehessen. A vértanu László véréből fakadott pirosan és éltetően, mint a hajnal, a mi nagy Mátyásunk dicsősége! A Hunyadi-család nimbusa talán nem is volna tökéletes e vértanuság nélkül. Az apában megcsodáljuk a hőst, Mátyásban a geniális királyt, de hódolattal hajlunk meg László vitéz, a becsületességnek és lovagiasságnak örök mintája előtt. Ő az igazi félelem és gáncs nélkül való lovag, istenéhez, királyához és asszonyához törhetetlenül hű, aki lelke nagyságában és nemességében jónak és nemesnek látja az egész világot, jónak és nemesnek még azt is, akinek kezébe Isten rendeléséből a nép boldogsága vagyon letéve, azt, aki neki királya, barátja és hóhérja.

Apja, a vaskezü katona, Európa legfélelmetesebb hadvezére, aki az ismeretlenség homályából küzdötte fel magát Magyarország kormányzójává. Mérhetetlen uradalmak ura lett, ragyogó pályája alatt minden gyűlölséget, irigységet és cselszövényt magára zúditott. És mikor az öreg cser kidőlt, kétszeres erővel törtek mindenek a tövében fakadt fiatal hajtásokra, hogy összemorzsolják és elpusztitsák. Elsőbben is Lászlót, akinek vállán a Hunyadi-család óriási politikai és vagyoni érdekeinek a megóvása nyugodott és akiben az apa törekvéseinek és munkáinak örökösét és folytatóját látták. És mert a napot nem tudták elhomályositani, letaszitották az égről!

Czillei Ulrik halála után Gara László nádor bogozta tovább a cselszövény szálait, ugyanaz a Gara László, akinek a leánya Hunyadi László menyasszonya volt. László és Mária imádták egymást, a büszke leány álmait a fiatal hős képe ragyogta be és a László szivét ez a szerelem éltette és melengette. Rövid életét ez a szerelem ragyogta be a leggyönyörübb sugarakkal és halálában ez a szerelem vigasztalta. Mert dicső dolog úgy meghalni, hogy egy ország zokogása verje föl jajjával a világot, de mégis a legtöbb, amit hős elérhet az, hogy egy gyöngéd nő sirassa. De minő szomoru szerelme lehetett az Máriának, titokzatos sejtésekkel teli, amelyek mind azt súgták, hogy ők sohasem lesznek egymáséi.

A király, hogy végét vesse az örökös rettegésnek, amely egész életét megmérgezte, végre rászánta magát a döntő elhatározásra, Budán elfogatta a két Hunyadi fiut, a család néhány barátjával egyetemben. A királyi tanács Hunyadi Lászlót rövidesen és minden törvény mellőzésével halálra itélte, azzal vádolván őt, hogy a király életére és trónjára tör. Hunyadi Lászlót ki sem hallgatták, nemes fölháborodással nem is tiltakozhatott az ocsmány vád ellen, ártatlanságát meg nem védelmezhette. És hogy ő ártatlan, becsületes és ragaszkodó, ezt ellenségei nagyon jól tudták, valamint azt is, hogy minden késedelmeskedés végzetes lehet. És Hunyadi László is megtudta végre, hogy a fiu néha nemcsak az apa bűneiért lakol meg, hanem olykor az apa nagyságát és erényeit is a fiun torolják meg. Megértette, hogy miért kell meghalnia, de megérezte azt is, hogy nem hal meg megboszulatlanul és hogy a boszu nemes, nagy és gyönyörü lesz.

Két nap mulva, 1457. márczius 16-ikán, Budán, a Szent György-téren végrehajtották László vitézen a halálos itéletet. Estefelé történt a kivégzés, kevés számu nézők előtt. A bakó szánakozása, vagy a király kegyetlensége volt-e, hogy három csapás nem tudta megölni az ifju vitézt, aki most ime fölemelkedik és szól a zokogó és tehetetlen dühben vonagló néphez. Hiszen három csapás után a gonosztevőnek is megkegyelmeznek és László vitéz, most a halál küszöbén, olyan gyönyörünek, olyan sokat igérőnek látja az életet. Ám a bakó negyedszer is hozzálát a véres munkához és most porba hull az alig huszonnégy éves ifju feje. Véres teteménél egész éjjel imádkoztak anyja, Szilágyi Erzsébet és menyasszonya, a megtépett szivü, az őrület küszöbén álló Gara Mária.

Hunyadi László bátran, büszkén és megnyugodva halt meg, szivében gyűlölet és szomoruság nélkül, mint a kereszténység első vértanui. A vérpadon, ahol a pallos is csak vonakodva oltotta ki ezt a nemes és gyönyörü fiatal életet, talán megérezte a földöntúl-való ihlet egy fenséges pillanatában, hogy az ő halála Mátyásnak az életet, a nemzeti önérzetnek a föltámadást jelenti.

Márcziusban halt meg ő is, amikor minden tavasz és minden szabadság születik.

A HUNYADIAK FÉNYKORA

IRTA
DR. FRAKNÓI VILMOS

Történelmünk gazdag meglepő, drámai hatásu fordulatokban, melyeket a nemzeti életerő váratlan fellobbanása idéz elő. Egyik sem feltünőbb, mint az, amely V. László halálakor Hunyadi Mátyás megválasztásával következett be.

A német király fiának helyét az ország trónján magyar főúr fia foglalja el. A király után, ki a háborgó nemzet fenyegető magatartása elől Csehországba menekült, csehországi börtönéből jő ujjongó lelkesedéssel fogadtatva a nemzet választottja. A gyenge ifjút, kit anyai nagybátyja önző cselszövények hálójába keritett, fölváltja egy másik ifjú, kinek erélye nem riad vissza attól sem, hogy anyai nagybátyját börtönbe vesse. A tehetetlen uralkodó, ki Hunyadi János dicső vívmányait föntartani sem volt képes, olyan utódot kap, ki a nagy hadvezér dicsőségének fényét túlragyogja népe emlékében és a történelem lapjain.

A nemzet a legnemesebb érzések: a hála, a kegyelet és a fajszeretet sugallatait követve választásában, merész tettre határozta el magát. Mikor ugyanis leginkább szorult a szomszéd országok segitségére, a másfélszázados hagyománynyal szakitott, és az idegen uralkodóházaktól elfordult. Mikor a magyar oligarchia a hatalom tetőpontján állott, uralkodóját olyan családban kereste, amely még egy félszázad előtt az ismeretlenség homályában lappangott. Mikor a válságos helyzet az uralkodó személyében az érett tapasztalást és a külső tekintélyt leginkább megkövetelte: bizalma tizenöt esztendős gyermek felé fordult, kiben csak kevesen sejthették a nagy erények rejtett csiráit.

A nemzetnek ez az ösztöne, noha a politikai számitás minden tételével ellentétben állott, helyesnek bizonyult. Mátyásban nagy uralkodót adott az országnak. Nagyságának mértékét nem csak az elért eredmények, hanem a leküzdött nehézségek szolgáltatják.

Magyarország mint független állam került az ő jogara alá; de az önállóság előnyeit az elszigeteltség hátrányai ellensúlyozták. A szomszéd országok uralkodói mind sóvárogtak maguk is a magyar koronára; a török

22

TORNAY GYULA

HUNYADI JÁNOS HALÁLA

»Könyves Kálmán« magyar műkiadó részvénytársaság engedelmével.

HUNYADI JÁNOS HALÁLA
TORNAY GYULA
55

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

birodalom trónján pedig Bizancz meghóditója ült, ki most már Magyarország melléktartományait fenyegette.

Az ország belső állapota is olyan volt, hogy Mátyás, néhány évvel utóbb, a viszonyokat, amelyek között a kormányt átvette, jellemezvén: az elrongyollott ruhától, a sebekkel boritott testtől, a romba dőlt háztól kölcsönözte a hasonlatokat. A hatalom biztositékai: pénz és hadsereg, a rend föltételei: az uralkodói tekintély és a törvény tisztelete hiányoztak. Mivel a korona idegen kézben volt, ennek varázsát is nélkülöznie kellett.

Igy történt, hogy uralkodásának első felében úgyszólván szüntelenül belső mozgalmak elfojtása kötötte le erejét. Abban az esztendőben, mikor a trónra lépett, Gara Lászlót a nádori méltóságtól meg kellett fosztania, és nagybátyját, Szilágyi Mihályt fogságba vetette.

1459-ben pártütő főurak gyülekezete Frigyes császárt Magyarország királyává választotta.

1461-ben az elégületlenek Podjebrád fiának ajánlják föl a koronát.

1467-ben az egyházi és világi urak nagy többsége összeesküvést szervez és Erdélyben nyilt lázadást támaszt Mátyás megbuktatására.

1471-ben újabb összeesküvés létesül, melynek élén maga az ország primása, Mátyásnak eddig atyai barátja, leghivebb tanácsosa áll, ki a lengyel király fiát hivja be a trón elfoglalására.

Mindezen válságok közepette Mátyás megtudta szilárditani trónját, s kezeiben olyan hatalmat összpontositott, amilyennel elődei és utódai közül egyik sem dicsekedhetett; országát pedig Európa leggazdagabb és legerősebb államává tette. Ezt rendkivüli tulajdonságai sokoldaluságának köszönhette. Mint államférfiu, hadvezér és diplomata egyaránt magasan áll.

Csodálatosan kifejlődött érzékkel birt, hogy fölismerje az állami élet mindazon szükségleteit, amelyeknek kielégitése a népekben lappangó erők forrásait nyitja meg. Tanuskodnak erről a közigazgatás, igazságszolgáltatás és a pénzügy terén létesitett mélyreható reformjai. Ezeknek sikert biztositott a viszonyok óvatos mérlegelése, hatásukat pedig fokozta az erkölcsi alap, amelyre azokat helyezte. Ugyanis a nemzet nagy tömegében föl tudta kelteni azt a meggyőződést, hogy a király és országának érdekei azonosak; azt a bizalmat, hogy az ismeretlen, nehéz és veszélyes utakon biztosan eljut a kitüzött czélhoz.

Ez a tény magyarázza meg azt a feltünő termékenységet, mely uralkodása alatt kiváló egyéniségekben szembetünően mutatkozik s amely közös jellemvonása mindenütt azon időszakoknak, amikor új eszméket és irányokat képviselő hatalmas egyéniségek forrongásba hozták a népeket.

A legjelentékenyebb eredmény, amit Mátyás elért: az a félelmes haderő volt, amelyet föntartani, fegyelmezni és rendesen ellátni képes volt. Olyan

nagy hadtesteket állitott ki, amilyenekkel korának egyik keresztény uralkodója sem rendelkezett. Nagyszámu idegen zsoldosok mellett a magyar faj méltó helyet foglalt mind a közvitézek, mind a kapitányok sorában. Seregének erejét nemcsak létszáma és alkotó elemei, hanem főképen szervezete alapitották meg. Ebben a római légiók rendszerének utánzását ismerik föl a hadtudományi irók, kik emellett főképen a különböző fegyvernemek összhangzó együttműködését magasztalják.

Mátyás úgyszólván szünet nélkül háborut viselt. Táborozásainak szinhelye az Odera melletti Frankfurttól Otrantóig, Kraintól Moldváig terjedett. Tizenkét ország területén aratott diadalokat. Győzedelmesen vonult Bécs városába, mely sikeresen ellenállott később Szulejmánnak meg Kara Musztafának és utána még csak egy idegen hóditó, a nagy Napoleon előtt nyitotta meg kapuit. Meghóditotta Ausztriát és Sziriát, Morvaországot és Sziléziát. Még szélesebb körben, mint fegyvere, működött diplomácziája, amelylyel korának uralkodóival szemben éppen olyan nagy fölényt gyakorolt, mint hadvezéri tulajdonságaival.

E tekintetben is kiválóan nehézzé tette helyzetét az, hogy nem lévén fejedelmi család sarja, a más uralkodóházakkal való rokoni kapcsolatok előnyeit nélkülözte. És ezeket nem is szerezhette meg mindjárt házasság útján; mert királylyá választatása előtt igérettel lekötötte magát Podjebrád Györgynek. De első nejének halála után, tizenkét esztendőn át, házassági tervei nagy diplomácziai akczióinak szolgálatában állottak.

Ezeknek sarkpontja az a viszony volt, mely közte és III. Frigyes császár között fönnállott s a bizalmas barátság és a halálos gyülölet, a szoros szövetség és elkeseredett háboru végletei között folytonosan váltakozott, aszerint, amint az egyik vagy másik úton biztosabban vélte Mátyás elérhetni czélját: a császári trónt.

Lelke, mely a személyes becsvágy minden kisértéseinek megnyilt, egyszersmind magas eszményekért hevült. Ezeknek megvalósitásában, hazája nagyságát kivánván megalapitani, azon törvényeknek hódolt, amelyek a magyar állam életfolyamát irányozzák.

Amióta a hatalmas ozmán faj a görög birodalom romjain uralmát Európában megszilárditotta, a keleti és nyugati császárságok közé beékelt Magyarország többé egymagában meg nem állhatott, hivatását be nem tölthette. Ennek tudata Nagy Lajost a Lengyelországgal való szoros kapcsolat létesitésére késztette; majd a magyar nemzetet arra inditotta, hogy IV. Károly császár fiát, Zsigmondot királyul elfogadja, a császári hatalom megszerzésében és érvényesitésében támogassa; egyengette a Habsburg Albert és V. László királyoknak, úgyszintén a Jagello Ulászlónak az utat Szent István trónjára.

Ezekkel a hagyományokkal szakitott Mátyás megválasztásával a nemzet. De néhány év elegendő volt arra, hogy az illuziók ködfátyola szétfoszoljék. Mátyásban ekkor az az elhatározás fogamzott meg, hogy a diadalra vezetett nemzeti törekvések sikereit az európai helyzet igényeivel összhangzásba hozza; azt a veszteséget, amit az ország hatalmi állása azzal szenvedett, hogy olyan uralkodót kapott, kit más ország nem ural, pótolni fogja, a császári trónra küzdve föl magát.

A terv merészségének szinvonalán áll a leleményesség az eszközök megválasztásában, az óvatosság az alkalmas pillanatok bevárásában, a biztosság azok megragadásában.

A férfikor delén álló császár halálát nem várhatta be. Ezért czélját a császár életében, az ő segitségével óhajtotta elérni oly módon, hogy az ő közreműködésével magát római királylyá választatja meg s a trón-örökös igényeivel az uralkodó-társ jogait nyeri el. Ezzel eredeti czéljához, mely nem volt más, mint Magyarország hatalmi állásának megszilárditása, hű maradt; csak az útról tért le, melyen a nemzeti politika haladott. Mig ekkorig a nemzet egyik legfőbb feladatát abban látta, hogy a német befolyást Magyarországtól távol tartsa: Mátyás kisérletet kivánt tenni, hogy a magyar befolyást Németországban uralomra emeli.

E végből 1465 óta oda törekedett, hogy viszonya a császárhoz mind bensőbbé alakuljon. Egyuttal azon volt, hogy a német fejedelmek lelkéből az elfogultság gyökereit kitépje. Mikor tehát 1467-ben a török ellen segitségért fordult hozzájuk, a legmesszibbre menő engedményeket és biztositékokat ajánlotta nekik; kész volt a birodalmi segélyhad vezérének a magyar sereget is alárendelni, az alsó Duna mellékén a legfontosabb végvárakba német őrséget fogadni be.

Mikor a pápa felszólitására, Podjebrád György ellen fegyvert fogott, Csehország meghóditására főképen azért vágyott, mert királyi koronájával a német választófejedelem méltósága össze volt kapcsolva. És ellenséges föllépésének jogczimét abban kereste, hogy a császárt, ki Podjebráddal háboruban állott, mint szövetséges oltalmazni köteles. Ugyanakkor házassági és szövetkezési ajánlatokkal fordult a szász és bajor fejedelmekhez.

Viszont a császár készséggel elvállalta a kötelezettséget, hogy őt római királylyá megválasztatja; sőt azzal is hitegette, hogy maga a császári koronát leteszi, és fiát az ő gyámsága alá helyezi.

Csakhamar meggyőződött ugyan arról, hogy Frigyes őt rászedte. Ekkor gyors fordulattal Podjebrádhoz közeledett, aki a maga és a brandenburgi őrgróf szavazatát, úgyszintén a franczia király támogatását helyezte kilátásba. A brandenburgi választófejedelemmel közvetlenül is érintkezésbe lépett, előbb titokban, később leplezetlen, mondhatnók tüntető nyiltsággal.

Rábirta őt, hogy (1469) Boroszlóban meglátogassa. Ez alkalommal leánya kezét megkérte, és „barátsága, jóindulata zálogául“ kétezer forintnyi évdijat ajánlott föl, amit a hatalmas Hohenzollern-ház feje (az ezidőszerinti német császári ház őse) némi vonakodás után nem tartózkodott elfogadni.

A következő évben újabb kisérletet tett, hogy a császárt megnyerje. Ünnepélyes látogatást tett nála Bécsben, hol a tiszteletteljes előzékenység, a fiui gyengédség és a derült jókedv nyilatkozataival próbálta az ő szivét megnyerni. Úgy látszott, hogy ez sikerült neki. Frigyes igérte, hogy leányát nőül adja hozzá, és azon esetre, ha egyetlen fia fiörökös nélkül talál elhalni, az osztrák tartományokat is rá hagyja örökségül. Egyik szemtanu tréfás megjegyzése szerint, úgy viselte magát a két uralkodó, mintha „szerelmes pár volnának“. Azonban Mátyás ismét meggyőződött arról, hogy a császár játékot űz vele. Fölháborodva távozott Bécsből.

Ekkor a lengyel és cseh királyokkal szövetkezett a császár ellen. Merész Károlylyal, Burgundia hatalmas uralkodójával és több más fejedelemmel lépett frigyre. Diplomácziai éleslátásának jellemző nyilatkozása az a körülmény, hogy szövetségesei között találkozunk egy porosz főpappal, az ermelanti herczegpüspökkel is, aki csekély terület fölött uralkodott; de arról nevezetes, hogy elszántan folytatta a százados harczot Poroszország és a német lovagrend függetlensége érdekében a hóditó Lengyelország ellen. Ugyanakkor követei Olaszország déli részében megkötötték a nápolyi királylyal a házassági szerződést, mely rokoni összeköttetésbe hozta Aragonia királyával és több olasz fejedelmi házzal. Ettől fogva Olaszországot is bevonta politikai kombinátióinak keretébe. 1477-ben a császárral egyezségre lépvén, egyebek között kikötötte, hogy a milanói fejedelemséget ruházza a nápolyi király egyik fiára, s annak adja nőül leányát. Majd kibékült a lengyel és cseh királyokkal. Az 1479-ik év nyarán olmüczi várlakában hódoló vendégek gyanánt fogadta a cseh királyt és több német fejedelmet, kiknek közbenjárása mellett az új brandenburgi választófejedelemmel, a nagyeszü Albrechttel egyezségre lépett. Úgy, hogy most a Habsburgok, Jagellók és Hohenzollernek is szövetségesei lettek; ami által Európa legjelentékenyebb hatalmasságává emelkedett.

A császár ez alkalommal sem felelvén meg szerződésszerü kötelezettségeinek: Mátyás ismét irányt változtatott. XI. Lajos franczia királylyal inditott meg tárgyalásokat, és nápolyi sógorát franczia herczegnővel házasitotta össze. A Burgundi Károly fölött kivívott győzedelem óta hatalma tetőpontján álló svájczi köztársasággal szövetséget kötött. A császár németországi ellenségeit támogatásáról biztositotta.

Ekkor azután meginditotta a háborut a császár ellen, és elfoglalta Ausztriát. Fölvette az osztrák herczeg czimét; a bécsi püspöki székre

23

GYÁRFÁS JENŐ

V. LÁSZLÓ ESKÜJE A HUNYADI-HÁZNAK

V. LÁSZLÓ ESKÜJE A HUNYADI-HÁZNAK
GÁYÁRAS JENŐ

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

magyar főpapot ültetett. Úgy vélekedett, hogy a magyar koronát az osztrák ház tartományainak állandó birtokosává teheti, és mint német területek uralkodója, a császári koronára biztosan számithat. Ezt a czélpontot sohasem tévesztette szem elől, és az olasz humanisták nem mulasztották el imperátori vágyainak közel valósulását jósolgatni. Azonban reményeit végkép meghiusitotta Miksa főherczegnek római királylyá megválasztatása (1486). Egyideig azzal a merész gondolattal foglalkozott, hogy a választást megsemmisitteti. Ulászló cseh királyt, ki a választásra meg nem hivatott, rábirta, hogy óvást emeljen. Ő pedig a választófejedelmekhez intézett irásban kijelentette, hogy szövetségesének ügyét magáévá teszi. Ugyanakkor a császár és fia ellen nagy európai szövetség létrehozásán fáradozott: Francziaországot és az olasz államokat csatlakozásra szólitotta föl.

Később a lovagias, nemes jellemü Miksával kezdett tárgyalásokat és személyes találkozáson óhajtotta viszonyát a Habsburg-házhoz szabályozni. Ezen tervei és készületei közepett érte el őt a halál.

Nyugati politikája erőfeszitéseinek végső czélja az volt, hogy az utolsó két század pápáinak és császárainak eszményét végre valósitsa: a nyugati kereszténységet a kelet felől fenyegető veszély elháritására egyesitse.

Élete utolsó éveiben kimerithetetlen türelemmel folytatott hosszu diplomácziai akcziót avégből, hogy Bajazed szultánnak trónkövetelő testvéröcscsét, Dsam herczeget, ki a János-lovagrendhez Ródosz szigetére menekült és onnan Francziaországba, majd Rómába szállittatott, neki szolgáltassák ki; mivel azt reméllette, hogy őt a török trónra ültetve, a kelet-urópai helyzetet megváltoztathatja. Sűrűn jártak ez ügyben követei a pápához, a franczia királyhoz, a János-lovagrend nagymesteréhez Ródosz szigetére.

Európa határain túl is nem kerülte el figyelmét egyetlen mozzanat sem, amelyet értékesitenie lehetett. Tanuskodnak erről tárgyalásai Perzsia fejedelmével, Uzon-Hasszánnal és Quait-bey egyiptomi szultánnal, kik a török császár ellen háborut viseltek.

Azt a tekintélyt, amelyet gyakran sikertelen, de mindig nagy czélokra irányuló diplomácziai tevékenységével kivívott, semmi sem jelzi szembetünőbben, mint az a tény, hogy Európának Magyarországtól távol eső különböző részeiben találkoztak, kik pártfogásában az erőszak ellen az oltalom biztositékát látták. A távol éjszakán a német lovagrend 1477-ben az ő védnöksége alá helyezte magát. Délen az ankónai köztársaság 1486-ban a magyar lobogót tűzte ki palotájának homlokzatára.

A magyar dicsőség alkonyának ragyogó sugarai ezek. Utolszor fordultak idegenek magyar oltalomért. Ezentúl két évszázadon át a magyar kényszerült oltalomért fordulni idegen földre.

IRTA

MÁTYÁS, A HŐS

IRTA
MIKSZÁTH KÁLMÁN

Holubár szegény köznemes fiu volt, termetben Góliáth, vállban széles, bikanyakáról hatalmas fej emelkedett, ruganyos izmaiban rendkivüli erő lakozék, úgy hogy abból a kis cseh faluból, ahol élt s ahol, örökösen verekedvén, sok pajtása csontját betörte, az „aranyos“ Prágáig szállt a híre.

Mint java ifju azután maga is oda került pályát törni, de csak egy czímig vitte. „Cseh óriás“ lett a neve György király udvarában, ahol nyers erejét nagy ügyességgel párositva, olyan tökélyre tett szert az akkori virtusos verekedésekben, szóltak legyen azok akár birokra, akár tőrre, lándzsára vagy kardra, ha gyalog, ha lóháton, hogy mindeneket felülmula, a vitézi tornákon pedig, melyeket György király a Hradsin udvarán rendezett, két éven át pehelykönnyüséggel verte le rendre a cseh daliákat. Ami nem is volt jó rá nézve, mert a végén senki se akart vele mérkőzni s azok, akiket letiport, hatalmas családok sarjai, nem győzték a királyt ellene hangolni, ki is hallgatván rájok, ahelyett, hogy udvaránál tartaná vitézek vitézének, kinevezé sáfárnak messze valahová, a királyi bányákhoz, ahol a napfény se süthessen rá.

Holubár vitézt nagyon elkeserité ez az eljárás s dulva, fulva jelent meg a király szine előtt, hogy szemére vesse:

— Minden vezéredet legyőztem uram király s a jutalom ime, hogy a föld alá küldesz engem.

— Hát igen, — felelte Podjebrád — hogy a koboldokat is győzd le és csikard ki tőlük az érczeket.

— Az én mesterségem a gerely, a kard, de nem a csákány. Engem olyan helyre tegyen fölséged, ahol verekedhessem.

A király kelletlenül vont vállat.

— Hja, a nagy háboruknak vége van. Itthon — tette hozzá kedélyesen — már csak a hiveimet verheted földhöz, az pedig nekem nem haszon, nekik nem gyönyörüség. Azt is beláthatod édes fiam, hogy a kedvedért nem üzenhetek háborút senkinek. Ha hát mindenáron verekedni

akarsz, eredj, keress magadnak ellenséget a saját szakálladra, de itthon nekem ne verekedj.

Ezt aztán úgy vette Holubár, mint utilaput s eladván ami csekély vagyonkája volt, fölszerelve magát és szolgáját lovag módra, az akkori idők divatja szerint elindult világot látni, hírt, dicsőséget szerezni az ökleivel.

Bolondtól jött tanács lehetett, hogy Mainzba vette útját. Ámbár adhatta okos ember is, mert Mainz akkor éppen tele volt herczegekkel, lovagokkal. Birodalmi gyűlést tartott ott Fridrik császár.

A gyülekező rendek, akik váltott lovakon jöttek s mindenféle eseményt fölszedtek útközben a vendéglőkben, előre meghozták a hírt:

— Egy óriás közeleg Mainz felé. Valami Holubár nevü, aki minden csehet legyőzött. Irtózatos erejével összemorzsolja a legügyesebb vitézeket, mint a pozdorját. Súlya alatt megdobban a föld, ha egyet lép s hatalmas lovának bordái ropognak, csikorognak alatta. Azért halad oly lassan a szörnyeteg, mert minden vendéglőnél pihennie kell a lónak. De holnap-holnapután mégis ideér és mérkőzésre szólitja fel a német leventéket. Hát csak tessék készülődni.

Lett nagy megrökönyödés, suttogás, találgatás, kinek kellene sorompóba állni. Ennek-annak. Egyébről se beszéltek, csak a legyőzhetetlen cseh vitézről. Igazán kellemetlen egy dolog, most, mikor annyi komoly tanácskozni való van! Milyen szégyen lenne, ha senki se állna ki. De hát még az, ha azokat, akik kiállnak, legyűrné? Legokosabb volna, ha be se eresztenék a városba.

Langenhorst Gáspár, Mainz polgármestere, erős szimatu ember volt, aki mindég eltudta találni, hogy mit akarnak a nagy urak, lőn hát, hogy egy napon lovas ember jelent meg a város kapujánál, az ott fel s alá czirkáló alabárdos őrségnél.

— A polgármester nevében! — monda és mutatta a polgármester gyürüjét. Langenhorst Gáspár polgármester azt rendeli nektek, hogy ha egy Holubár nevü cseh vitéz szolgájával, vagy anélkül közelednék a városhoz, zárjátok be előle a kaput, hadd menjen Isten hirével másfelé!

Az őrök hadnagya meghajolt:

— A parancs szerint járunk el.

Alig hogy visszavágtatott a lovas, egy landsknecht jött lihegve az őrséghez:

— A császár nevében! — mondá s mutatta a császár gyürüjét. Ő felsége rendeli nektek, ha egy Holubár nevü cseh vitéz érkezik, ereszszétek be a kapun és kisérjétek nyomban a palotájába.

A kapuőrök hadnagya meghajolt:

— A parancs teljesitve lesz.

Az őrök összenéztek s mondák:

— Úgy, de melyik a parancs a kettő közül, mert egyik a másikat rontja.

— Nohát a császár parancsát teljesitjük, mert az nagyobb úr.

— Igaz, de mi a polgármester szolgái vagyunk.

— Igaz, de a polgármester is csak szolgája a császárnak.

Igy aztán a császár parancsán jártak; az érkező Holubár előtt leereszteték dárdáikat és tágra nyitották a kapuszárnyakat, majd kürtök harsogása közt kisérték fel a Fridrik palotájába.

A lever-re összegyült urak kiváncsian tolongtak az ablakokhoz, tünődve, találgatva: miért rontotta meg ő felsége a Langenhorst intézkedését?

Hm, bizonyosan nem hiába. Úgy ismerték a császárt, aki a fűzfából is aranyat tud kihúzni. Minden apró dolgot, vagy nagy dolgot aszerint hánytorgat meg elméjében, hogy mit hoz a konyhára. Ez pénzt, az renomét, ami mindegy. Mert a renoméból megint csak pénzt lehet csinálni. Azt meg ő nagyon értette. Mihelyt jelentették neki a Holubár megérkezését, a legbelsőbb termébe vonult, hová a kamarások füle el nem hat; ott fogadta az idegen lovagot.

— Hallottuk a hiredet Holubár! Légy szivesen fogadva udvarunkban, ha nekünk akarsz szolgálni.

Holubár meghajlott térdben.

— Nincs édesebb álmom annál!

— Roppant erődet, ügyességedet méltányoljuk. S ha mérkőzni akarsz lovagjainkkal, ennek se álljuk útját. Sőt különös megbecsüléskép a fiam Miksa herczeg száll ki majd veled vitézi bajra.

Holubár arcza kipirult a nagy tisztességtől, hogy egy császári herczeggel mérheti össze a lándzsáját.

— Köszönöm a nagy kegyet — rebegte elfogódottan.

— De — folytatta a császár egy hangárnyalattal még nyájasabban — kimélned kell a herczeget, hiszen értesz . . .

— Mindenesetre fölség, vigyázni fogok, hogy jelentékenyen meg ne sérüljön és hogy esés közben is . . .

— Mit esés közben! — kiáltott fel a császár ingerülten. — Hát megbolondultál Holubár. No, mit bámulsz úgy? Hát még most se érted, hogy a herczegnek kell győztesnek maradnia, még pedig úgy, hogy a győzelemhez könnyen jutottnak ne látszassék.

— Szóval, hogy én törjem be a bordáimat — mondá a cseh lovag a csalódástól keserü hangon. — De hátha mégis megforditva történnék?

— Életeddel lakolnál Holubár.

A cseh meghökkent. Érezte, hogy bajban van, „igent“ nem mondhat, „nem“-et veszedelmes mondani.

— Nagyon nehéz feladat fölség, meggondolási időért könyörgök.

— Hát gondold meg holnapig s pihend ki itt magadat palotámban, légy vendégem addig.

Holubár visszavonult, de gondolkozásra nem volt szüksége, tisztában volt ő magával: a dicsőséget szomjuhozta lelke s jó hirnevét nem adja el. Oh mily gyáva ajánlat! A fogait csikorgatta dühében, hogy milyen rossz udvarhoz került. A férfibátorság az egyetlen, amihez nem lehet pénzzel, kerülő utakkal jutni s ime itt maga a császár kisérel meg ilyesmit. Teremhetnek-e hősök olyan helyen, ahol ez a felfogás fertőzi a levegőt?

Frigyes császár ezalatt aranyos terveit szőtte felső termeiben, hogy mennyire ráférne fiára egy kis vitézi nimbusz. Éppen jókor jött ide ez a Holubár. Miksa győzelmi hire ő felette világul fut, dalokba öntve száguld s meghatja a magyarokat. Mert éppen a magyarokra utazott Fridrik akkoriban. Ami ő neki nem sikerült, jobban csinálja majd a fiánál. A korona nála volt, de a magyarok szive nem jött utána, pedig együtt kell lenni a kettőnek. Miksának majd megszerzi előbb a magyarok szivét, meglehet, hogy a korona igy majd utána jön. Éppen jókor van itt ez a Holubár!

De Holubár már akkor talán ott sem volt, egy kis sétalovaglás ürügye alatt elhagyta szolgájával a palotát s aztán gyü, ki a város kapuján s el örökre. Az őrök nem akadályozták. Németek voltak, következéskép alaposak. A bejövetelre volt utasitásuk, de a kijövetelre nem.

Ment, mendegélt, szinte iránytalanul, mert csak azt tudta, mit akar, de nem tudta, hogy merre kell mennie. Kóbor lovagokkal, utazó nemesekkel ismeretséget kötött útközben s elmondá nyiltszivüen, hogy hírt és dicsőséget megy a világba keresni s megkérdé fűtől-fától:

— Hol élnek manapság a legnagyobb vitézek?

— Hát minálunk — feleltek a különböző nemzetü utasok, mert minden róka a maga szőrét dicséri — és még azonfelül a Mátyás udvarában Budán.

Minthogy mindnyája Budát mondta, a maga országát tolva előre, tudta már Holubár: hová menjen s azontul már csak azt kérdezte az utasoktól: „merre fekszik Budavár?“

Mondták aztán, akik tudták:

— Ahonnan a nap jön, ahová a Duna megy, csak folyvást menj vele és ahol már olyan nagyra dagad, hogy nem birod kővel áthajitani, ottan lesz Budavár; megösmered sok tornyáról.

Szépnek mesélték Budát, még szebbnek képzelte s még szebbnek találta. Nagy, palotás város, nézegette magát a Duna tükrében. Micsoda nyüzsgés, elevenség az utczákon! Mintha az egész világ itt találkoznék.

A kereskedők sátraiban halomban áll a sok portéka, kardok, pánczélok, asszonyra, lóra való encsebencsék, kantárok, csótárok, násfák, selyem szövetek, drága prémek, mindenféle bőrmunkák, skófiumos teritők, szem nem látta, fül nem hallotta ritkaságok. S az a mindenféle emberfaj a világból; velenczések, németek, francziák, olaszok s kiki a maga nemzeti viseletében. Ott vágtat ni a bástya alatt egy daliás lovas haláljelvénynyel a sapkáján. Valami tiszt a fekete seregből. A bécsi úton egy fényesen öltözött csoport közeledik ficzánkoló lovakon, közöttük hölgyek is. Vadászatról tér haza valamely főuri társaság. Alighanem a Garáék. Ni ott hozzák hátul a sólymaikat. Közvetlen a királyi palota kapujánál nagy csődület van. Egy félrecsapott süvegü embert vesz körül sok szájtátó nép nagy hejehujával. Eredeti alak, fakó csizma van rajta s kopott nadrág, de azok fölött a nyakában vagy öt-hat aranyos bársonyos főuri mente lóg, csillogó csattokkal, gombokkal, ami elég groteszk látvány, mert ugyancsak perzseli az embert a juniusi napfény, még ha pőrén van is.

— Jól föl van öltözve bátya — kiáltják innen-onnan.

— Hm, — szól vidáman az öreg — a királynál voltam ebéden s ő felsége nem akarja, hogy meghüljek hazáig.

Akik nem ösmerik, kiváncsiak, kérdik, ki légyen ez a furcsa emberke, aki ilyen pityókosan lépked a mentékben.

— Jó vén fiu, — mondják — a kántor innen Czinkotáról.

— És igaz lehetne, hogy a királynál ebédelt, meg hogy ő adta neki a mentéket? — Kételkedének némelyek. Mások vállat vontak:

— Isten tudja! A mi királyunktól kitelik. Megbecsüli a szegény embert és meg is tréfálja királyi módon.

Holubárt, aki éppen erre koczogott el hű fegyvernökével, valami alkalmas kocsma után nézdelődve jobbra-balra, még észre sem vették a járó-kelők, nem ugy, mint Mainzban, ahol utána szaladt a félváros. Csak másnap, mikor már a nádorispánnál jelentkezett szándékával, futott szét róla a hír a városban:

— No lesznek most itt nagy mulatságok. Van itt most egy nagy termetü cseh vitéz, valami Holubár, aki mindeneket legyőzött, a merre járt, aki kilencz évig szopott gyerekkorában, azért olyan szörnyen erős. Arra kérte a palatinust, hogy engedje meg neki vitézi tornára hívni föl a magyar lovagokat. No hála istennek, lesz itt most egy kis elevenség, egy kis látnivaló.

Maga Mátyás is értesülvén a bajnokról, magához hivatta egy órában, de jelen voltak a főurak is.

— Ejha! — csodálkozék Ujlaky, mikor az irdatlan szál ember belépett. Sok eső volt, ahol ez nőtt!

A király nem csodálkozott, hanem nyájasan inte közelebb, midőn az leakart térdepelni.

— Csak állj Holubár, mi is csak ember vagyunk, gyarló pedig. Hallottam multadat derék levente és ösmerem szándékodat. Isten hozott Budán! Itt mi szivesen látunk és módot nyujtunk a játékporondon, hogy a rozsda ne egye meg a fegyveredet. Ám azért ne gondold, hogy jó helyre vetődtél, itt mi talán nem adjuk olyan olcsón, mint rokonunknál, György királynál, Prágában.

Holubár önérzetesen mosolygott.

— Aztán látod, itt a harczmodor is más. Ti olasz módra vívtok hegyes lándzsákkal, mi tompa gerelyekhez vagyunk szokva, ti vágtatva rohantok egymásra, mi itt ügető lovon, azonfelül nem értitek a hónalj alatt vashorgon tartani a lándzsát, hogy hátra ne ütődjék, hanem helyén maradjon. Bizonynyal mondom tehát neked Holubár, hogy jól ügyelj itt a bőrödre.

Holubár gúnyosan mosolygott.

A király észrevette ezt s összeránczolta a homlokát.

— Félek, kőbe lépsz Holubár, de én mindenesetre pártfogásomba veszlek s egyelőre csak a közepes vitézekből küldök ellened valakit.

Holubár bosszúsan harapdálta ajkait.

— Am ha azt legyőzöd, — folytatá a király — akkor legyen, mérkőzz meg legjobb vitézemmel is. Nem kicsinyitni akarlak, de kimélni.

— Megeszem őket — hörögte Holubár, merészen ziháló mellel.

— Jó, jó, ha legyőzöd őket, úrrá teszlek országomban. De azért a viadalt mégis a közepessel kezded holnapután a Zsigmond-piaczon és minthogy olyan fennen beszéltél, ha ez a közepes vitézem mégis téged találna legyőzni, szamárhátra ültetve kergettetlek ki az országból mindeneknek csúfságára. Most már tudd meg atyámfia, mihez kell magadat tartani.

Holubár szólni akart, de Mátyás intett s ezzel a kihallgatás véget ért, távoznia kellett. A főurak kiváncsian vették körül a királyt.

— Kit küld ellene fölséged?

— Majd jókor megtudják kegyelmetek — mondá rejtélyes mosolylyal.

Harmadnapra volt az érdekes viadal kitűzve, ácsok éjjel-nappal tákolták a sorompót, sátrakat, a királyné és a palotahölgyek ülőhelyeit bevonták piros bársonynyal, kiczifrázták czimerekkel, cserkoszorukkal. De különben erről már mindenki tud, hiszen ezer meg ezer nézője volt. Csak egy titok volt, hogy ki lesz a híres cseh bajnok ellenfele. Persze azóta már ezt is mindenki tudja Magyarországon, azért nem érdemes hosszan leirni.

Csak maga Holubár nem volt kiváncsi, mindegy neki akárki, legyőzi ő, ha maga a pokolbeli sátán lesz is, csak hogy a királyt maga mellé

hangolja és legyőzi aztán valamennyit, akik jönnek, habár csupa Toldy Miklósok és Kinizsyek volnának. Nem, nem, ez előtt a király előtt nem szabad szégyenben megpirosodnia az arczának. Mert ez már igazi király. Nem irigy ez a vitézségre, mint Podjebrád s nem alkuszik meg rá, mint Fridrik, nem mondja ez „Kiméld az enyémet“, inkább azt mennydörgi „Ne kiméld“. Ez aztán a király.

Péter-Pál napján csakugyan megtörtént a nagy álharcz. Tengernyi néző volt a Zsigmond-piaczon. Jól mulatott a nép, volt mit nézni, kit mutogatni, kit éljenezni.

Rendre jöttek fényes köntöseikben a főurak és asszonyaik. Ez Kinizsy! Az Ujlaky. Azok ott Bánffyak, Czoborék. Aztán a királyné érkezett a palotahölgyeivel s eltünt a sátorban, mint egy szép álom. Mögötte egy apród lépkedett, (a kis Kanizsay Gergely) bibor párnán egy ezüst koszorut hozva; azt adja majd a királyné a győztesnek.

Már mindenki itt van, csak még a királyt várják. Pedig a tömeg már nyugtalan. Hol lehet a király? Végre jön az egyik olasza, Galeotto uram, nagy lihegve és megsúgja a palatinusnak, hogy a király nem jöhet, el van foglalva, később, úgy lehet, itt lesz, de azért rendeli, hogy az álharczot meg kell kezdeni.

A nádor intett, mire felharsannak a kürtök s megnyilnak a harczi porond sorompói. Benyargal Holubár vitéz nehéz pánczélban, rettentő izmos lovon, vélnéd egy torony van a ló hátán, oly szálas, irdatlan a cseh. Paizsán a kétfarku oroszlán gúnyosan nyujtja ki piros nyelvét.

Az elszörnyedés moraja fut végig a soron s minden szem keresi, várja a másikat.

Csendesen lépked be leeresztett sisakrostélylyal egy zömök vitéz. Paizsán mosolyog a hármas halom a kereszttel.

Senki sem ösmeri kicsoda. De mindenki reszket érte és felsóhajt. No ez ma a homokba kóstol! Csak Kinizsy kiált rá biztatón:

— Ne félj magyar!

Nem is fél, dehogy fél. Nyugodtan ül lován, mely türelmetlenül kapálódzik s harapja a zabláját. Most elkiáltja a prisztaldus:

— Rajta vitézek!

Mindkét fél megsarkantyuzza lovát s kifeszitett gerelylyel rohannak egymásra. No most, no most! Ez a döntő percz. Istenekhez méltó izgalom percze. A két türelmetlen paripa prüsszögve, orrlyukain tüzet fujva rohan szembe. Hajrá, hajrá! orditja a megittasult tömeg. Egy-egy női sikoly vegyül a zajba.

Ah mennyi benyomás, mennyi látvány, egy szempilla rezgésnyi idő alatt. Most összeérnek. Jaj uram teremtőm! A pánczélaik csörrennek,

24

BENCZÚR GYULA

HUNYADI LÁSZLÓ BÚCSUJA

HUNYADI LÁSZLÓ BENCZÚR
BENCZÚR GYULA
54

24

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

gerelyeik villannak egyet. Holubár sujt rettentő gerelyével; a magyar vitéz megtántorodik a nyeregben a döféstől, a lova félre ugrik.

— No most vége van, vége van!

Hopp! Csodák-csodája, nem esett le. Isten őrzötte. Helyre igazodik a megtorpant paripán. Ej, nem kis legény az, akárki mit mond.

Holubár a fogát csikorgatja dühében, hogy nem sikerült őt a nyeregből egyszerre kiemelni s fenyegetőleg, de könnyedén lóbázza meg kezében a gerelyt, mintha nádszál volna.

A harczbirák néhány perczet engednek a kifujásra s újra kezdődik a roham. Újra szól a kürt. Rajta vitézek! Vadul nyargalva vágtatnak most szembe s közel érve iszonyu erővel döfik egymásnak a gerelyt. Zúg a levegőben, aztán tompán koppan s borzasztó orditás kél nyomában, mintha megsebzett bölény bődülne el. Lepottyan egy dárda a földre és csörömpöl s amint a felkavart por oszlik, látni, hogy az ágaskodó mén hátáról egy alaktalan test zuhan le a ló farkán keresztül.

Teremtő szent Isten! Álom-e vagy valóság? Ez a nagy Holubár. A magyar vitéz hetykén, kevélyen ül a nyeregben.

Óriás diadalkiáltásban tör ki a tömeg, mintha egyetlen száj lenne, amelyből fergeteg gyanánt dől ki a lelkesedés.

A hölgyek a kendőkkel integetnek. A daliák felugrálnak és a győzteshez szaladnak. Kinizsy nagy ökleivel nyit magának utat. Ő akarja először megszoritani a kezét.

Zagyva kiáltások keletkeznek másünnen. A cseh vitéz zúzott karral eszméletlenül hörög a porban. Homlokon ütötte a magyar levente gerelye. Hamar vizet, vizet! Hamar, hamar emeljétek fel! Pánczélozott lova gazdátlanul száguld el. Csatlósok, lovászok fogjátok el hamar!

De bánja is most a csehet a nagy tömeg. A „vivát“ zúgásba bizony belé rekedne, ha nem piszkálná fel hirtelen egy más érzés. A lelkesedésből átcsap a kiváncsiságba: Ki lehet a magyar vitéz?

— Fel a sisakkal! — bömböli ezer száj. — Hej, fel a sisakkal!

Mély, siri csend támad, mert a prisztaldus, aki balkezében paizsot tart, fölemeli a buzogányát. Ez a jel, hogy ő szólni akar.

— Nemes vitéz, — szólt — bárki légy is, üdvözöl téged a király és a nép. Szép nap ez neked és nekünk. Léptess elé, hogy a fölséges királyné kezéből átvedd győzelmed emlékjelét.

Az ismeretlen lovag közelebb léptetett strucztollas paripáján.

A kiáltás most ismétlődött, mintha vihar rázná a fákat: „Fel a sisakkal!“

— Valóban úgy kell tenned — mondá a prisztaldus. — Magyarország királynője előtt nem állhatsz meg másképpen, mint födetlen fejjel.

Erre a lovag biczczentett a fejével, egy hirtelen mozdulattal fölemelte és elhajitá sisakját.

Az álmélkodás fölszisszenése hangzott, édes melegség futott végig az emberek erein, tüzes villám a hátgerinczeken keresztül s eget, földet megreszkettető mámoros kiáltásban szakadt ki a szivekből:

— Éljen a király!

Mert a leálczázott lovag, aki ott ült hátraszegett fejjel, mosolygó, kipirult arczczal, diadalmasan, maga volt Mátyás király.

*

Mátyás a legyőzött Holubárt, ki szerencsétlenül esve karját törte, felgyógyulása után gazdagon megajándékozván, bocsátá el. A cseh vitéz még sok európai udvart bejárt s mindenütt nemcsak magasztalta Mátyás nagylelküségét, vitézségét, férfiasságát, de néhány év mulva vissza is tért megint Magyarországba, megházasodott és Fejérmegyében telepedett meg — hol maradékai még éltek a XVII-ik század közepén.

MÁTYÁS DICSŐSÉGE

IRTA
LIPCSEY ADÁM

Keresem zenithjét magyar dicsőségnek. Es ha ezer esztendő verőfényes, zivataros históriájának minden rejtett zege-zugát kifürkészné is az egybevető, habozva ítélkező elme, nem akad párjára igazságos Mátyás király gyümölcsöző, ragyogó korszakának.

Hiszen igaz, alig egy évszázad telt le az anjoui lovagkor hatalmas, kurta fellobbanása, Nagy Lajos világbiró uralmának elenyészte óta, ám ezen közben nagyot fordult Európa történetének fejlődési menete attól a földrengető lökéstől, melyet az Izlám betörésétől kapott.

Kezdve a szerencsétlen nikápolyi csatán, melynek vérzivatarából a magyar király és német császár: Zsigmond alig birta puszta életét megmenteni, Várna gyászos harczi mezejéig, melyet már valósággal magyar királyi vér, első Ulászlóé áztatott: az emelkedő, telni kezdő, török félhold vigasztalan árnyékba boritotta a nemrég káprázatos ragyogásu magyar dicsőség elfogyatkozó, hanyatló napját.

Ekkor támadt a végzetszerü nagy férfiú, Európa kardja, a kereszt legdicsőbb hőse, Hunyadi János.

Győzedelmes fegyverrel, államférfiúi bölcseséggel csinálta, vezette ez a mi nagyságos hadurunk hazánk s egész Európa önfentartási, önvédelmi harcz- és békepolitikáját.

Meddő létküzdelemre tékozolt évszázadokat menthetett volna meg magának Európa, a nyugoti czivilizáczió, ha kicsinyes vetélkedés helyett egy szivvel-lélekkel aláveti vala minden erejét a Hunyadi János hősisége, bölcsesége osztatlan és páratlan tekintélyének.

Ám egyedül a magyar nemzet ismerte föl a Hunyadiak Gondviselésszerü jelentőségét s emelte minden habozás nélkül, nagyszerü nemzeti felbuzdulással Szent István, Nagy Lajos elárvult trónusára a még gyermek Hunyadi Mátyást.

Meteorszerü pályájának csodálatosan intenziv sugárzása ma épebben lobog fel visszapillantó szemeink előtt, mint mikor közvetlen elmulása csak sötétitette, mélyitette a nemzeti hanyatlás halálos örvényeit.

A hadvezér borostyánja, a tudós állambölcsész pálmája s a sziveket hóditó ember rózsakoronája hullt garmada számra lábaihoz. Nagysága gyökerezik csupa olyan elme-, sziv- és jellembeli tulajdonságban, melyekben az általános emberi s a különleges magyar faji elem olvad dicső harmóniába. Majd négyszáz évvel előre gyakorlati példával illusztrálta a Széchenyi költői szárnyalásu nemzet-léti evangeliumát: maga személyében, tetteiben, műveiben átadta az emberiségnek mindazt, ami a magyarságban becses s az egyetemes czivilizatórius haladáshoz szükséges és hasznos erő, tehetség a természettől megvan s az idők folyamán kiforrott.

Ezért őrzi, ápolja soha nem muló emlékezetét nemcsak a magyar nép legendákká szublimált rajongó ragaszkodása, hanem tőlünk merőben idegen népeknek tudományos, politikai vagy katonai okfőkre támaszkodó nemzetközi kegyelete is.

Ez a legnagyobb, legdicsőbb hóditás; mert vele, általa bejut, tért foglal a magyar dicsőség az emberiség egyetemes Pantheonában.

Természetes, hogy ez az eredmény csak igazán nagy emberi és fejedelmi erényeket, tehetséget koronázhat. A történeti események buvára habozva tapogatózik, melyik drágaigaz gyöngyöt hozza fel elsőnek a négyszázados mult viharszántotta tenger kebléből? A fekete sereg élén diadalra száguldó hadvezér, a tudósai közt vitázó, művelt, finom elme, a gömöri szőlőhegyen kapáló nagy filantróp, az örök-ifju szerelem-isten, a világrészek térképét átalakitó államférfiu: mindez külön-külön és együttvéve Mátyás király.

Ő az a mesés energiáju kényúr, kinek egy szemöldök-ránditása lerombolja a parvenüsége ellen titkon és nyiltan lázadozó gazdag, erős és büszke oligarchiát. Álruhás népbajkutatásairól, villámgyors igazságtételeiről regél ma is regét a magyar paraszt. Széles ez országban minden szép leány, menyecske szive érte dobogott sebesebben. Ő veti ki elbizottsága nyergéből a vitézi fürge ügyesség öklelő dárdájával a magyar lovagság rovására dicsekvő cseh óriást. És se szeri, se száma annak a történeti valóságnak, legendás költészetnek, melyből összeszövődik Mátyás dicsőségének aranyos, himes selyempalástja.

Nagyságának klasszikus, szinte költői méreteit az fejezi be, hogy épp a tetőponton szakadt hirtelen ketté földi pályája.

Az államférfiui előrelátó bölcseség, a keresztülvitelben nyilatkozó erő és harczkészség, ezeket a nemzeti magyar tulajdonságokat váltotta ki a legmagasabb, legtisztább valóságban Mátyás király. S ezért, bár zengje bármely idegen nyelv magasztaló hírét, dicsősége mind az idők végéig osztatlanul magyar s a miénk marad.

25

MADARÁSZ VIKTOR

HUNYADI LÁSZLÓ RAVATALA

HUNYADI LÁSZLÓ KIÁLLÍTÁSA
MADÁRÁSZ VIKTOR

52

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

A HARMADIK MEGPRÓBÁLTATÁS

IRTA
BALOGH PÁL

1526. augusztus 29-én, egy hétfői napon, volt a mohácsi vész. Magyar nemzet, erről a napról soha meg ne feledkezzél.

Régen történt, negyedfélszáz esztendeje már. Azóta a csatamezőről eltünt minden nyoma az egykori pusztulásnak; elenyésztek a sírok is, hova huszonnégyezer magyar vitéz, s majdannyi török temettetett. Poraik fölött bársonyosan zöldel a gyep, csillogva ring az arany kalász. Ahol szakállas golyók süvöltöttek, most pacsirta csattog a tiszta égben; ahol az anatóliai lovasság száguldott, ma gőzmozdony robog hosszú kocsisor terhével; amerre a harczvihar szele por- és füstfelhők közt elvitte százezrek csatakiáltását, ma gőzmalmok és téglagyárak kéménye füstölög.

Nem emlékeztet semmi külső jel, egy kőoszlopon kivül, az egykori itéletidőre. Csak a népdal veti oda a bús magyarnak régidőkből hangzó vigasztalásul, mikor friss bánat érte, hogy „több is veszett Mohácsnál."

De te, nemzet, tartsad mindig eszedben, a szülők tanitsák meg rá a gyermekeket s az intelem szálljon ajkról ajkra, nemzedékről nemzedékre, hogy mi volt, ami Mohácsnál elveszett.

*

Vérvörösen áldozott le a nyári nap; párázattal teljes volt az esti szürkület. A seregek harcza eldült akkorra, a véres munka elvégeztetett. A mohácsi harcztérből nagy temető lett, óriási czinterem, hol vértócsákban a testhalmok ezrei feküdtek.

Déltől alkonyig tartott az öldöklés, — egyenetlen küzdelme alig 25,000 magyarnak kétszerannyi ozmán harczos és tizannyi ázsiai csőcselék ellen. Balvégzet, a kor bűneinek bűnhödése, Isten próbáltató akarata kivánta, hogy igy legyen.

A szegény ifju király hiába hordoztatta meg országszerte a véres kardot; hiába hivta segitségül sógorát: a császárt, cseh alattvalóit, lengyel rokonait, Velencze köztársaságát s a pápa oltalmát. A vihar jött s ő el volt szigetelve Európától.

Tiz nap mulva megjött a gyászhir Bécsbe, Velenczébe, Rómába és Prágába, hogy II. Lajos egész seregével elveszett, s II. Szoliman Budához közeledik. A szent atya sírt, a signoria megrémült, V. Károly elrendelte az udvari gyászt, Prágában rekviemet mondtak; de a mohácsi temető fölött már csak a hollók jelenhettek meg.

Nem volt szerencséje ifju Lajosnak itthon sem. A harczias nemzet nemesi fölkelése, a banderialis hadak, idegen zsoldosok alig tettek ki több fegyveres erőt összesen nyolcz dandárra valónál. Harmadrendü állam védereje ez, nem pedig nagy hatalomé, milyen Magyarország harmincz évvel előbb, Mátyás jogara alatt volt.

Pedig eljött a legtöbb zászlós úr, a legtöbb főpap a királyi hirnök hivására; megérkeztek a közel megyék, útban voltak a távoliak; Zápolya az erdélyi hadakkal Szeged, Frangepán a horvát rendekkel Kanizsa körül járt. Ha a döntő órán minden együtt van, a nagy szerencsétlenség tán elháritható.

A végzet keze megérintette Mohácsnál ama nemzedék régi vétkeit. Visszavonás dúlt a királyi táborban és kivüle. Zürzavar, kapkodás, ideges bódultság fogott el mindent, akinek intézkedni vagy engedelmeskedni kellett. Nem volt — egyet kivéve — senkinek helyén a feje, tiszta a látása, megfontolt az elhatározása. Csak elbizott bátorságban és — mikor minden veszve volt — elszánt halálmegvetésben volt csodálatra méltó az egész királyi sereg.

Csak Tomori, az egyik fővezér, látott tisztán. Ismerte az ellenséget, a magyar honvédelem meggyengült oldalát. Már katonaviselt ember volt, mikor az egyházi rendbe lépett, de katona maradt a talárban is: Istent fegyverrel akarta szolgálni, harczolva a kereszt ellenségei ellen, hogy a csatatéren keresse a vértanu halált Krisztusért. Mint kalocsai érsek, a végvidék főkapitánya volt, s gyenge csapatával ő fogta fel II. Szoliman hadainak első támadásait Nándorfehérvárnál és az eszéki hidnál. Tudta, hogy e háboruban minden koczkára van téve, és sejtette, hogy minden odavész. El se akarta fogadni a királyi sereg fővezérségét, s mikor elfogadta, 20,000 martir vezérének tekintette magát.

*

Kémek, s a portyázó őrszemek már reggel jelentették a török fősereg közeledtét. A fiatal király és hadai felkészültek a rettenetes tusára.

Hősök szelleme lakta a magyar tábort, harczvágytól égett minden vitéz. S ez egyben bizott még Tomori is: a bátorság ereje csodatevő hatalom volt sokszor, ha Isten úgy akarja, Magyarországot ez most megmentheti még.

A vezérkar azt határozta, hogy a maroknyi sereget támadásba viszi. Rajtaütni a törökön, meglepni és zavarba hozni, mielőtt kibontakozhatna és túlerejét érvényesíthetné: ez volt a szándék.

Megalakult a kettős hadrend, középett nyolczvan ágyuval, mögötte a tábor szekérvárával, s elindult a Baranyavár felé vivő úton, felkeresni életre-halálra II. Szoliman táborát.

A déli órákban láthatók voltak a félholdas lófarkak, a csillogó dárdák, a tarka sátrak, a tengersok lovas nép, a turbános janicsárok, a tanarioták és basibozukok a közel magaslatokon. Lehallatszott a török hangszerek harsány zenéje, az ulemák éneke, a nyüzsgő százezrek moraja, paripák nyeritése s a porfellegben felvonuló ágyusorok dübörgése.

Most megpillantja egymást a két sereg. Halotti csend áll be, de csak perczekig tartó; aztán kitör a csatakiáltás vihara Jézus és Allah nevével mindkét oldalon. A nyolczvan magyar ágyu bömbölve veti a lánczos golyókat a ruméliai lovasok közé, s a királyi had első rendje négy dandárral megindul, hogy rávesse magát az ellenségre. A koczka elvettetett, a többi Isten kezében volt.

A Duna nádas partja mellett Kölked helység, ennek átellenében a magaslaton Nagy-Nyárád, hátrább Mohács a sarkai a háromszögnek, melyben a nemzetirtó ütközet leviharzott.

Az első összecsapás mintha kedvezett volna a magyar ügynek. Ibrahim basa hadai megtöredeztek, szétbomlottak a tizezer főnyi banderialis lovas, a kétezer főnyi idegen zsoldos rohamának súlya alatt. S a magyarok ettől vérszemet kaptak: ádáz öldökléssel, testhalmok fölött törtek útat a török sereg második hadrendje, a janicsárok és a szultán testőrei felé.

II. Lajos győzelmi jelentést vőn Tomoritól, felcsatolta rostélyos sisakját s élére állt a magyar had zömének, hogy a főurak, főpapok, a túladunai nemesség s a jászkúnok fedezete alatt legázolja Szoliman derékhadát is.

E második roham közben fejlődött a csata válságossá; a török harczművelet két sujtó csapást ekkor mért a magyar seregre.

Oldalt, a nagy-nyárádi szőllőktől elfödve, Balim bej a bosnyák csapatokkal megkerülte az egész magyar hadállást. E cselmozdulatot Tomori ugyan jókor észrevette, de a csapás elháritására csak egy gyenge szárnycsapatot küldhetett a Batthyányi és Tahy dandárából. Azt Balim bej letiporta, a két dandárt is túlszárnyalta, hogy oldalt támadhassa meg a királyi sereget.

Szemközt a janicsárok a magyar hadak közeledésére cselből visszavonultak a török ágyuvonal hézagai közt és szárnyai felé; s a háromszáz golyóvető gép aztán kartácscsal szórta be a lejtőt, honnan a királyi dandárok kapaszkodtak a magaslatra föl.

Az ágyuk sortüze irtózatos volt. A magyar harczvonal megrendült, rohama megtörött; a gyilkos ólomzápor egész zászlóaljakat sepert el, semmisitett meg pár percz alatt. A rémület kiáltása tört ki az életben maradtak ajkán. S aztán megeredt az öldöklő hajrá. Janicsárok, anatóliai, ruméliai és bosnyák redifek csaptak a magyar had romjaira három felől.

Mint a halálra sebzett oroszlán, úgy harczolt ez a hős sereg. Minden szablyára tiz ellenszablya jutott; de azért helyt állt s lassu elfogyásáig, végső kimerüléséig megvédelmezett minden talpalatnyi tért.

Alkonyat volt, amig a magyarság foszlányai a lejtőn a dunai mocsarakig lehátráltak lépésről-lépésre. Ott a nádasban, az est beálltával ért véget a haldokló oroszlán agóniája.

Nem menekült senki, a győztes török nem látott sehol futamodókat. Az egész magyar sereg megtalálta, amit érseki fővezére keresett: a vértanuhalált, a haza s a keresztény hit védelmében.

Megtalálta az ifju király is, az egyetlen, kit kötelessége a csatatérről Budára szólitott volna, hogy a nemzeti honvédelmet tovább szervezhesse királyi tekintélyével. Visszatartotta őt a megáradt Cselepatak s lehanyatló testét betemette az iszap.

Hirmondó se maradt a magyar királyság utolsó nemzeti hadseregéből.

*

A mohácsi nap alkonyi képén hadd borongjon el pár perczre még szemünk.

Vértől piros a Duna mocsár szine; a szegélyző nádasig érnek a nagy dráma utolsó hullámai. Fölötte folyik le a pánczélos magyarok végső riadalja; lenn a vizparton pihen el halálos sebekkel a vezérkar három főalakja.

Ott fekszik Tomori érsek, kenetes arczán a betelt hivatás, az elért égi béke komor nyugalmával. Csataménje még átuszná a vizet, de a pánczélos halott terhe alatt megrogynak inai. Összeesik, s még estében is ügyel, nehogy holt urát a nyeregből kiejtse. Úgy feküsznek a nádasban, ahogy éltek, lovas és ló válhatatlanul összekapcsolva.

Ott nyugszik vezértársa, az ifju Zápolya György, szintén nyeregben, arczczal a nádasnak dülve. Hogy ő az, — csak a megoldott párducz-kaczagány, czimeres tarsoly, aranysarkantyu gyanittatja, s a nyihogó mén, mely úgy kesereg gazdája sorsán, úgy hivja a segitséget a tulsó part felől, mintha a Szegeden táborozó Zápolya János seregét szólitaná öcscse megboszúlására.

Ott terül el holtan Drágffy, alatta az ország zászlajával. Véglehelletéig védte, s most is tetemével födi a szent szimbólumot. Hogy ráhanyatlott

26

WAGNER SÁNDOR

MÁTYÁS VIADALA A CSEH HOLUBÁRRAL

MÁTYÁS ANDRÁS A CSEH HOLDBAN

MADÁCH SÁNDOR

32

Wagner Sander 1866

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

a Máriás lobogó szövetjére, balját a zászlórudon nyugtatta s jobbjában a kardvas a janicsárt nyársalta át, ki a zászlót tőle elragadni akarta. Ádáz lehetett a tusa köztük. A török a zászlós úr paripáját szúrta le, majd a lovasra veté magát; együtt buktak át a vértől párolgó ménen. A janicsár Drágffy nyakszirtjébe vágta a jatagánt s a zászló felé nyúlt, de több időt Drágffy nem hagyott neki. Vérük elfolyt s az ország lobogóját aztán két csöndes ember, két fagyos tetem födte, őrizte tovább.

Szerte hevernek a többi áldozatok, sebesült szenvedők és kiszenvedettek. A domboldalon egy tetemhalom, barát és ellenség, összegomolyodva, ahogy a halál lehellete őket kézi tusában érte. Még holtuk után is mintha folytatnák a harczot, pedig oly békén alusznak s oly néma a közös álmuk.

A dombtetőn egy szikla tövéből ifju kürtös nézi jajgatva az ütközet utolsó hullámzását. A magyar sereg végromjai omlanak ott össze. Lenn hever a tárogató már, nincs miért riadjon. Hiába fujná az ifju, bajtársai nem hallják azt többé.

A nádas szélén agg vitéz ölelgeti holt fiát. Belemerül nézésébe, hivná, élesztené: én reményem, ékességem, nem halhattál te meg; csak seb ez, ami itt tátong, be fog hegedni . . .

De a mohácsi sebek nem hegedtek be.

*

De Isten kegyelme e nehéz megpróbáltatás után is megmenté e hazát, s a mohácsi sebhelyek úgy maradtak rajta, mint a Gondviselés ujjmutatásai.

A nemzet maga csak megrendült a csapás súlya alatt, el nem bukott. Fentartotta lelki ereje, ősi erkölcse, dicső hagyománya, amik nem engedték, hogy föladja a további küzdelmet s lemondjon a jövőről. Jöttek Mohács után ujabb nagy csapások, özönével a megpróbáltatások; keserves volt az élete, aki akkor magyarnak született. Hat nemzedék vezeklett 180 éven át korábbi 500 év minden bűneért. De levezeklették elszánt akarattal, hősi feláldozással, Istenben bizással.

A hódoltsági idő a nemzeti erkölcsöket fejlesztette nagyra, és próbálta ki a haza felszabaditásának óriási művéhez. Mohácsra nem az enyészet, hanem a megujulás következett. A borús ég hófergetegje beboritott ugyan mindent, de a hó alatt szunnyadva várta be a nemzeti életerő a kikeletre megvirradást.

Begyöpösödtek a mohácsi sírok, bársonyosan zöldel a rét, csillogva ring az arany kalász körülöttük; s a sírok lakói azt álmodják most is odalenn, hogy:

„Él magyar, áll Buda még...“

A SZEGÉNY KIS KIRÁLYRÓL

IRTA
BÁRSONY ISTVÁN

„Hős vértől pirosult gyásztér,
sóhajtva köszöntlek!“

Édes hazám, te hősök vérével öntözött virágkert, te mindnyájunk temploma, Szűz Mária országa: be' sok dicsőség, be' sok gyász ölelt már meg téged! Nincs nemzet a földön, amelylyel ha dicsőséget cserélnél: ne te maradnál vesztes. S a fájdalmak anyjának a szeméből mégis te érted hullhatott legtöbb köny egy ezredéven át.

Fölötted a változó szerencse végzete lebegett tíz századon keresztül. Voltál világraszólóan diadalmas és voltál megalázott; napod ragyogásának hű tükrözéséhez az óczeán keble sem lett volna elég, s amint egy-egy sötét éj borult rád a tornyosuló felhők feketeségéből: ki volt valaha boldogtalanabb és szomorubb náladnál?!

Te hősök vérével öntözött virágkert, mi magyarok benned gyönyörködünk, benned reménykedünk! Ha minden vércsepp, mi érted hullott, piros rózsává változik vala: térdig járnánk itt, e megszentelt földön, a piros rózsában! Te mindnyájunk temploma, tebenned díszlik a liljomos oltár, amely köré sereglünk, hogy megerősödjünk ingatag hitünkben, amikor csüggedünk! Hűséges szerelmünkből buzog feléd az áldás, hogy annyit küzdöttél, annyit szenvedtél mindnyájunkért.

Hányszor merült szivedbe a gyilok s te mártirkínok közt újra feléledtél! Egy ezredév minden haragját s átkát fogtad fel erős karral, hogy megvédd fiaidat. Multadnak sebeit csókolgatjuk, úgy enyhitjük a magunk fájdalmát, amelyet a százados emlékek ujitanak fel bennünk! Mert te, anyánk, te vagy legkedvesebbünk. Mindenünk vagy te, édes hazánk! . . .

*

Rettenetes súly a korona, ha gyönge, törékeny gyermekvállakra nehezedik! Van-e meghatóbb tragikum annál, ami végzetévé vált második Lajosnak, az utolsó Jagellónak, aki a magyar trónon ült?!

Volt egy kis király, testben vézna, gyönge, lélekben félénk, gyámoltalan, akit tinektek kellett volna erős férfiuvá felnevelni. S ti tettétek azt, hogy a gyermeknek nem volt gyermekkora soha; hogy az alig serdülő ifju már vén ember számba mehetett, annyit tapasztalt mindazokból, amik megőrlik az embert és megérlelik — az elmulás számára.

Te szegény kis király, aki tizenhat éveddel már nagykoru és házas ember voltál, s akit gonosz tanácsadóid alig husz éves korodban borzasztó és végzetes háboruba vittek: milyen nyomorult vergődés, minő szakadatlan sora a rettegésnek volt a te életed.

Élni napról-napra, akár az esztelen lény, tanulatlan, képzetlen elmével; halálosan fáradtnak lenni folyvást a zsenge korban el nem birható élvek mérgétől; koronát viselni ahhoz illő önállóság nélkül. Ah! akik tudatosan, hitványul vittek téged minderre: a gyehennát érdemlik!

Nem csupán te érted, kis király, aki mint ember, csak egy lettél volna a milliók között. Hanem főképpen a magyar koronán ejtett halálos sértésért; mert ez a korona erős férfit kivánt mindenkoron. És gazok tehették csak, hogy akinek megszentelt fejére Szent István apostoli koronája került: annak a megrontását, testi és erkölcsi züllesztését előmozditották, magok is kivánták.

*

A szegény kis király maga sem tudhatta, mit csinál, mikor a pártos magyar urakban bizva, magára bőszitette a Kelet oroszlánját.

Jött Szulejmán, az ő háromszázezer harczosával és ellepte a mohácsi síkságot, mint a kolumbácsi légy, amely nem ösmer irgalmat.

És elkövetkezett az itéletnap.

A kis király, a bábkirály, akit tanácsadói tetszésök szerint ringattak ide-oda, aki sohasem volt gyermek és aggastyánná öregedett, mielőtt ifju lehetett volna: azon a gyásznapon férfi volt! Maroknyi seregével ott volt. Huszonnégyezer ellen tizenkétszer annyi! Ezt nem felejti el még a sírban porladóknak sem a magyarok istene.

Milyen ütközet lehetett az!? Hallom a harczi zajt, a kürtök rivalgását, az Istent hivók hangos kiáltását. Milyen kevés közötte a „Jézus“, hogy elnyomja a magyar sikoltást az „Allah“!

A szegény kis király hiába állna meg, egymaga volna immár. Aki még él, az fut. Fut a bizonytalanságba, a kikerülhetetlen pusztulásba. Fut már a király is. Talán nem is maga akarja, csak megvadult lova viszi, ragadja, amelylyel gyönge karja nem bir.

Zuhog a zápor, síkos a föld; a Cselepatak, a kis magyar patak nem birja el az ég zokogását; kidagad, kiárad, hátha elbirna itt söpreni

hullámával mindent: a győzelemittas ozmánt, a vérbe fagyott magyart; a nekünk fájdalmas örömmámort s a hozzánk kegyetlen gyalázatot!

A szegény kis királynak is odakinálja hullámsírját. Jobb neki ott, mint török golyótól megroncsolva; török fogságban lefejezve.

*

Már minden elmult. Már csöndes a mohácsi sík. Vége az augusztusi nyárnak, amit a nagy itéletnap fejezett be. Itt van a késő ősz.

Ó, be' nagyon nagy itt a gyász mindenfelé ebben az országban, ahol még azt sem tudja senki, hol imádkozzék a szegény kis király sírja fölött.

Keresik-keresik!... Amig élt, nem tudták megvédeni. Eltűrték, hogy lehulljon fejéről királyi ékessége. Most aztán megindulnak a szivek és szánakoznak az elmék. Török fogságban nincs a király, akkor hát nem is él; ki tudja, hol porlad a mohácsi vérmezőn?!

Keresik-keresik!... Feltúrják érte a föld méhét, hátha az befogadta. Megforgatnak minden enyésző holttestet, hátha az elváltozott jéghideg arczok valamelyikében ráösmenek? A surrogó-suttogó viz szélén azután megtalálják végre. A szegény kis király ott álmodja utolsó álmát a magyar rónaságon. Fakó arczáról örökre eltünt a mosoly. A halál közönyös békessége látszik rajta, borzasztóan romboló lehelete a megsemmisülésnek megérintette már.

*

Szegény kis király te, aki senki sem voltál, amig éltél s egyszerre hős lettél halálod által: nyugodjál békével.

A hazáért haltál meg, azon a napon, amikor leráztad magadról a lelki kiskoruság nyügét s férfiak élén méltóvá váltál a férfiu nevére.

Most már tudjuk, hogy ami gyöngeséged volt, azért felelős nem te vagy. Önmagadért helytt tudtál állani, amikor a hazának halni tudókra szüksége volt, és ezzel kibékitettél magaddal bennünket, magyar utódokat.

Haló porodban áldjon meg az Isten, te szegény, megrontott, hazádért halt király!

KETTŐS KIRÁLYSÁG

IRTA
ACSÁDY IGNÁCZ

Hirtelen, mint a nyári árviz, tört a török vész az országra s rettenetes romlás jelezte útjait. Porba hullott a korona és a kegyetlen győztes százezreket hajtott el rabszíjon. Mihelyt a török hirtelen, amint jött, el is távozott, kezdett felocsudni az ország és jövőjéről tanakodott. Első gondolata az volt, hogy királyt kell választania. Egy új Hunyadi Mátyást, ki mint egykor a nagy Korvin tette, az elzüllés állapotából kiemelje a magyart. Egykor saját kebelében találta meg megmentőjét s most is otthon, a maga gyermekei közt kereste. Nem kell idegen király, ez volt az általános jelszó, mely zajosan, viharosan, százféle módon hangzott fel mindenütt; a tömegek esküdöztek, hogy inkább meghalnak, inkább a törököt fogadják testvérül, inkább az utolsó emberig kiirtatják magokat, semhogy idegent ültessenek a trónra.

E hangulatban özönlöttek az ország el nem pusztult részeiből az urak személyesen, a vármegyék, városok, az erdélyi három nemzet követei Tokajba, hogy a teendőkről tanácskozzanak. Ott megtalálták a királyjelöltet is, Zápolyay János szepesi gróf és erdélyi vajda személyében. Ő volt az, ki annak idején Dózsa György véres parasztlázadását elfojtotta. Ez időben férfikora virágában állt, 36 éves, daliás termetü, előkelő, megnyerő modoru férfi, telve jó indulattal, nemes odaadással a közügy iránt, ősi hitének rendületlenül hű fia, s amellett tisztelője mások vallásos meggyőződéseinek is. Őt támogatta az életben maradt főpapok legkiválóbbja, Várday Pál egri püspök s az ő érdekében fáradozott az ország legnépszerübb szónoka, Verbőczy István.

A Tokajban egybegyültek nyomban meg akarták a királyválasztást ejteni. De János vajda, a törvény és a jog embere, országgyülés összehivását sürgette, mely egyedül illetékes a koronával rendelkezni. A jelenlevő urak és nemesek november 5-ére az ősi Székes-Fejérvárra hivták tehát össze az országgyülést, még pedig világosan megjelölve annak czélját, a királyválasztást.

Minthogy időközben II. Lajos király holtteste Fejérvárra szállittatott, a gyülés azzal kezdte meg működését, hogy a szokásos gyászpompával

temette el az ifju király holttestét. November 10-én rövid, de lelkesült tanácskozás után főrendek és köznemesek egyértelemmel Zápolyay János vajdát kiáltották ki Magyarország királyává s a következő napon Szent István koronájával, a hagyományos ősi módon meg is koronázták. Az országnak ismét volt tehát törvényes ura és királya s ez a tény bizalommal és reménynyel tölté a nemzet minden rétegét.

A hazafias lelkesedés ez árja alól csak egy igen kis, eleinte számbavételt is alig érdemlő, csak néhány úrból álló párttöredék vonta ki magát; a régi udvari párt, mely önző politikájával a mohácsi vészbe sodorta az országot. A vesztett csata hirére Mária királyné Budáról Pozsonyba menekült s hozzá siettek, köréje gyültek az udvari párt megmaradt elemei, a sánta Báthory István nádor, Batthiány Ferencz horvát bán, Thurzó Elek tárnok s még néhányan, majdnem mind Zápolyay János személyes ellenségei, kik remegve bűnös multjoktól, semmi áron sem akarták, hogy a vajdából király legyen s vele azok az elemek jussanak a hatalom birtokába, melyekkel ők évek hosszu során át ádáz, irtó küzdelmet folytattak. Ez elkeseredett, a személyes gyűlölet vad indulataitól vezetett menekültek közt Mária királyné még szeptemberben megkezdte a korteskedést fivére, Habsburg Ferdinánd főherczeg, a szomszédos osztrák tartományok ura érdekében.

Ferdinánd főherczeg csak október derekán tökélte el véglegesen magát, hogy családja régi igényeit a magyar koronára érvényesiteni fogja. Csak akkor jött székhelyéről, mely nem Bécs, hanem Innsbruck volt, a magyar határra, Hainburgba, hogy nővérével találkozzék. Itt állapitották meg a további hadi tervet. Ferdinánd föltétlenül azon alapon állt, hogy őt illeti meg az örökösödés jogczimén a korona s igy választásról szó sem lehet. Föltétlenül kizárta a választást s csak oly czélból akart országgyülést, hogy az elismerje örökjogát s az ország királyának kiáltsa ki. Deczember 16-án Pozsonyban Ferdinánd néhány hive, a pozsonyi és soproni polgárok küldöttei s egy horvát küldöttség gyülést tartottak s János király választását törvénytelennek nyilvánitva, másnap egyhangulag Ferdinándot választották meg királynak. Oly sietve végezték dolgukat, hogy e határozatukat még törvény alakjába sem öntötték. Tudták, hogy nem ezen fordul meg a dolog s jelöltjüknek fegyverrel kell vélt vagy igazi jogát érvényre emelni.

Ferdinánd kezdettől fogva a fegyverre gondolt s a csehek és császári bátyja V. Károly segitségével akart oly hadat gyüjteni, melylyel a következő évben Magyarországot elfoglalhatja. János királyt, kinek Pozsony és Sopron városok, valamint a pártos urak néhány vára kivételével az egész ország meghódolt, hivei egyre biztatták is, előzze meg a háborut, törjön

reá a pozsonyi pártosokra s karddal vessen véget üzelmeiknek. De János király a béke és az engesztelődés embere volt s különösen azt a gyanut akarta magáról elháritani, mintha ő inditotta volna meg a keresztény vér kiontását. Kerülni kivánt tehát mindent, mi egy szomszéd keresztény fejedelemmel összeütközésbe hozhatta s igy történt, hogy János király nem fegyverrel irtotta ki Ferdinánd pártos hiveit, amit könnyen pár ezer emberrel megtehetett volna, hanem mint a többi európai uralkodókhoz, akképpen hozzá is követséget küldött a békés megegyezés tárgyában.

Ez volt politikájának végzetes tévedése. Habozott, késedelmeskedett s elszalasztotta a kedvező pillanatot. Ellenségei időt nyertek, kikiáltották az ellenkirályt, ki azután kérlelhetetlenül felhasznált minden eszközt, hogy megsemmisitse. Eleinte csak csellel, képmutatással dolgozott.

Sokfelől fölvetették az eszmét, hogy János király vegye nőül Mária özvegy királynét, a császár és Ferdinánd hugát s ezzel a magyar kérdés mindkét félre kielégitő megoldást nyerjen, fentartatván a Habsburgok örökösödési joga az esetre, ha a házasságból fiugyermek nem származik. Folytak is ilyen tárgyalások egész 1527 nyaráig, de csak azért, hogy János királyt tévedésbe ejtsék Ferdinánd igazi czéljaira nézve, ki eközben erősen készült a háborura. Ferdinánd igéreteivel megnyerte a déli ráczokat, a német királylyal rokonszenvező erdélyi szászokat s egyes felvidéki városokat, valamint a hatalmas urak egy részét, kik addig János király uralmának oszlopai voltak, különösen az ingadozó Perényi Péter koronaőrt, és a Dunántul egyik leghatalmasabb főurát, enyingi Török Bálintot. Ekkor hirtelen megszakitotta a béketárgyalásokat s juliusban nagy sereg élén betört az országba. János király hasztalan szólitotta fegyverre hiveit. Az urak cserben hagyták s ő maga ama veszélyben forgott, hogy Budán az ellenség bekeriti és elfogja. Sietve menekült tehát a pesti partra s onnan a Tiszához. Augusztus 20-án Buda, a főváros ellenállás nélkül Ferdinánd hatalmába került s német zsoldosai egész a Tiszáig üldözték a magyar hadakat.

Ferdinánd maga is nagyon jól tudta, hogy a mult évi pozsonyi szinleges országgyülés és királyválasztás nem adott trónigényeinek törvényes alapot. Igazi országgyülést tartott tehát, mely királylyá választotta s november 3-án ősi szokás szerint Fejérvárt a szent koronával megkoronázta. E naptól fogva két törvényesen koronázott királya volt tehát Magyarországnak, kiknek egyike nem ismerte el a másikat s kiknek szakadatlan, véres küzdelme tette sivataggá a még épségben megmaradt országrészeket; eltemette az önálló nemzeti királyságot, földarabolta területi épségét s legnagyobb részét a török kezére játszotta. Nem a mohácsi csata, hanem a kettős királyválasztás okozta a magyar állam vesztét. Ez időtől fogva szakadatlan lett a belháboru, mely rettenetes rom-

lással járt s főleg a munkás osztályokat és a köznemességet sujtotta. 1527-ben s a következő évben is a háboru Ferdinándra diadalmas befolyást vett s János király lengyel földre volt kénytelen menekülni. Csakhamar Ferdinánd is elutazott, hogy soha többé ne lássa Budát, s ekkor megtörtént az a furcsaság, hogy mindkét koronás király külföldön élt, itthon meg az önkény és erőszak teljes uralomra került. Hasztalan hivták, kérték, fenyegették hivei, itthagyott főhivatalnokai Ferdinándot, térjen vissza s királyi tekintélyével hozzon rendet a zürzavarba, Ferdinánd nem jött, miközben minél többen János királyhoz fordultak, aki késő őszszel csakugyan hazatért, de nem bizott többé a magyar urak kétes hűségében, hanem más támaszról, a szultán támogatásáról gondoskodott. A kénytelenség, az ország végszüksége vitte rá János királyt, hogy a töröktől kérjen Ferdinánd ellen segitséget. Kétségkivül nagy és gyökeres fordulata volt ez a magyar politikának, szakitás két százados hagyománynyal, Zsigmond király és a Hunyadiak dicső törekvéseivel. Magyarország volt századok óta a kereszténység előharczosa, erős védpajzsa, biztos bástyája a török ellen s most a magyar király kérte-kereste a szultán támogatását. Nem erre gondolt ő, mikor örvendező nemzete királyává választotta. Folytatni akarta a harczot a hitetlenek ellen, mint dicső elődei tették. Nyomban trónralépése után a pápától s a vele jó barátságban álló összes keresztény udvaroktól kért segitséget a török ellen s éppen ez okból kereste minden áron a békés megegyezést Ferdinánddal. De nemcsak a külföld hagyta cserben, hanem a császárnak, a kereszténység természetes fővédnökének testvére maga rontott reá s fosztotta meg erőhatalommal törvényesen szerzett trónjától. E mellett Ferdinánd és hivei az első percztől kezdve Európaszerte azzal rágalmazták, hogy a törökkel czimborázik. E vád annál nemtelenebb volt, mert maga Ferdinánd sokkal előbb, mint János tette, kereste a portával a megegyezést. Csak mikor összecsaptak feje fölött az erőszak és az árulás hullámai, mikor a magyar közvélemény sürgetően követelte, mikor Velencze, a magyar udvar tudta és felszólalása nélkül tisztán politikai ösztönétől vezetve, egyengette a magyar-török megegyezés útjait Konstantinápolyban, szánta el magát a végveszedelemben forgó János király, hogy Szulejmán szultánhoz fordul. Laszky Jeromost, egy igen előkelő, nagy eszü, megnyerő modoru lengyel főurat küldte le a portára azzal a megbizással, hogy a szultán őt ismerje el Magyarország törvényes királyának s fegyverrel támogassa a bitorló Ferdinánd ellen. Laszky e feladata annál kényesebb volt, mert a magyar király részéről semminemü ellenszolgálatot nem igérhetett. Laszky teljes sikerrel járt. A Konstantinápolyban élő s ott a szultán legbensőbb bizalmasai közé tartozó velenczei Gritti Lajos támogatásával minden kivánsága teljesült.

27

Koroknyai Ottó

Mátyás bécs előtt

»Könyves Kálmán« magyar műkiadó részvénytársaság engedelmével.

»Kenyyes Kéjnapja« mellett ingyenes ajándékul csatolandó.

MÁTYÁS HÉCS ELŐTT

KORONKAI OTTÓ

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

Szulejmán szultán jogilag magáénak tekintette Magyarországot, s most János királynak engedte át és egyszersmind megigérte, hogy birtokában fegyverrel is megvédi Ferdinánd ellen. Erre nézve irásbeli szerződés köttetett, melyet Ferdinánd, ki csakhamar szintén küldött követet a szultánhoz, hasztalan igyekezett érvényéből kiforgatni. A porta felszólitotta, adja ki magyar birtokait, ne háborgassa János királyt, különben a török hadak osztrák tartományokra rontanak.

Minthogy Ferdinánd e kivánságokat nem teljesité, Szulejmán szultán 1529. májusban mérhetetlen haddal megindult ellene, augusztus 18-án a mohácsi mezőn találkozott János királylyal, csakhamar Budát birtokába helyezte s azután Ausztriába nyomult, hogy Bécset megvívja. De elkésve, szeptember vége felé kezdte meg az ostromot s korán — október derekán — hagyta abba. Hazatért anélkül, hogy a véres háboru czélját elérte s Ferdinándot az országból kiszoritotta volna. Budával az ország legnagyobb része visszakerült ugyan János király hatalmába, de a nyugati vármegyék, a vágvölgyi, a Duna melléke Esztergomig Ferdinánd kezén maradt. A két koronás király tényleg ketté tépte a magyar állam testét; egy kis rész az egyiknek, a túlnyomó nagy rész ellenben János királynak jutott.

János kárpótolni akarta ellenfelét, ha kiadja a kezén levő területeket. De Ferdinánd azt mondotta, hogy az osztrák herczegségek védelme szempontjából szüksége van az ország nyugati részére s nem ad vissza semmit. Sőt Buda megvívását is megpróbálta. Ebből új háboruja támadt a törökkel. Szulejmán szultán ismét útra kelt, hogy karddal vágja ketté a magyar kérdés gordiusi csomóját. 1532 tavaszán roppant sereggel nyomult Magyarországba, hogy onnan tovább menjen Ausztria ellen s saját országában végezzen Ferdinánddal. De hadainak özönét a kis, jelentéktelen Kőszeg vára feltartóztatta. Kapitánya, Jurisics Miklós néhány száz zsoldossal és fegyveres paraszttal megállitotta a szultán diadalútját s ezzel megmentette Ausztriát a romlástól. Kőszeg alatt vesztegelve el az időt Szulejmán ismét anélkül tért haza, hogy a magyar trónviszályt végleg eldöntötte volna. Maradt minden a régiben s Ferdinánd tovább is megtartotta magyar birtokait. Maga Ferdinánd e közben a portán élénk tevékenységet fejtett ki, hogy János király állását megingassa s ezzel elragadja tőle a hatalmat. Követei utján titkon megnyerte Gritti Lajost, addig János legszilárdabb támaszát, ki több izben járt Budán, hol irányadó szerepet játszott. Titkos átpártolásával azonban most oda vitte a dolgot, hogy a szultán végre elismerte Ferdinándot királynak s Grittit küldte Magyarországba, hogy annak területét a két király közt szétossza. Gritti azzal indult útnak, hogy a szétosztást Ferdinánd érdekeinek megfelelően fogja eszközölni. Alig ért magyar földre, Erdélybe, itt valóságos rém-

uralmat kezdett gyakorolni. Sarczolta, adóztatta a népet, orvul megölette Czibak Imre váradi püspököt, János király egyik vitéz és megbizható hivét, mire az erdélyiek fegyvert fogtak s megölték.

Igy szabadult meg János király egyik legveszedelmesebb ellenségétől. Csakhogy a szultán biztosának megöletése nagy zivatart zúditott reá a portán, hol különösen Ferdinánd izgatott ellene s Gritti esetét János király megbuktatására szerette volna felhasználni. De szándékait János király diplomácziája szerencsésen meghiusitotta. Udvarában Gritti halála óta lép határozottan előtérbe s nyer vezető állást György váradi püspök és kincstartó, a dalmát származásu Ulyesenovics vagy Martinuzzi, ki élete java részét a szükebb Magyarországban tölté; megtanult magyarul, sok hányatás után pálos barát lett s mint Fráter György vagy egyszerüen csak „a barát" él nemzeti történetünk évlapjain. Kiváló, rendkivüli egyéniség, kiben lángelme és sokféle tapasztalat, pénzügyi, katonai, kormányzati ismeret egyesült, s ki János királyt kevéssel trónra lépte óta a legnagyobb hányatások közt hiven és sikerrel szolgálta. 1534 óta nagyban és egészben ő intézte a magyar királyi politikát s erős kézzel, vaskövetkezetességgel vezette azt a világosan szeme előtt lebegő czél felé. Nagy és nemes nemzeti eszme vezette politikáját, s habár a belső állapotok javitására irányuló fáradozásai nem vezettek teljes eredményre, vasakarata és lángelméje annyit mégis elért, hogy János király tekintélye mindinkább megszilárdult s maga Ferdinánd kénytelen volt eddigi magatartását gyűlölt ellenfele irányában alaposan megváltoztatni.

Először a messzelátó Károly császárban ébredt föl ama kénytelenség érzete, hogy a Habsburgok világra szóló nagy nemzetközi törekvései érdekében a két magyar király közt végleges békét, sőt szövetséget kell kötni. Ezt ő akként képzelte, hogy János, az agglegény fogadja fiának az ifjabb Ferdinándot, adja át neki Budát, ez meg ismerje el Jánost törvényes magyar királynak, hagyja kezén az ország többi részeit, melyek csak János halála után szálljanak Ferdinándra. A pápa melegen támogatta az ily alapon való békekötést, csakhogy a tényleges viszonyok, az egyéni ellenszenvek és érdekek mindkét részen óriási akadályokat emeltek eléje. Nem csupán János király trónjáról, hanem az állam létéről, a magyarság fenmaradásáról volt itt szó s János király diplomatáinak mindezt számba kellett vennie. Érthető tehát, hogy sokáig visszariadtak a döntő lépéstől, noha mindnyájan tudták, hogy más módja az állami és nemzeti egység helyreállitásának nincs, mint a két király kibékülése.

Ami Ferdinánd királyt illeti, ő a magyar kérdésben mindig sajátos állást foglalt el, melyhez különösen ragaszkodott. Azt vallotta, hogy az örökösödés jogczimén illeti meg a korona, s aki a jogát el nem ismeri,

az lázadó, bitorló, kit fegyverrel kell megfenyiteni. Ilyen bitorlónak tekintette a „szepesi grófot“ a „vajdát“, s a legdurvábban, a legkihivóbb dölyfösséggel, lenéző módon szokott róla nyilatkozni, vele érintkezni.

Európa politikai helyzete s Károly császár újabb háboruja a franciákkal azonban kikerülhetetlenné tették a béketárgyalásokat, melyek 1538-ban végre megindultak. Sokáig huzódott az alku, de végre 1538 február 24-én létrejött az emlékezetes váradi béke, mely János király életében fentartotta ugyan a kettéoszlást, de halála utánra visszaállitotta az államegységet. János király ez időben már házasodni készült ugyan, de születendő gyermeke számára nem kivánta a koronát, ellenben határozottan kikötötte, hogy ha fia születik, ez megkapja a szepesi herczeg czimet s a Zápolyayak összes családi vagyonát. Máskülönben a két király kölcsönösen elismerte egymást, örök barátságot fogadott s szövetséget a török ellen.

A váradi béke kedvező kilátásokat nyujtott a jövőre, de alapföltétele az volt, hogy mindkét fél őszintén megtartsa. Erre azonban kezdettől fogva alig volt kilátás. Ferdinánd azután is épp úgy gyűlölte Jánost, mint addig, hivei, kiket az a veszély fenyegetett, hogy a Zápolyayak jószágait vissza kell adniok, teljes erővel dolgoztak a szerződés kijátszásán. Másrészt János király 1539 elején feleségül vette Zsigmond lengyel király leányát, Izabella herczegnőt, ami még élénkebb bizalmatlanságot keltett Ferdinándban, kinek emberei, noha ki volt kötve, hogy az ügy lehetőleg titokban tartassék, beárulták a portán a váradi béke megkötését. E mellett a németpárti urak fellázadtak János király ellen, ki személyesen ment ellenök, hogy a fölkelést leverje. Betegen indult el 1540 tavaszán s noha leverte a fölkelést, noha ott vette az örömhirt, hogy neje julius 14-én fiugyermeket szült, ereje rohamosan csökkent s julius 18-án Szászsebesen meghalt. Halálos ágyán hiveitől, első sorban a baráttól azt a szent esküvel erősitett igéretet vette, hogy fia ügyét veszni nem engedik.

Vele eltemették a magyar nemzeti királyságot, az önálló államiság eszméjét. A barát, János király fiát, a csecsemő János Zsigmond herczeget királylyá kiáltatta ugyan ki, de nem koronáztatta meg, mert az esetre, ha Ferdinánd teljesiti abbeli kötelezettségét, hogy visszaadja a Zápolyayak családi javait, nem akarta a váradi béke végrehajtását akadályozni. Ily irányban folytak is tárgyalások, s Ferdinánd igért fűt-fát, de tenni nem tett semmit, sőt czélszerübbnek látta a kardhoz folyamodni, hogy kötelezettségeitől végkép szabaduljon. Hadai megtámadták Budát, de nem tudták bevenni. E támadás gyászos következményekkel járt. Szulejmán, kit a franciák, a Habsburgok örökös ellenségei is folyton harczra tüzeltek, 1541 tavaszán Magyarországba indult. A németek a szultán közeledtének hirére vad futásban menekültek Buda alól. Szulejmán szultán két fiát is magával hozta s ezuttal azon

eltökélt szándékkal jött, hogy Budát s az ország azon részeit, melyeket Ferdinánd a legközvetlenebbül fenyegetett, a saját birtokába vegye. A fővárost nem erőszakkal, hanem csellel foglalta el. Mikor hadai a vár alatt táboroztak, felkérte Izabella királynét, küldje el hozzá csecsemő gyermekét, mert személyesen meg akar győződni: fiu-e vagy leány? Keringtek ugyanis oly hirek, hogy a királyné nem fiu, hanem leánygyermeknek adott életet. A szegény anyát nagyon megrémitette a szultán e kivánsága, mert attól kellett tartania, hogy vissza sem adja többé a csecsemőt, hanem magával viszi Konstantinápolyba. Mindazáltal lehetetlen volt a kivánság elől kitérni. Augusztus 29-én délután a barát, enyingi Török Bálint s a többi tanácsosok a várból a török táborba vonultak s csakhamar a szultán sátrába bocsáttattak. Nemsokára megérkezett dajkái és számos szolga kiséretében a csecsemő királyfi is s kétségkivül a barát mutatta meg a kisdedet a szultánnak. Esteledni kezdett, mikor a magyarok, kik egy pár óráig tényleg mindnyájan a szultán foglyai voltak, az egyetlen Török Bálint kivételével haza bocsáttattak s visszatértek Budára. Itt időközben óriási változás történt, a Mátyás világhirü fővárosa török várossá lett. Észrevétlen, lopva szállta meg az ellenség. Mikor a magyar urak a török táborba mentek, a budai nép tömegesen kisérte oda őket, hogy a nagyszerü katonai látványban gyönyörködjék. Másrészt a török katonák egyenkint, vagy kisebb csoportokban fölmentek a városba és a várba, hogy Mátyás király hires székhelyét megbámulják. Senki sem törődött velök, senki sem őrizte a kapukat, tehették azt, amit akartak. Apró csapataik feltünés nélkül helyezkedtek el a fontosabb pontokon s amint kellően megszaporodtak, egyszerüen birtokba vették Budát. Mihelyt Szulejmánnak jelentették az eredményt, haza bocsátotta a királyfit és a magyar urakat. De Buda övé maradt. Szeptember 2-án maga is bevonult a városba s az időközben mecsetté átalakitott Nagy-Boldogasszony templomban végezte imáját. Igy jutott harcz nélkül az ország fővárosa a szultán kezébe. A két király küzdelmeinek ő élvezte gyümölcsét. Erdélyt s a szomszédos vármegyéket Izabellának és János Zsigmondnak adta ugyan, de ők is török hűbéresek voltak, ellenben Buda, a Dunántúl nagy része, a Duna-Tisza köze közvetlen török uralom alá került s pasa kormányzatára bizatott.

Az állami önállóság kora véget ért, s az ország feldaraboltatott, három részre osztatott, mint később Lengyelország. Ezzel rettenetes vértanusággá vált az akkori s a következő emberöltők élete és a magyarság szörnyü kínok közt görnyedt a német kényuralom és a török hóditás rabigájába.

28

LIGETI ANTAL ÉS WAGNER SÁNDOR

MÁTYÁS KIRÁLY HAZATÉR A VADÁSZATBÓL HUNYADVÁRÁBA

MŰTYÁS KIRÁLY HÁZÁTÓL A VADÁSZATRÓL HONVÁDYÁBAN
LICETI ÁNTAL ÉS WAGNER SÁNDOR

58

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

DOBOZY MIHÁLY ÉS HITVESE

IRTA
RÓZSA MIKLÓS

Mohácsnál elveszett a haza: a Csele patakot pirosra festette Magyarország kiomló vére... Aki tehette, összeszedte őseitől örökölt kincseit, marháját, aranyát s a legdrágább kincset: a nőt és gyermeket, hogy oltalmat keressen a török horda ellen olyan vidéken, hol még tömörebb csoportban állt együtt a magyarság. Ezek — szegények! — még várták egy uj hajnal pirkadását, pedig reménységüknek: Zápolyának csillaga csak imbolygó lidérczfény vala.

Pilis-Maróth mellett vagy huszezer ilyen magyar menekült várta Zápolya felszabaditó seregét. Csak amolyan hamarosan összetákolt szekérvárban táboroztak; erősségük a haza feltámadásába vetett bizalom, a meztelen fegyver és a bátor ferfi-sziv, vezérük a vitéz Dobozy Mihály, aki Mohácsnál oroszlánként küzdött, de akinek életét a „hős vértől pirosult gyásztér"-en megmentette a magyarok Istene. Még magasztosabb megdicsőülésre, még fájdalmasabbra és hősiesebbre praedesztinálta végzete!...

A török hamar neszét vette a Maróthnál tábort ütött szekérvárnak. Portyázó hadai legendás meséket regéltek Budán az ott összehalmozott kincsekről s a villogó szemü magyar asszonyokról, akik nélkül hiába gazdag — mindíg hiányos a szultán háreme. Ilyen gazdag zsákmányt dehogy engedett volna futni a nagyvezér. A háborubban kifáradhatott a hitetlen pogány, a rablásban soha.

Nem telt bele három nap, óriási ostromló sereg jött a portyázó hadak segitségére. Hiába küzdött a maroknyi magyar sereg, hiába védte az asszonynép is minden erejével a gyenge szekértábort, érezték mindenek, hogy ez a haláltusa legfeljebb csak dicső martyriummal végződhetik, győzelemmel soha! Hiszen a török egyre ontja Budáról a segitséget, ők pedig a világtól elzárva mitsem remélhetnek.

S milyen büszke boldogsággal, milyen daczos megvetéssel, milyen szent őrülettel ment volna mindmegannyia a halálnak!... De aczélos karjuk elzsibbadt arra a gondolatra, hogy velük a drága hitves és az édes gyermekek. Hol a hős, ki szivet facsaró, sajgó fájdalom nélkül láthatná

szerettei iszonyu romlását? Óh, hiszen meghalni édes, meghalni jó, ha minden elveszett, ha oda a hon és fülünkbe csörren a rabbilincs! De meghalni azzal a gondolattal, hogy magunkkal rántjuk korai sírunkba mindazt a drága lényt, kinek egyetlen elhaló sóhaja szúró tövisként szaggatja sziveinket, vagy azzal zárni le megtört szemeinket, hogy kedveseink száz halálnál is keservesebb sorsra: gyalázatba, becstelenségbe züllenek utánunk — erre a gondolatra a legszilárdabb férfi-sziv is megtörik . . .

A végső kétségbeesés, a párját vesztette tigris elszántsága még a viharként áradó török ellen is csudákat mívelt: két álló napig győzedelmesen verték vissza a maróthi magyarok a pogányt. A kis sereg szivébe kezdett visszatérni a reménység, mint ahogy késő őszszel is még néha vissza-visszatéved a lehunyó nap egy halvány sugára . . . Csak Dobozy járt-kelt zordonul a remény lelkes örömétől visszhangzó táborban. El-elnézte csudaszép asszonyát s ha arra gondolt, hogy ez a drága szőke szépség még török kézre is kerülhet talán, fergeteg erejü haragnak iszonyu zivatarja lobogott keblében.

— Menekülni! Menekülni! — merült fel újra meg újra az időnként elcsittitott gondolat háborgó bensejében. — De a haza! A becsület! A bajtársak! . . . Végre is bajtársai oldották fel a szörnyü lelki tusa alól.

— Ilyen vitézre, mint te vagy, most még jobban szüksége van szegény hazánknak, mint valaha! Mi hasznosat cselekszel itt neki halálloddal? — mondták. — Vedd asszonyodat és vezéreljen az ég! Tán még segitséget is hozhatsz valahonnan!

És Dobozy engedett. Maga mögé ülteti kipróbált, derék paripájára a remegő asszonyt, két karját kitárja búcsúzóul, mintha az egész tábort szivére akarná ölelni, aztán elfordul némán, hogy könyeit ne lássák.

— Szerencse véled! — kiáltják a hadfiak, de Dobozy már nem hallja szavukat. Lova felhorkan az éles sarkantyu ütésétől és kettős terhe daczára, mint a szárnyas szellő száguld ki a felpörkölt pusztaságra. Mikor legelőször hátratekint, a mögötte úszó porfelhő rózsaszinben villog, az takarja el előle az elhagyott tábort.

. . . Vajjon az alkony pirja-e az, vagy tán az égő szekérvár üszke piroslik? . . .

*

A nemes paripa őrülten száguldva rohan át a kora-őszi alkony sápadt verőfényében fürdő hegyvidéken.

— Édes párom! — suttogta reszkető félelemmel Dobozyné — nézd . . . nézz hátra, ég már Pilis-Maróth! — és egy köny szökött ki a szeméből.

Szilaj haraggal néz vissza Dobozy és sasszeme kutatóan járta át a lángtenger által megvilágitott tájat. Aztán kegyetlen sarkantyut ad a lovának, miközben fogai közt csak ennyit mormog:

— Pilis-Maróth ég és a pogányok nyomunkban vannak! Előre!

És csakugyan, a törökök észrevéve Dobozy menekülését, iszonyu vágtatással iramodtak utána. Lehettek vagy háromszázan. Könnyü, pihent lovaik vidám szökéssel rugják a port, de Dobozy lova is vágtat. A tajték fehér rongyokban szakadozik le róla. Orrlikai szinte arasznyira kitágulnak s kettős terhe alatt a földben ujjnyi mély nyomot vág a vaspatkó. Tüdeje nehéz hortyogással kínlódik és hörgése egyre halkabb, keservesebb.

Dobozyné hosszu, selyem-szőke haja kiomlott tekercséből a széditő vágtatás alatt s mint valami patyolat-palást, úgy úszott utána a levegőben. Mintha a fonatok szárnyak lettek volna, vagy mintha egy védőangyal két áldó karját tárta volna ki Dobozy fölé . . .

— Állj meg, édes párom! — súgta Dobozy fülébe az asszony s a hangja megcsuklott a könytől — állj meg, lásd, kidől a ló kettőnk alatt s a pogány mindjárt itt lesz a nyomunkban. Nézd, már véres habot hány a szegény pára! . . . Hagyj itt veszni engemet, de te tarsd meg magad a hazának . . . Magad tán megmenekülsz . . . De előbb üsd át a szivemet, hogy a tiéd maradhassak!

Némán visszanéz Dobozy, mintha nem értené, amit asszonya mondott. Szeméből gyilkos villám czikázik . . . S az asszony most már súgva, mintha szerelmes csókra csábitgatná, ismételten mondja:

— Ugye inkább megölsz, semmint törökök kezére kerüljek? . . . Én gazdám, én uram! — és még szerelmesebben fonja át nyakát.

Szügyig döfi sarkantyuját lovába Dobozy. Ez a válasza. De aztán mégis csak megszólal:

— Menjünk, menjünk, amig csak lehet! Megmentlek én! . . . Ölelj meg még szorosabban! . . . Nem hagylak én el téged.

S mintegy halálsejtelemmel teszi hozzá:

— Együtt éltünk, együtt haljunk!

Most már fogcsikorgatva sarkantyuzza lovát Dobozy, de a nemes pára már csak lépegetve jár. Csillogó szőrén végigvonaglik a pusztulás borzongása és okos szemeivel szinte síró fájdalommal néz hűséges gazdájára. Torkán hörögve, szakadozva zihál ki elfogyó párája . . . Dobozy szótlanul száll le a megrokkant paripáról s hitvesét is leöleli „a keserves párnáról“ . . .

S most ott áll a hős, vérben forgó szemekkel, kezében a villogó tőr, mely annyi halálos döfés után most fogja osztani a legkegyetlenebbet: a szerető hitves pihegő keblére. A gyilkos aczél az asszony fedetlen mellének

szegezve, de a férj vad extázisban ragyogó szemei még az üldözőket kutatják s arczán ott vonaglik a gyötrő fájdalom, hogy tőrét nem az ő szivükben forgathatja meg, előbb meg kell szentelnie a legdrágább áldozattal: a feleség vérével . . . Az asszony a férjnek karján hátraomolva, arczán felmagasztosult, fájdalmas gyönyörrel és hősies elszántsággal; ruhája önkezüleg széjjeltépve, hogy alóla duzzadó keble kivillogjon s igy biztosabban érje a halálos döfés . . . Lábaiknál az agyonhajszolt paripa, a távolban vadul ügető török csapatok, amint rohannak feléjük az égő szekérvár felől . . . az égen füstoszlop és tűzláng, magán a tájon a közelgő alkony borongós homálya. És az a két alak ott áll a maga klasszikus fenségében, a megdicsőüléshez vezető út utolsó kálvária-stáczióján . . .

*

Behunyjuk a szemünket s a sötétben megmozdul mindaz, ami az előbb szoborszerü nyugalmával döbbentette meg szivünket. Látjuk a tőrt markolatig a hős asszony szivébedöfve s látjuk: mint hanyatlik haldokolva vissza az édes anyaföldre. Szőke haját vörösre festi kiomló vére . . . Látjuk a párjavesztett oroszlánt: Dobozyt, amint elvakult dühében egymaga rohan a száz és száz török ellen, jobbkezében karddal, baljában halált-osztó, súlyos buzogánynyal. Látjuk a véres fővel porba hulló pogányokat, látjuk a gyilkos dárdát, mely végre Dobozy keblének röpül, hogy odateritse őt is hősi párja mellé s látjuk a haldokló vitézt, amint utolsó lehelletével is még azt a drága testet védi, mely inkább elporladni kivánt, semmint hogy a „török fertője“ legyen . . .

És e forrongó, kavargó, ijesztő látomás egyszerre csak megenyhül lelkeinkben s csudás változással egy másiknak ad helyet — a magyar asszony apotheozisának. Látjuk a megdicsőült Dobozy Ilonát, fején a hitvesi martyrium ragyogó glóriájával, az asszonyi becsület dicsfényének vakitó sugárkévéjében, mintegy örök és szent szimbólumot, mely a magyar nő mythikus nagyságát példázza. És lelkünkben felujjong a hálás öröm és büszkeség diadalmas hozsannája: ez a mi vérünk, ez a mi asszonyunk, hála néked magyarok Istene, hogy anyánkul őt adtad nekünk!

29

LOTZ KÁROLY

MÁTYÁS KIRÁLY KORA

ΜΥΛΛΑΣ ΚΙΒΑΓΙΑ ΚΟΚΑ
ΓΟΤΣ ΚΑΡΟΓΑ
30

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

PEKRY ÉS NYÁRY ELFOGATÁSA

IRTA
BALOGH PÁL

Egy tükördarab a XVI. század haldokló Magyarországából.

Mi adott neki életerőt a halál leküzdésére, mi adott életkedvet a nagy harcz vivásához? A veszedelem ütései pattantották ki belőle a szikrákat, mint az aczélé a kődarabból? Vagy olyan ősforrása buzogott benne az élettűznek, amit tenger szerencsétlenség sem birt eloltani?

A szolnoki eset csak egy a sok közül. Ostrom alatt állt akkor az ország minden köve, de tűz lángolt ki minden kőből s addig égett, mig a haza földjéről az ellenséget ki nem égeté.

*

Ostrom alatt állt a szolnoki vár is. Nyáry Lőrincz s Pekry voltak a kapitányai. A budai basa vezette az ostromot, ugyanaz, ki Drégely alatt Hontban Szondyt ostromolta. Reménytelennek bizonyult a várőrség ellentállása: fölmentő sereg nem jött sem Pozsony, sem Várad felől. A török vezér nagy haderőt hozott, az őrség egyetlen komoly harczhoz is gyenge volt; a basa vállalatát ostromgépek, dús hadiszerek biztositották; a szolnoki kapitányoknak már-már hiányzott a betevő falatjuk is.

Csak két halálnem közt maradt választásuk: vagy elpusztitni a várat s romjai alá temetkezni, vagy megrohanni az ellenség ostromgyürüjét s egy végső tusában ott pusztulni el.

De mást akart a végzet és sorsukat árulók által pecsételtette meg.

A várőrség idegen zsoldosokból állt, kik csak bérért és zsákmányért harczolnak; prédát a küzdelem többé nem igért nekik, hűség és becsület az ilyent nem köti. Ismertek a vár alatt egy rejtett kijárást, s az utolsó éjszakán megszöktek azon át.

Nyáry és Pekry oldalán nem maradt több egy szakasz magyar hajdunál. Alig 40—50 vitéz tartotta ekkor Szolnok várát Ali basa ezrei ellen, kikhez még Ahmed basa serege is csatlakozott, Temesvár megvétele után.

Most már a halálnemek közt sem válogathattak a vár védői. Mihez kezdjen 50 hajdu húszezer nizámmal és spáhival? Vakmerő kirohanásuk

nem kerülne a töröknek semmi áldozatába: az 50 magyar hős hamar elfogy, ha az ellenség túlereje ráveti magát nyilt mezőn. Felrobbantani a várat nem lehetett, mert az árulók a puskaporos kamarákat elárasztották a Zagyva vizével.

Nem volt más hátra, mint bevonulni a belső várba és ott esni el a falakon, küzdve utolsó lélekzetfogyásig, utolsó emberig.

S a balvégzet ezt sem engedte meg nekik.

A külső várnak kiüritése közben rohanták meg a törökök az összes erődítményeket. Könnyü győzelem volt — ezt jegyezte föl a történelem.

*

Könnyü volt Szolnokot 50 vitéztől elvenni 20,000-nek. De nehéz volt tartani annyival annyi ellen napokon át. S nehéz volt helytt állani, mindenektől elhagyatva, elszántan mindenre, a végső lélekzetig.

Az a rejtek út, hol az árulók elmenekültek, nyitva állt Nyáry és Pekry számára is. A fehér zászló, ha kitűzik a várfalra, életet és szabadságot biztosithatott volna az ötven hősnek, a vár átadása esetén az őrség kivonulhat vala szabadon; Ali és Ahmed ily esetben máskor is gyakoroltak kegyelmet. De a két kapitány azt határozta, hogy helyén marad s ott hal meg a vár védelmében.

Ha ott halhatott volna!

Mikor az ostromroham nagy zajjal megindult s minden ponton százával lepték el a lajtorjákon fölkapaszkodó török csapatok a várfalakat, Ali basa elképedve látta, hogy nincsen sehol a várnak védelmezője. Üres erődítvények ellen fuvatott volna rohamjelet? Vagy tán csellel él az őrség s a megszállt bástyákat pár ezer törökkel úgy vetteti halomba tűzaknák fölött?

De még jobban elképedt a török vezér, mikor a külső várudvar tornáczában megpillantotta Szolnok őrhadát: Nyáry és Pekry alatt az ötven szál hajdut, állig fegyverben, halálra készen, a tornáczot síri boltjuknak választva.

Rajta ütni e maroknyi csapaton s fölkonczolni egy lábig, hogy beteljen a vértanuságuk: ez pár percz alatt megtörténhetett. De Ali, ki Drégely alatt Szondyt is tisztelni tanulta, két apródját udvarába fogadta, nem akart ez egyenetlen harczban vért ontani. Megparancsolta a legmarkosabb janicsároknak, hogy a magyarok ellen csak végső esetben használják fegyverüket: elég, ha túlerővel lenyügözik s lefegyverzik, rabokká teszik őket. Stambulba akarta küldeni mind az ötvenet, hadd lássa a padisah, az egész diván szinről szinre, lássa a stambuli nép is, hogy Magyarország egyik erős várából a császári őrsereg megszökött az ozmán fegyverek elől, de 50 magyar kitartott elszántan 20,000 török harczos ellen.

A művész ecsetje ezt a végső viadalt örökiti meg.

A várpitvart janicsárok, kurdok, szaraczénok csoportjai töltik be. Egy török bég a szomszéd bástyák felé int a lófarkos zászlóval, hirül adni a többi seregnek, hogy a várőrség maradványával most végez a muzulmán túlerő.

Itt-ott látni egy-egy magyar hajdut, részint leteritve, részint lefegyverezve. Az ő sorsuk már megpecsételtetett.

Középen még tart a dulakodás a két vezéralak körül. Balról ott fekszik Pekry aléltan, arcza sápadt, szeme zárva; egy kurd vitéz térdel rajta, jobbjában villog a kés, hogy a magával tehetetlen hős keblébe lecsapjon.

Nyáry buzogányos jobbja épp most hanyatlik le; hárman rohannak rá, handsárok és jatagánok csattognak össze fölötte. Balkezével a magyar hadi zászlót oltalmazza, keblén még érintetlenül viseli a várkapu kulcsát, melyet Ferdinánd király az ő becsületére bizott.

Egy pillanat . . . s a kard kése Pekry szivét fogja érni, a janicsár jatagánja Nyáry fejét fogja leszelni. A szaraczén már-már belemarkol a szőke hajzatba, hogy a vértanu fejét kopjahegyre szúrja s a bástyafokon kitűzze. De a martalóczok szeme felpillant Ali basa felé, ki menydörgő hangon tiltja be a gyilkolást. Hogy milyen parancs volt ez és mivel fenyegette az ellene vétőt, látszik a viaskodó csoport megrendült arczán, Nyáry meghatott arczvonásain, de látszik a paripán is, mely a basa alatt, ennek fékező mozdulatától, szinte megroskad s reszketve hajtja alá fejét.

A szolnoki dráma itt véget ért. Hogyan vitték a magyar foglyokat a török táborba, hogyan tisztelte meg Ali a két kapitányt külön sátorral és díszőrséggel, hogyan kisértette utóbb Stambulba s a nagyúr hogyan tartatta őket rabságban évekig — mindez más lapra való.

Szolnok sokáig török várrá lett; a padisah csak később adatta Thököly Imre kezére, majd ismét török őrség szállta meg. Visszafoglalása a haza felszabaditó harczaiban száz évvel később következett el s a várvívás alatt akkor el is pusztultak bástyatornyai.

Ma alig van már kevés nyoma az egykori erősségnek. Viszontagságaiból keveset őrzött meg a történetiró. De az 1552-iki ostromot Nyáry és Pekry emlékével megörökitette a művész vászna, hogy késő nemzedékek olvashassanak róla lelkesedést a XVI. század magyar történeti példái fölött.

DOBÓ ISTVÁN

IRTA
GÁRDONYI GÉZA

Az 1552-ik év tavaszán két nagy török had indult Magyarországnak: az egyik Konstantinápolyból, — ezt vezette Ahmed basa Temesvár ellen; a másik Budáról, — ezt vezette Ali basa a Dunántúli és az Ipoly-menti magyar várak ellen.

Mert Buda akkor már Törökország volt.

A hadjárat kezdődött április közepén. Ahmed elfoglalta Temesvárt, Lippát, Csanádot, Szolnokot, s a Kőrös, Maros és a Tisza mentén levő összes várakat. Ali elfoglalta Veszprémet, Drégelyt, Hollókőt, Salgót, Bujákot, Ságot, Balassa-Gyarmatot.

S a két győzelmes had szeptember 9-én Eger alatt egyesült.

Hej! te egri kapitány mit gondolsz magadban? Volna százezer katonád s volna a várad fala vastéglákból rakott; volna az egész testük derbendi aczélból, csontjaid gyémántból, s karod ereje ezer pallost forgatható; talán akkor a melledre csaphatnál, s mondhatnád: itt állok!

De te egri kapitány csak húsból és vérből való ember vagy, mint a többi; generális nem voltál soha, s ha vitéz ember vagy is, vitézségedről nem tudunk különbet, mint sok száz más kapitányéról; katonád nincsen kétezer se, a várad meg kisebb Temesvárnál, nem olyan megerősitett mint Szolnok volt, gyöngébb sok más várnál, amelyet ez a török had még kétfelé jártában porba döntött!

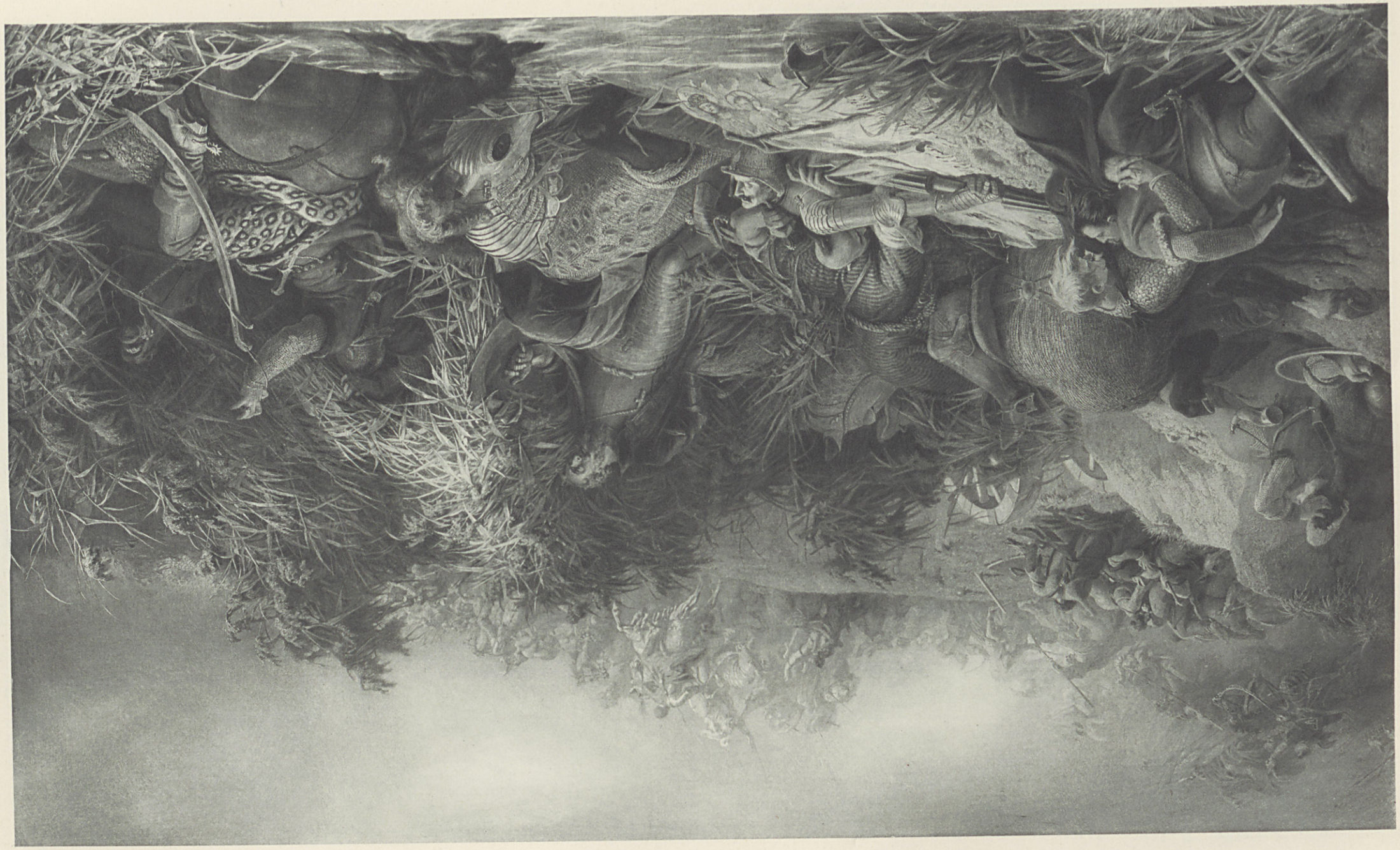
Mért nem sietsz hát egri kapitány a győzhetetlen hadak basái elé? Mért nem viszed nekik mezitláb, hajadon fővel, okos alázatossággal a vár kulcsait? Kiben bizol? Miben bizakodol? A királyodban? A királyodnak hatvanezernyi főből álló serege táboroz Győr alatt, de azok nem Magyarországot őrzik, hanem Ausztriát. Az Istenben bizol? A bibliai csodák ideje lejárt. Magadban bizol? E török had ereje előtt annyi vagy, mint a pehely a viharnak. Mikor a török had körülözönlötte Egert, Dobó összehivatta a vár népét és megeskette arra, hogy a várat fel nem adják; a törökkel szóba nem állanak, levelét el nem fogadják; s mindenki aláveti magát a főkapitány és alkapitány intézkedéseinek.

30

SZÉKELY BERTALAN

A MOHÁCSI VÉSZ

A MOHÁCSI VÉSZ
SZÉKELY BERTALAN

KÖNYVTÁR DEBRECEN EGYETEMI

Kisasszonynap után való vasárnapon, szeptember 11-én Ali basa három nagy faltörő ágyut vonatott fel a Királyszéke nevü dombra, s kilencz lövéssel megkezdte a vár ostromát.

Dobó eleinte alig viszonozta e lövéseket. A puskaport arra az időre tartogatta, amikor majd a török a falakra rohan. Fölosztotta a vár katonaságát, összesen 1809 embert apró csoportokra, s elrendelte, hogy ki hol őrködjék.

Volt ezeken kivül különféle munkása, s Eger környékéből való parasztja, az asszonyokat és gyermekeket is számbavéve, 126 ember a várban. Ezek nagyobbrésze kőmives munkát végzett: amit a török nappal rontott, éjjel berakták.

Szeptember 19-én nyolczvanhat ágyu törte már a várat. A rombolás napról-napra nagyobb volt, mint amennyit be birtak épiteni.

És tiz napig dörgött az ágyu és ropogott a fal mindenfelől.

Szent Mihály napján már olyannyira megromladoztak a falak, hogy meg lehetett rájuk inditani a hadat. Még éjjel odagyültek a vár köré, s korom hajnalban Allaht orditva, dobpergés és zeneszó harsogás között rugaszkodtak a falmászásra.

De odabent is ébren voltak. Az Allah kiáltásra Jézus kiáltás volt a felelet, s a falak tetején oroszlánok álltak.

A paloták felől indult az ostrom. Huszonhét zászlóalj török hágta itt a falat. Ugyanennyi tört az ókapu-bástyának, s harmadik helyen a szeglettoronynak. A kézben kard, a szájban keresztbe fogott jatagán. A falon álló magyarok közé hull a tüzes bomba, a nyíl és a tüfenkdsik sűrű puskalövése.

Dobó lóháton nyargalva járja szüntelen a várat: hol itt, hol ott jelenik meg a viadalban és küzd a néppel, ahol legnagyobb a veszedelem. Hangja át-átdörgi a küzdelem viharát s öles kopjája fel-feltünik a füstfellegek és lángok között, amint a falra hullámzó török sokaságot visszanyomja.

Már délfelé jár az idő, s a vár népe izzadtan, véresen, rongyosan küzd a romokon, midőn az ókapu tornyán előcsavarodik egy török lófarkas zászló, s a lent hullámzó török ezerek diadalüvöltése között tarkállik fel a tornyon tiz-husz új török zászló is.

A váron a megdöbbenés moraja száll át, s a torony ablakain török puskások lövése ropog alá a magyarokra.

Hát itt vége van mindennek!

Dehogy van vége. Ez az a pont, ahol elsőt villámlik Dobó hős lelke. Ahelyett, hogy ő is megriadva bámulna a toronyra, az ágyukhoz töri magát; csavaritja az ágyukat a torony irányába, s lángoló kanóczot ragadva egyszerre három ágyuval lövi derékon a saját vára tornyát.

A torony meginog és a téglák és kövek dörögve ropognak alá, maguk közé temetve a rajta ujjongott törökséget.

A vár népe új erőre gyulladva rohan újra az ellenségre, s ezek véres fejjel, szégyenükben szitkozódva hátrálnak el a falak alól.

— Nem szerencsés nap! — mondogatják mindenfelé a török táborban.

S mikor az ezernyi halottat elhordták a falak alól, újra megkezdődik az ágyuk munkája. Kő kövön nem fog itt maradni, s ha Dobó azt hiszi, hogy ezzel az egy ostrommal vége van a harcznak, majd máskép gondolkozik hamarosan.

Mit hisz Dobó, mit nem, arról senkise beszélhet. Egy bizonyos, hogy nem fél. Látnivaló az intézkedéseiről, hogy várja az új ostromot, érezni lehet a hangjából, hogy önbizalma és akarata nem rendült meg egy hajszálnyit se.

— Fiaim, — mondja, — Magyarország sorsa van e falak között. Ha ez a vár elesik, a többi vár nem tarthatja magát, s a magyar nemzetet beirja a történelem a halottak könyvébe. Az első ostromban megmutattátok, hogy vitézek vagytok, a második ostromban megmutatjuk, hogy törhetetlenek vagyunk.

Mikor Ahmed basa egyesült Ali basával, azt kérdezte ettől, hogy milyen vár Eger? A budai basa igy felelt:

— Az csak egy rozzant juhakol!

A Szent Mihálynapi ostrom után úgylátszik feljebb becsülték már a törökök Eger várát az akolnál, és a bennelevőket a juhoknál, mert az ágyuzás szüneteiben mindenfelől és minden nyelven hangzott a kiáltozásuk:

— Adjátok meg a várat! Békén elmehettek! Száz arany jutalom az elsőnek, aki kilép a várkapun!

Arszlán bég azt ajánlotta, hogy a sereg három mérföldre elhuzódik a vártól, s ő maga legyen a várban addig lánczokban, életével felelős, mig Dobó a népével túl nem lesz minden veszedelmen.

Ha Dobó hétköznapi katona, bizonyára igy gondolkozik:

— A vár gyenge; a katonaság kevés; a király nem segit; semmi szégyen nem támad abból, hogy maroknyi kis seregemmel elvonulok.

De itt emelkedik ki ismét a Dobó hősi nagysága és hazaszeretete: ő ezeket a kiáltozásokat dobszóval és trombitaharsogással nyomta el; a nyilakon belőtt leveleket olvasatlanul tűzbe hordatta; s Arszlán bégnek válaszul két kopján a falra tüzetett egy koporsót.

Dobó nem remélte, hogy a várat fentarthatja. Dobó meg akart halni a hazáért.

Erre mutat az, hogy a feleségét elküldötte a várból, s vagyoni dolgait rendezte még az ostrom előtt. Erre mutat, hogy a vár földalatti utait

betömette. Erre mutat, hogy semmiféle levelet a töröktől el nem fogadott, a kassai hadnagyot Hegedüst, aki kaput akart nyitni a töröknek, a vár piaczán felköttette s a maga kezébe fogta a védelemnek teljes vezetését, holott az első napon úgy egyeztek meg, hogy a tisztek mindenben közösen határoznak.

De nem volt-e oktalanság ez a vérpazarlás és mártiromságra készülés, ha kétségtelennek tarthatta, hogy a török nagyerő elnyomja őt? Nem.

Dobónak az volt a czélja, hogy ellenállásával Eger alatt tartja a törököt, ameddig csak lehet. Ha rászakad az ősz hidege itt a török táborra, nem folytathatják az idén a hadjáratot, s a vár árán és e kétezernyi nép élete árán a felvidékre zsugorodott magyarság félesztendei időt nyer az utolsó erőnek összeszedésére. És aki időt nyerhet, mindent nyerhet.

Ime! ebben az elhatározásban ragyog fel Dobó hősi mivoltának eszmei nagysága.

Október 4-én, ma se tudni mi okból, felrobbant a várban levő puskaporos torony, Dobónak az összes puskaporkészlete.

A robbanás ereje megrázta az egész várat. Az épületen kivül két malmot röpitett a levegőbe; egy hadnagyot és nyolcz katonát széttépett; a közeli istállóban levő barmokat agyonütötte.

A várban minden ember siketen és eszméletlenül bámult a robbanás felé, s a fekete havazásban, amely a robbanás után következett, a török had diadalmas orditással kerekedett fel, hogy ezt a zavart a vár elfoglalására felhasználja. Csak Dobó nem vesztette el a fejét: lóra pattant és a várat összenyargalászva kiáltozta:

— Semmi baj sincs! Csak huszonnégy kishordó puskapor robbant fel! Falra mindenki: jön a török!

Az volt a szerencse, hogy a török rend és vezénylet nélkül omlott a falak köré: néhány órai küzdelem után visszaverték.

Dobó a felvetett malmok részeiből még aznap puskaportörő malmot ácsoltatott össze, és a várban levő salétromból, kénből és szénből éjjel-nappal csináltatta a puskaport. A török pedig tovább csikorgatta a fogát a vár körül.

Egy rendkivül eszes fiatal ember volt a főhadnagyok között: Bornemissza Gergely deák. Dobónak halálmegvető bátorsága mellett ennek a Bornemisszának éles esze tündöklik ki a vár ostromának történetéből.

A főhadnagyok mind olyan emberek voltak, hogy valamennyien megérdemlik a halhatatlanság cserkoszoruját; Dobó jól válogatta őket össze; de az ostrom növekvő veszedelmében Bornemissza Gergely emelkedik ki közülök, mint a zátonyok között merüldöző hajón az ügyes kormányos.

A török elefánt rettenetes erejével egyszerüen el akarta tiporni a hangyabolyt, de hogy kemény tüskébe lépett, azt kellett látnia, hogy nem elég ide az ágyu, meg a puskapor, meg a százezernyi tömeg, a Szent Mihálynapi ostrom után arra kényszeredett, hogy földalatti utakat ásson. Most már alólról próbált a várba bejutni.

Bornemissza Gergely vizes tálakat állitott a vár különböző pontjaira, néhol meg dobot helyezett el, s erre borsószemeket tétetett. A katonáknak megparancsolta, hogy ahol a viz remegni fog a tálban, vagya hol a borsó zörög a dobon, azonnal jelentsék.

Igy történt, hogy a föld alatt turkáló vakondokok itt is, ott is földalatti magyar harczosokra bukkantak. Az üregekből mozsarak és pisztolyok durrogtak rájok. Bornemissza maga egy poczakos agát lőtt hasba a föld alatt.

Akkor arra gondolt a török, hogy fából akkora falat épit, mint a vár fala, s azon át hatol be. A török katonák favágókká változtak, s éjjel-nappal hordták az erdőt a vár fala alá.

A várbeliek nézték ezt nyugodtan. Bornemissza Gergely még segitett is nekik: olajfestékes zsindelydarabokat szóratott nyalábszámra a fa közé. A törökök nevették ezt, s még jobban nevettek, mikor nagy oldalszalonnák is repültek alá a vár bástyáiról, közbe-közbe meg bekötött tetejü, szalmába burkolt cserépfazekak.

— Nem élünk szalonnával! — kiáltották vigan. Egyétek meg magatok, ami a fazékban van.

A vár másik felén meg a feltört egri pinczék hordói és szüreti kádjai dongottak. A török itt egymásra állitotta a hordót, s azon akart felhatolni.

Mikor aztán elvégezték a nagy munkát, s megindultak rajta a vár ellen, akkor a várból szurokba mártott szalmakoszoruk repültek alá, s lángba boritották a faalkotmányt.

A török oltotta, verte a tüzet, de az olajfestékes cserépzsindely pokoli erővel lobogott, s az oldalszalonnák zsirja lángolva folyt el mindenfelé a fa között. Egyszer csak elkezdenek a fazekak is durrogni. A tűzoltó törökség itt is, ott is repül a fahasábokkal együtt az ég felé, s a vár körülete megtelik égési kínokban vonagló és orditó törökökkel.

De a két basa nem teheti azt, hogy egy ilyen hitvány kis vár alól szégyenszemre elvonuljon. Amint a pokoli tűz elaludt, összeszedik a halottakat, s nyomban rá zsákokba kötött földet hordanak. Hiszen van ember elég. Dombot fognak rakatni fel a vár faláig, azon dől be majd az egész török hadsereg.

S készül a domb. Már annyira emelkedett, hogy a lövőréseket zsákokkal dugdossák be kivülről. A magyar kiszúrja a lándzsával a rongyokat, akkor elkapják a lándzsát is és kirántják.

31

Székely Bertalan

II. Lajos tetemeinek feltalálása a csele-pataknál

IL LYIOS TETEMEINEK FEFTAYLYASA A CSEFE-PYTAKNYT
SZÉKELY BERTALAN

DEBRECEN EGYETEMI KÖNYVTÁR

Bornemissza Gergely épp akkor érkezik az egyik lövőréshez, mikor két magyar katona egy lándzsába kapaszkodva, ott fürészel az egyik résen a törökkel.

— Mit csináltok itt?

— Hát az Isten verje meg a pogányát, betömködik a rést, aztán elkapdossák a lándzsáinkat.

— Tüzesitsétek meg a végét, majd nem kapdossák el!

Öt percz mulva húsz lándzsa is ütődik ki a falon. Kapnak hozzá a törökök, de bezzeg el is eresztik és szitkozódva fujják a tenyeröket.

A domb mindazonáltal épül tovább. De bent is dolgoznak. Bornemissza egy nagy malomkereket megtölt kénköves olajos puskaporos bögrékkel, rozsdás puskacsövekkel, gyaluforgácscsal. Üres hordók is kapnak ilyen tölteléket, s az új hadiszerszám odasorakozik a bástyára, amerre a domb magasodik.

Egy októberi reggelen felsorakozik a domb alján az egész török had. A topcsik kisütik az ágyuikat, a tufenkdsik kilövik a puskáikat s nagy robogással, kiáltozással megindul az egész had fölfelé.

Ugyane pillanatban megjelenik a vár falán egy deszkákkal boritott óriás kerék, s megindul velök szemben lomha forgással, majd sebes ugrálással. A kerékből tizöles villámok és tűzkigyók röpülnek elő, kékszinü tűzcső fecskendez be mindenkit és nagy durrogás között a fakerék lángkerékké változva rohan a tömött török hadnak. Az ostromokban edzett harczi farkasok ilyen csordával nem találkoztak még soha.

— Az ördög maga dolgozik itt ellenünk! — kiáltják megfutamodva, és nem birja visszahajtani őket sem a jaszanlok parancsa, sem a tisztek fegyvere.

A vár csupa rom már. Néhol keresztül lehet rajta látni, néhol be lehetne ugratni lóháton, de még mindig a magyaroké. Október 12-én a török minden seregét odavonja a vár köré. A hegyekről leszállanak az összes zászlóaljak és a várat minden oldalról megrohanják. Dobó érzi, hogy ez az ostrom az utolsó. Ünnepi díszbe öltözik; fejére fölteszi az aranyos sisakját; s halálra elszántan áll népével együtt a bástyák réseire és a falakra.

A harminczhat nap óta folyó küzdelemben az emberi lelkek egyetlen eszmévé alakultak át: a várat megtartani. Eltünt ez a fogalom: Én én vagyok! s átváltozott eképpen: Fegyver vagyok a haza oltalmára. Dobó hős lelke lángokra szakadozva szállott mindenki lelkébe. Mindenki Dobó részévé változott: Dobó fejével gondolkozott mindenki, Dobó bátorságával küzdött mindenki.

Két napig tart a rettenetes harcz Eger váráért. A második napon már a sebektől és a fáradtságtól lankadozva küzdenek az egriek.

— Vizet! vizet! — hangzik mindenfelől a szomjas katonák kiáltozása.

Dobó ekkor a pinczébe futtatja az asszonyokat, s ezek az egri bornak legjavát hordják kupákban a harczosoknak.

Újult erővel folyik tovább a küzdelem. Az asszonyok is ott maradnak a bástyán: forró vizet, égő szurkot, tüzes ólmot, lángoló olajat zúditanak a pogányságra; köveket hengeritenek rájok, s küzdenek fegyverrel is.

A töröknek szeme-szája eláll az ilyen váratlan segitség megjelenésére. Az asszony harczos veszedelmesebb a férfinál is, mert nem fog fel semmi vágást, csak azt nézi, hogy ő árthasson.

Egy asszony forróvizes dézsával lép egy helyen a romladék kövére. Kissé elszámitotta a lépést, mert kilépett a törökök közé. Éppen egy nagyszakállu agával találja szemben magát. Nem gondolkozik egy perczig se, hanem úgy önti nyakon a forró vizzel, hogy mikor az aga a szakállához kap, ott marad az egész a markában.

Egy másik asszonyt éppen akkor, amikor nagy követ készül lezuditani, halálos lövés talál.

A leánya mellette küzd. Látja az anyját összerogyni. Felragadja az anyja vérétől pirosló követ és lezuditja a létrán felnyomakodó pogányra. Csak mikor azt látja, hogy a kő öt embert teritett a holtak közé, akkor vonja el az anyját a küzdők lábai alól.

A török katonák végre meghátráltak: megtagadják az engedelmességet. Nyolczezer török halott fekszik csupán a keleti bástyák alatt, s ezrekre megy azok száma, akik különféle sebektől nyögve vonulnak a sátorok közé.

A két basa másnap még egy utolsó ostromra nógatja őket, de a török katonák eléjök csapkodják fegyvereiket s azt mondják:

— Nem harczolunk tovább: Allah nincs velünk, Allah a magyarokkal van!

Oly babonás félelem szállotta meg az egész török tábort, hogy mikor a két basa kénytelen-kelletlen lemondott az ostrom folytatásáról, a török had a reggelt se várta meg, hanem a sátorokat is ott hagyva, még éjjel eltakarodott Eger alól.

A harczok történetében páratlanul áll Eger védelme. A töröktől elvett zászlók és győzelmi jelvények ott vannak ma is a Habsburgok fegyvertárában, de a dicsőség itt van a magyar földön, a magyar emlékezésben s Dobó halhatatlan alakja köré a hazaszeretet csillagaiként csoportosulnak az egri férfiak és az egri nők.

SZIGETVÁR HŐSI VÉDELME

IRTA
SEBŐK ZSIGMOND

Hóditó Szulejmán ismét kardot kötött és óriási serege Magyarország felé hömpölygött. Még egy utolsó hadiszemle a szerencsétlen ország határán. A spáhi és a jancsár fegyverét tisztogatta, tarisznyát, zsákot szerzett a kincsnek, zsákmánynak, szijat, lánczot a rabnak.

Negyvenöt esztendő óta hetedszer visz hadat a szultán személyesen, basái utján pedig Isten tudja hányadszor Magyarországra. Most különös nagy pompával indult meg, 1566 május elsején Konstantinápolyból. Öreg már a szultán. A vénség lehorgasztotta fejét, roskataggá tette lábait, csak hadvezéri lángelméje és dicsőségszomja maradt ép, az utóbbi még növekedett is. Vele van Szokoli Mohamed nagyvezér, három vezér, Aliportug basa, a nagyhirü főtűzmester az összes ágyukkal, vele megy a jancsárok szine-java, a spáhik fellege, előtte Pertev basa, utközben csatlakozik hozzája minden tartomány basája és Magyarországon lovát kantározza valamennyi kontyos vitéz.

A szegény magyar találgatja, merre veszi útját a török? Gyulának, Egernek, Szigetvárnak? Az összetiprott, földregázolt ország melyik végvárát akarja tűzni koronájára ékességnek. Az utolsó ékszernek. Mert nyilvánvaló volt, hogy a vén szultán élete alkonyát akarja megaranyozni ezzel a hadjárattal. Jaj annak az országrésznek, melyen serege átvonul és rettenetes csapásait érezni fogja!

Csak Zrinyi Miklós, a Dunántúl vitéz kapitánya nem kételkedett egy perczig sem abban, kinek szól Szulejmán látogatása. Tudta ő, hogy ütni fog közte és a török közt a végső leszámolás órája. Szigetvár, melynek védelme reá volt bizva, nagyon útjában volt a szultánnak — Bécs felé. De maga Zrinyi, vörös posztó volt a török szemében. A szigeti hős most ötvenhét éves volt és kora ifjuságától viaskodott a törökkel. Éreztette velük vaskarja erejét számtalanszor, 1542-ben Pest falainál, 1553-ban Varasdnál, 1556-ban a Rinnyánál, Babócsa falai alatt, Korothna megvételén. Ostora volt a töröknek, büszkesége a magyarnak: reménye a letiport, sebeiben vérező nemzetnek.

Ezért fájt Szigetvárra a török foga. Ám hasztalan figyelmeztette erre Zrinyi az országot, a rendek, a király és Európa fenyegetett közepe mely megdöbbenve értesült a szultán új hadjáratáról, cserben hagyták a várat. Megmozdult ugyan a német sereg és lement Bécsbe, hogy Győrig vonuljon, a magyar is lelkesedve sereglett a táborba, de a német csak Bécset akarta fedezni és nem kivánt Szigetvár védelmére menni, a magyart pedig, mely ment volna, nem eresztették.

Hasztalan sürgette Zrinyi a segitséget, nem kapta meg. Sőt a főkapitányi bandérium zsoldját sem fizették, az ő kapitányi fizetését is megcsonkitották — pedig abból tartotta a katonát — mi több, az év elején a szigeti lovasság számát leszállitották négyszázról kétszázra. Mindez azonban a hőst nem csüggesztette el. Elhatározta, hogy bezárkózik Szigetbe és ha magára hagyták is, utolsó csöpp véréig fogja védelmezni azt. A kitünő hadvezér, előrelátásával és az önfeláldozás vértanuságára kész hazafi elszántságával készült a világ legnagyobb hatalmával való harczra: a dicsőséges győzelemre, vagy a még dicsőségesebb halálra.

Minden vitézét, minden fegyverfogható emberét berendelte a várba. Főrangu barátai és a dicsőségre szomjas ifju magyar leventék a környékből mind bejöttek hívó szózatára. Megerősitette a falakat, ellátta ágyuval, puskaporral, élelemmel, aztán vitézeit összegyüjtötte a belső várba és megeskette őket, hogy vele élnek, halnak. Az eskü kétezerötszáz hőst avatott föl vértanuságra és hervadhatatlan hirnévre. Igy készült Zrinyi a tusára és nyugodtan várta az ellenséget.

Az pedig nem késett. Első kis hulláma már junius közepén Siklós alá ért: azt a csapatot Zrinyi szétverte, nem törődvén vele, hogy ezzel még inkább magára vonja a török haragját. Julius végén már Zrinyi vára felé hömpölygött a százötvenezernyi török had. Zrinyi julius 29-én értesitést küldött a győri keresztény táborba, hogy a bosnya basa és az örményországi beglerbég Siklós alatt egyesült Sziget ostromára, maga a szultán a mohácsi síkon táborozik és személyesen akarja megszállani Szigetet, melynek őrsége ily roppant erő ellenében gyönge.

A veszedelemnek ez a zordon bizonyossága mégis megmozditotta annyira a keresztény sereg vezéreit, hogy hatszáz lovast küldtek Zrinyi segitségére, de ez a csapat már elzárva találta az utat és visszatért eredménytelenül.

Valóban, a török előhad porfellege julius utolsó napján már Sziget közelében látszott. Ezt jelenti már e napról Nádasdy nádor özvegyének, Kanizsay Orsolyának, aki egymaga küldött egy kis segitő csapatot Szigetbe, hű tisztje, Csány Ákos, rávetvén reszketeg vonásokkal a boritékra: Hamar, hamar, hamarsággal, lóvesztében, lóhalálában . . . Megirja e levélben, hogy

Zrinyi bezárkózott a várba és felsóhajt: „Mire adja Isten az hadaknak végét, csak ű szent felsége tudja, ki künyerüljen rajtunk szent fiáért, tekéntsen le az nagy kiáltásra, vérontásra.“

Augusztus 5-ikéig folyton özönlött a török sereg Sziget felé, megszállva a környező halmokat és síkot. Sátrainak sokasága hullámzó tenger, a lófark és lándzsa tömege mozgó rengeteg. A roppant sereg marczona fekete és barnabőrü harczosai közt akárhány vén farkas, aki már Mohácsnál is üvöltözött . . . Közepén vitette magát boszút lihegve a beteg oroszlán, az öreg szultán, kinek négy drágagyöngyös koronától övezett sisakját látta ragyogni Nándorfehérvár, Mohács, Buda és már Bécs is sápadozott tőle. Most is néhány hete, hogy seregének egy része előtt leesett Gyula váráról a magyar zászló. Most pedig itt van ő maga legjobb vezéreivel, legelszántabb vitézeivel, roppant serege zömével Sziget előtt, melynek sikeres védelmére nem 2500, de 5000 katona is kevés lenne.

Három része volt Szigetnek: a vár, az óváros és az újváros. Falai nem voltak magasak, de széles, erős földből való töltések, melyeket több bástya erősitett meg. Egy lapályon épült földtúrás, behuzódva az Almás mocsarai közé. Nem a falak, hanem a hős szivek tették elsőrangu erősséggé. A vár alakja ötszögü volt, öt bástyával. Az óvárosé, melyet hosszu hid kötött össze a várral, négyszögalaku és négy bástya védelmezte; mig az újvárost csak fakerités fogta körül. Főerőssége Szigetnek az Almás vize volt, mely itt tóvá szélesedik és a várat övezte; mig az óváros egyfelül, az újváros pedig három oldalról is a szárazzal érintkezett s csak árkok vize választotta el attól.

Szigetvár tehát három erősségből állott s ha a török a várhoz akart férkőzni, előbb a két várost kellett elfoglalnia. Nyilvánvaló volt, hogy az újvárost sokáig védelmezni nem lehet, miért is Zrinyi főgondja az óváros megerősitése volt, melynek védelmében töltött minden nap, minden óra a várnak egy-egy nyert napja és órája.

Augusztus 5-én teljesen körül volt zárva Sziget, augusztus 6-án földet, eget rázó ágyudörgés közepette megérkezett a szultán is és a Szemlékhegyen üttette föl zöld sátrait.

Az ostromot Szokoli Mohamed, a nagyvezér vezette. Főtanácsadói Aliportug és a jancsár aga volt. A jobb szárnyon feketéllett az anatóliai sereg Ferhád basával és Sems-Ahmed ázsiai beglerbéggel, a bal szárnyon a ruméliai sereg Musztafa basával és Szál-Mahmud európai beglerbéggel. Középen a jancsárok. A török seregnek ez az elit-csapatja ment mindig elül, most is az kezdte az ostromot, amennyiben augusztus 7-én, fedezet és ostromszerek nélkül megrohanta a gyönge újvárost. Ámde a jancsárok megitták elbizakodottságuk árát. Sziszegve, morogva, mint a meglőtt

párducz, megtizedelt sorokkal vonultak vissza s ettől fogva rendszeresebben fogtak az ostromhoz, védőárkok vonásával.

Augusztus 8-án a már emlitett Csányi uramnak sűrű hire vagyon asszonya számára, mert „im vacsora közben visznek a babolchaiak egy pribéket az mi fölséges császárunknak, mell pribék maga jütt az keresztyénekhez Babolchára mára virradóra; az pribékkel tolmács által beszélléttem . . .“ A szökevény törököt Csányi uram alaposan kikérdezte és sok mindent megtud tőle: a török császár megfogadta, hogy vagy meghal, vagy Szigetet megveszi, addig el nem hagyja; a vénség miatt a császár a vállára hajtja a fejét, lovon nem járhat, hanem kocsin hordozzák s midőn a sátorhoz megy, két inas viszi.

A jancsár augusztus 8-án már közel jutott az újvároshoz, de bár ágyu és puska egyre árasztotta gyilkos tartalmát erre a favárra, a védők csak 10-én este hagyták el, előbb azonban felgyujtották, hogy lángjai az ellent feltartóztassák. Ezt a szolgálatot az égő városrész meg is tette. És mikor a lángok nyelve a földre csúszott, megkezdődött közvetetlen közelből az oroszlánok tusája.

Öt-hatszáz ember két hétig védelmezte az óvárost. A török mindent megtett, Aliportug leleményessége, mely Málta ostromában csodákat művelt, a hadi tudomány minden eszközét megmozgatta, hogy ezt az erősséget kivegye a várbeliek kezéből. Több helyen ágyutelepet épitett az újváros felől, — ahol az az óvárossal érintkezik, — roppant emberáldozattal, mert a munkás golyózáporban volt kénytelen dolgozni, óriási töltést rakatott a nehéz ágyuknak. Ámde a hős védők mindenütt résen voltak. Egy kirohanásban, melyet a fehér bajuszu, hires vitéz Székcsői Máté vezetett, elverték a jancsárokat iszonyatos vérengzéssel újvárosi ágyutelepükről, majd mikor a török azt a nagy töltést akarta elvágni, mely a tavat táplálta, Zrinyi két vitéz hadnagyát, Radványi Jakabot és Dandó Ferenczet küldte ki rája kétszáz lovaggal, akik a háromszor oly erős ellenséges csapatot szétverték, munkájában megakasztották, és sok fogolylyal tértek meg, bár vezéreik nélkül, kik a véres tusában elestek.

Augusztus 19-éig védte a néhány száz magyar az óvárost százezernyi török ellen. A hősiességnek mily csudája! Nem is az erős várat, nem is magát a szigetet, hanem a megközelithető várost! Európa minden fejedelme feszülten várta az ostrom részleteit, melyeket gyors staféta vitt szét mindenfelé és jól irta Chantone bécsi spanyol követ urának augusztus 10-én, hogy Zrinyi gróf, aki igen vitéz ember és jó katona, helyesen teszi, ha magamagán segit és önerejére támaszkodik inkább, mintsem Bécsből várjon segitséget, mert onnan nem igen adnak s csak Istenben és a télben bizhatik. A keresztény tábor is lelkesedik, de nem mozdul.

Nádasdy Kristóf augusztus 14-én lelkesedve irja az özvegy nádornénak (kinek Csány uram napról csak azt jelentheti, hogy „Szigetet igen törik“) a táborból, hogy „szinte sátorába találtak egy álgyuval császárnak Szigethből.“

Törik bizony Szigetet. Augusztus 19-én már rést törtek a falon és e napon az egész török sereg egyszerre rohanta meg a rést és a falakat. Reggeltől estig folyt a harcz, elestek a védők legjobbjai a csapatvezérek közül Batai Péter, Deák Balázs, Győri Mátyás, Bosnyák Márton, Gerdei János, Botos Péter és a vitéz, a nélkülözhetetlen öreg Székcsői Máténak is mindkét térdét elszakitotta az ágyugolyó. Háromszáz magyar vitéz feküdt a sánczok közt, de háromezer török holttetemén. A óvárost nem lehetett tovább megtartani és Zrinyi visszavonult a várba, futárt inditván a királyhoz, értesitvén azt az ostrom állapotáról.

De most is hiábavaló volt Zrinyi reménysége, hogy példájával nagy elhatározásra fogja lelkesiteni a keresztény hadakat. Fia György hasztalan könyörög a királynak, hogy küldjön fölmentő sereget Szigetre, harminczezer ember ugymond, elég lenne. Zrinyi tovább is egymagára hagyatva vívja élethalál harczát, de már — irja Csány augusztus végén — igen megrontották a törökök a Henney uram csináltatta bástyát, a jancsárok a palánkba vették magukat és három helyen gyapjuból, fával elegy hegyeket raktak s azokat meggyujtották, hogy lángba boritsák a várat. „Immáron annyira vadnak az belsűkkel, hogy egymáshoz dárdával érnek.“ Arról is értesiti Csány a nádornét, hogy a szigeti asszonynépek forró vizzel öntözik a pogányt és emiatt sok török megsül, meghal.

A levélben emlitett hegyek nagy töltések voltak, melyeket Aliportug a vizen keresztül készittetett. Az Almás töltését ugyanis a török az óváros megvétele után átvágatta és ezzel a tó vizét lecsapolta. Az időjárás is segitségére volt benne, mert a nyár rendkivül száraz vala és az ostromlottak hasztalan imádkoztak esőért, a felhők serege épen úgy elmaradt, mint keresztény felebarátaik segitő hada. Ám a mocsaras talaj maga is mély volt és ezt hidalta át Aliportug a töltéssel, melyet a vár alatt a bástyáknál is magasabbra emeltetett, hogy kényelmesen be lehessen lövöldözni a védőművek közé.

Mennyi vér és átok tapadt minden lépéshez, melylyel előbbre csúszott az a töltés, minden hüvelykhez, melylyel magasabbra nőtt. Szegény, tűzhelyüktől elhajtott keresztény parasztok vére. Ezrével hullott a jámbor nép, mely talicskán maga vitte a sírjához való földet. A magyar katona fogát csikorgatva látta magát abban a kényszerü helyzetben, hogy tulajdon véreire, talán atyafiára lőjjön. Ám a török kegyetlen. Ki csodálja, hogy azt látva, Zrinyi megtorlásul kétszáz török foglyot lefejeztetett és fejüket a bástyára tüzeté, a miért viszont azzal állt boszút a török, hogy mint

Csány irja, több magyar urat „azon pánczérokban, ruhájokban, szablyájok ódalokon“ nyársba vonatott.

A vár falairól lemeredő fejek láttára nem lehetett a jancsárokat visszatartani a rohamtól. Augusztus 26-án ezer meg ezer török rohant a nagy- és a hegybástya, a vár e két legjobb erőssége ellen. Iszonyatos volt a roham, iszonyatosabb visszaverése. A várárkot megtöltötték a holt török daliák és a holttestek halmain hasztalan igyekezett fölkapaszkodni az élők elszánt serege. Odaveszett a rohanók nagy része, oda az egyiptomi basa, több bég, oda két nagy biborzászló.

A visszavert török három napon át dühödten lőtte Szigetvárat, rést is töretett a falon és záporként szórta az égő szurkos tekercset, a tüzes labdát az épületekre, hogy lángba boritsa azokat. Aliportug pedig ezalatt uj tervet eszelt ki. Lánczczal összekötöztetett ötven szekeret és ezzel afféle mozgó bástyát, kerekes hidat készitett, melyet a réshez lehetett tolni, hogy azt igy közelitsék meg az ostromlók.

Augusztus 29-én általános rohamot fúttak a török trombiták. Mohács évforduló napja volt ez . . . Maga a szultán is elvitette magát a csapatok előtt, hogy bátoritsa vitézeit.

A magyar, ott a bástyafokon, micsoda büszkeséggel nézhetett a közelgő emberáradatra! Három világrész legjobb katonasága omlott feléje. Vele szemben remegett a világhóditó szultán zöld sátra, benne tehetetlenül átkozódik a félvilág ura, hogy ime, ez a vakandtúrás föltartóztatja és tönkreteszi terveit . . . A magyar pedig ott áll, bástyáján, sápadozás nélkül, rendületlenül és lesujtani készül ezt az óriást, mely elül remegve bujt egy világ. Mert a rohanók fölött a halál angyala lebegett. Ez az érczkigyó, ez a szörnyü erő összetiporva, szétzúzva menekült vissza töltései mögé, árkaiba. Elesett maga Aliportug és a jancsárseregnek csaknem a fele a sánczokban maradt, aki visszajutott, annak orczáját szégyenpirja föstötte, mert vezére, a jancsár aga, aki nagyvezér után az első katonai méltóság vala, a várbeliek foglya lett.

Ám, mit ér vitézség, mit ér a diadal! Az elesett török helyébe másik lép, az elesett magyar helye üresen marad. Pedig már kiejté megmerevült kezéből a fegyvert az őrség kétötöde. A legjobb tisztek elvesztek már, hisz 29-én elesett a hős Bika András, Székcsői után Zrinyi legjelesebb alvezére. A visszavert rohamot uj roham követi. Egyik a másikat éri. Egyik csapatot a másik váltja föl. Fenn a bástyán pedig mindig ugyanaz a fáradt vitéz őrködik, aki, ha nem harczol, rőzsét, zsákot czipel a tört résbe és oltja a tüzet.

Hej, büszke hegybástya! Sok ezer török vére folyt el tövénél, sok sápadt magyar levente szöghaja keveredett össze véres porával. Ehhez

32

MADARÁSZ VIKTOR

MARTINUZZI BEMUTATJA A GYERMEK-KIRÁLYT A TÖRÖKNEK

MADARÁSZ VIKTOR
MAGYARORSZÁG BENNTARTÁSA A GYERMEK-KIRÁLYT A TÖRÖKNEK